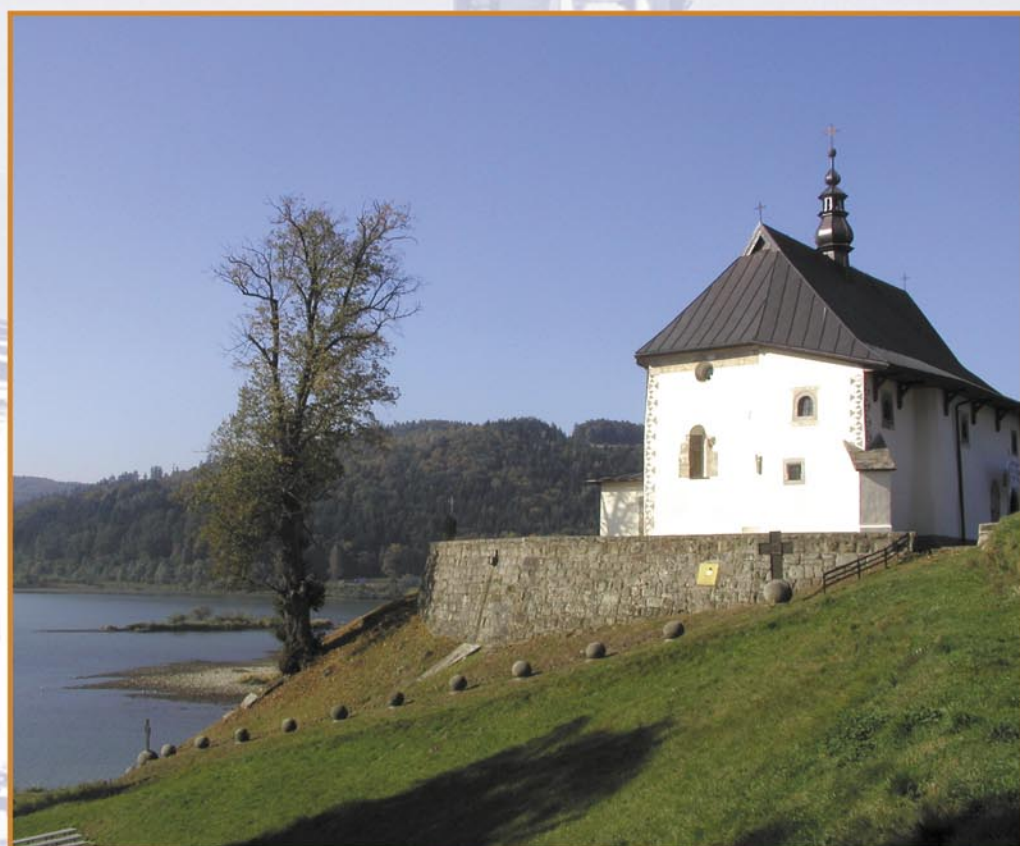

Województwo
Małopolskie

**WOJEWÓDZKI PROGRAM
OCHRONY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU
KULTUROWEGO MAŁOPOLSKI**

WOJEWÓDZKI PROGRAM
OCHRONY DZIEDZICTWA
I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MAŁOPOLSKI

Zarząd Województwa Małopolskiego:

Janusz Sepioł
Andrzej Sasuła
Witold Śmiałek
Wiesław Zimowski
Jan Bereza

Marszałek Województwa Małopolskiego
Wicemarszałek Województwa Małopolskiego
Wicemarszałek Województwa Małopolskiego
Członek Zarządu Województwa Małopolskiego
Członek Zarządu Województwa Małopolskiego

Opracowano w Departamencie Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego pod kierunkiem Janusza Sepioła, Marszałka Województwa Małopolskiego

Zespół autorski:

Krzysztof Markiel
oraz:
Beata Bujak-Szwaczka
Roman Marcinek
Bożena Pietras-Goc
Michał Sapeta

Opracowanie redakcyjne:

Agnieszka Chudzik

Recenzenci:

prof. Ireneusz Płuska
prof. Wojciech Kosiński
dr Piotr Dobosz

Zdjęcia:

Archiwum Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Małopolskiego
Marcin Klag
Paweł Kutaś

Wydawca:

Departament Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Małopolskiego
Kraków, ul. Raclawicka 56
Adres do korespondencji:
31- 156 Kraków, ul. Basztowa 22
tel.: (012) 63 03 402, fax: (012) 63 03 421
www.malopolskie.pl; www.malopolska.pl

Skład oraz druk:

Wydawnictwo PROMO
31-236 Kraków, ul. Felińskiego 25/9
tel./fax 012 418 34 47
0502 431 354
e-mail: wyd_promo@tlen.pl

Mówimy często, że ziemi nie odziedziczyliśmy po przodkach, lecz pożyczylisma ją od wnuków. Podobnie jest z całym bogactwem historycznym i kulturowym z nią związanym. Słusznie szcycimy się małopolskimi zabytkami figurującymi na Światowej Liście Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO. Nie możemy jednak zapomnieć, że z powierzonym nam ogromnym bogactwem związana jest równie wielka odpowiedzialność.

Mam przyjemność zaprezentować Państwu **„Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski”**. To dokument służący wdrażaniu Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego w części dotyczącej spuścizny kulturowej regionu a zarazem realizacja naszego ustawowego obowiązku.

Celem „Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski” jest zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich zachowania oraz ochrona i opieka nad zabytkami. Ważny jest także rozwój turystyki i promocja kultury w regionie. Bo przecież w Małopolsce właśnie turystyka jest prawdziwym kołem zamachowym regionalnej gospodarki.

Realizując Program pragniemy nie tylko chronić obiekty zabytkowe, ale także prowadzić działalność edukacyjną oraz budzić zainteresowanie historią i kulturą naszego regionu. Chcemy zarazem współpracować z instytucjami ochrony zabytków, ośrodkami naukowymi i organizacjami samorządowymi zajmującymi się opieką nad zabytkami. Chcemy wreszcie określić finansowe ramy podejmowanych przez nas zadań.

Wierzę, że w tych naszych działaniach – stanowiących przecież zbiorowy obowiązek naszej regionalnej wspólnoty – samorządowi województwa nie zabraknie partnerów i sprzymierzeńców!

Janusz Sepioł

Marszałek Województwa Małopolskiego

**UCHWAŁA NR XXXVII/469/05
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
z dnia 3 października 2005 r.**

**w sprawie przyjęcia Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami
pn. „Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski”**

Na podstawie art. 14 ust. 1 pkt 3, art. 18 pkt 2 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1590 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. Nr 162 poz. 1568 z późn. zm.) Sejmik Województwa Małopolskiego uchwala co następuje:

§ 1

1. Przyjmuje się Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami pn. „Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski”, stanowiący załącznik do uchwały.
2. „Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski” obejmuje obszar województwa małopolskiego w jego administracyjnych granicach.
3. Program, o którym mowa w niniejszej uchwale, uzyskał pozytywną opinię Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 2

Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Małopolskiego.

§ 3

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego i wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia.

WICEPRZEWODNICZĄCY
SEJMIKU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO
Wojciech Grzeszek

SPIS TREŚCI

I. Wprowadzenie	8
1. Czym jest Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski	8
2. Opracowanie programu	8
II. Uwarunkowania prawne	10
1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	10
2. Obowiązek samorządów	11
III. Kontekst programowy	13
1. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego	13
2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego	14
3. Krajowa polityka w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	14
4. Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2007-2013.	15
5. Kompetencje w zakresie ochrony dóbr kultury	16
6. Dziedzictwo kulturowe a dokumenty programowe wspólnoty europejskiej	17
IV. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego województwa małopolskiego	18
1. Obszar Małopolski – rys historyczny	18
2. Rejestr zabytków	19
3. Pomniki Historii	20
4. Lista Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO	21
5. Zasoby dziedzictwa kultury w Małopolsce – obiekty o dużej wartości historycznej i architektonicznej	23
6. Zasoby dziedzictwa kultury w Małopolsce – zabytki ruchome	25
7. Krajobraz kulturowy	27
8. Wartości niematerialne (w tym regionalizacja etnograficzna)	28
9. Zasoby archeologiczne	30
10. Czynniki tożsamości regionalnej Małopolski	31
V. Diagnoza – dziedzictwo i krajobraz kulturowy jako element polityki rozwoju	33
1. Kontekst społeczno-ekonomiczny	33
2. Dziedzictwo kulturowe jako element przemysłu kultury	34
3. Zbiory muzealne	35
4. Analiza SWOT ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce	36
VI. Cele, priorytety i kierunki działań programu w latach 2005-2008	43
1. Cel strategiczny 1	47
priorytet 1	47
priorytet 2	48
priorytet 3	49
2. Cel strategiczny 2	52
priorytet 1	52
3. Cel strategiczny 3	54
priorytet 1	54
VII. Wdrażanie programu	58
1. Rozwiązania organizacyjne, instytucjonalne i finansowe	58
VIII. Monitoring i ocena realizacji programu	62
IX. Materiały wykorzystane w pracach nad programem	63
X. Aneks	64
1. Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” 2007 – 2013	64
2. Analiza: modele i mechanizmy finansowe ochrony dziedzictwa kulturowego	67
3. Wybrane instrumenty przedakcesyjne i inne programy pomocowe finansowane ze źródeł zagranicznych	87
XI. Załączniki	90
1. Szlaki dziedzictwa kulturowego – istniejące i proponowane	90
2. Proponowane parki kulturowe w Małopolsce	94
3. Historyczne zespoły zabytkowe Krakowa	97

I. WPROWADZENIE

1. CZYM JEST WOJEWÓDZKI PROGRAM OCHRONY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO MAŁOPOLSKI

1. Zasadniczym kontekstem opracowania Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski jest uznanie zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego za zasadniczy czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości regionalnej.
Zasoby te określają i wyznaczają wieloaspektowe uwarunkowania rozwoju województwa, upowszechniania kultury oraz atrakcyjności turystycznej.
Głównym celem sformułowania Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego Małopolski poprzez określenie podstawowych warunków i determinant organizacyjnych, finansowych i edukacyjnych, które temu służą, a także racjonalne korzystanie z zasobów dziedzictwa kulturowego.
2. Dziedzictwo kulturowe Małopolski jest dziedzictwem powszechnie uznawanym i rozpoznawanym przez mieszkańców Małopolski, a jednocześnie stanowi mocny wyraz regionalnej tożsamości.
Małopolska jest regionem o wyjątkowym dziedzictwie narodowym. W miastach takich jak Kraków, Tarnów i Nowy Sącz, wraz z ich bliższą i dalszą okolicą, znajdują się **unikatowe zabytki oraz zbiory**, które są niezwykle cenne z punktu widzenia dorobku kulturalnego kraju. Wiele z nich pozostaje jednak poza szerszym odbiorem, co powoduje ogromne kłopoty w prawidłowym utrzymaniu, ochronie, ekspozycji oraz promocji.
Kuratorom zapomnianych miejsc trudno jest zdobyć odpowiednie środki na prawidłową konserwację, nie wspominając o ich promocji.
Dziedzictwo Małopolski to **nie tylko zabytki**, to także odmienna od reszty Polski kultura regionu – rzemiosło, zwyczaje, tradycje, folklor, kuchnia oraz niepowtarzalny krajobraz.
Potrzeba ochrony rodzimego dziedzictwa jest bezsporna i z dużym powodzeniem prowadzi ją wiele instytucji zarówno centralnych, samorządowych oraz społecznych, jak i prywatnych.
Jednak, jak do tej pory, żadnej z instytucji zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego i opieką nad zabytkami w Małopolsce, nie udało się stworzyć programowego dokumentu określającego niezbędne działania w sposób bardziej kompleksowy, łączącego elementy ochrony i konserwacji z elementami edukacyjnymi oraz promocyjnymi.
Łączenie aktywnej ochrony oraz wzbudzanie zainteresowania, nie tylko ciekawymi obiektami, ale także historią i kulturą regionu oraz najbliższej okolicy, jest jednym z założeń Wojewódzkiego Programu w Województwie Małopolskim, **wykreowanego z inicjatywy samorządu Województwa Małopolskiego**.
Taki właśnie przekaz niesie między innymi misja Województwa przyjęta w Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2000-2006:
„Małopolska – regionem szans, wszechstronnego rozwoju ludzi i nowoczesnej gospodarki, silnym aktywnością swych mieszkańców, czerpiącym z dziedzictwa przeszłości i zachowującym tożsamość w integrującej się Europie”.
Tworzeniu i wzbogacaniu takiego właśnie obrazu Małopolski służy przygotowany Program.

2. OPRAWOWANIE PROGRAMU

3. Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski został przygotowany w oparciu o Uchwałę XIV/153/03 Sejmiku Województwa Małopolskiego w sprawie przystąpienia do sporządzenia

Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w Województwie Małopolskim, w okresie od marca 2004 do października 2004 r. metodą ekspercko-konsultacyjną.

W pierwszym etapie prac wykonano **opracowania eksperckie o charakterze diagnostycznym** zawierające opis zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego, diagnozę potrzeb i główne przesłanki w zakresie ochrony zabytków, wykonane w grudniu 2003 r. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przez Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie (będący małopolskim oddziałem Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie).

Następnie przygotowana została przez Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego **pierwsza propozycja programu** (szkic), która została **poddana konsultacjom** z zainteresowanym środowiskiem oraz była **opiniowana przez ekspertów**.

Na tym etapie przeprowadzone zostały także **warsztaty konsultacyjne** z udziałem środowiska zajmującego się dziedzictwem kulturowym w Małopolsce.

W efekcie tych prac wypracowana została pełna, ostateczna propozycja programu, zredagowana w Departamencie Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, przedstawiona w niniejszym dokumencie.

Ileć w tekście pojawia się określenie *Wojewódzki Program*, oznacza to *Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski*.

II. UWARUNKOWANIA PRAWNE

1. USTAWA O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

4. Zasadniczy i najistotniejszy z punktu widzenia koncepcyjnego kontekst powstania Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski stanowią dwie ustawy:
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
 - Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa

5. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy rządowe i samorządowe obowiązek **zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.**

Art. 4 tejże ustawy stwierdza, że: *ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

W artykule 5 czytamy:

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) *naukowego badania i dokumentowania zabytku;*
- 2) *prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;*
- 3) *zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;*
- 4) *korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;*
- 5) *popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.*

6. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania (art. 6):

1. **zabytki nieruchome** będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. **zabytki ruchome** będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
3. **zabytki archeologiczne** będące, w szczególności:
- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
4. Ochronie mogą podlegać **nazwy** geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

2. OBOWIĄZEK SAMORZĄDÓW

7. **Budowa Wojewódzkiego Programu związana jest z koniecznością realizacji zadania własnego przez samorząd województwa** polegającego na **opracowaniu i przyjęciu na okres 4 lat** wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami.

Obowiązek samorządu województwa został w tym zakresie nałożony w rozdziale 8 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, zatytułowanym „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych”. W art. 87 ust. 1 ustawy zarząd województwa został zobowiązany, zresztą **podobnie jak zarząd powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta)**, do sporządzenia na okres 4 lat wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (**w powiecie i gminie odpowiednio: powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami**).

8. **Cele oraz zakres problemowy** dla wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami zostały wymienione przez ustawodawcę w sposób przykładowy, a zatem nie jest to katalog zamknięty.

Zgodnie z art. 87 ust. 3 ww. ustawy, wojewódzki program opieki nad zabytkami „przyjmuje” (w formie uchwały) sejmik województwa „po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków”, przy czym opinia ma charakter jedynie formalno-techniczny i w żaden sposób nie wiąże sejmiku województwa.

Przyjęcie przez sejmik województwa w formie uchwały wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami nie jest przejawem działalności stanowienia prawa (prawotwórczej) – nie jest to mający charakter aktu powszechnie obowiązującego akt prawa miejscowego – lecz aktem polityki administracyjnej¹.

9. Wprowadzenie reformy administracyjnej oraz związane z tym uwarunkowania ustawowe nałożyły na samorządy wiele zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 o samorządzie województwa pośród pięciu głównych celów strategii rozwoju województwa wymienia aż trzy bezpośrednio związane z potrzebami ochrony dóbr kultury:

- zachowanie wartości środowiska kulturalnego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń;
- kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego;
- pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej i kulturowej mieszkańców.

Ich realizacja powinna znaleźć wyraz w **polityce rozwoju województwa. Istotnym elementem polityki w tym zakresie jest ochrona i racjonalne korzystanie z zachowanego dziedzictwa kulturowego, o znaczeniu krajowym, regionalnym i lokalnym.**

¹ Wg Dr nauk prawnych Piotr Dobosz, Adiunkt Katedry Prawa Administracyjnego UJ.

10. Jak widać, przepisy nie definiują jednoznacznie odpowiedzialności i kompetencji samorządu województwa w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jednak w świetle przywołanych przepisów wydaje się, że odpowiedzialność województwa idzie w dwóch kierunkach:

▮ opieki nad zabytkami, dla których jest właścicielem lub posiadaczem, co obejmuje w szczególności zapewnienie warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

(art.5 w powiązaniu z art. 71 ustawy o ochronie zabytków „posiada tytuł prawny wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego”).

▮ kształtowania polityki rozwoju województwa w sposób uwzględniający zadania ochrony zabytków, a więc (art. 4 ustawy o ochronie zabytków):

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

11. Z powyższego wynika, że formułując wojewódzki program opieki nad zabytkami, można zastosować dwojakić podejście:

▮ **wąskie** – ograniczając się do obowiązkowego ustawowego zakresu programu wojewódzkiego, tj. opieki nad zabytkami, do których województwo posiada tytuł prawny – wówczas należy przyjąć, że jest to wojewódzki program opieki nad zabytkami w rozumieniu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

▮ **szerokie** – obejmując programem wojewódzkim nie tylko opiekę nad zabytkami w rozumieniu ustawy o ochronie zabytków, ale i politykę w dziedzinie ochrony zabytków, co zresztą jest jak najbardziej uzasadnione w przypadku Małopolski zważywszy na znaczenie dziedzictwa kulturowego w strategii rozwoju województwa – wówczas należałoby przyjąć, że jest to wojewódzki program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Przy czym w obydwu przypadkach program powinien bezpośrednio odwoływać się do zapisów strategii rozwoju województwa (niejako „horyzontalnie”, przekrojowo wybierać spośród jej celów i rozwiązań te dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami), a więc należałoby go potraktować jako uszczegółowienie zapisów strategii².

W niniejszym opracowaniu przyjęte zostało podejście szerokie – **obejmujące programem wojewódzkim politykę w dziedzinie ochrony zabytków**, a nie tylko opiekę nad zabytkami w rozumieniu Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

12. Ponieważ wszystkie programy wojewódzkie są częścią programową strategii rozwoju regionalnego, niniejszy program odnosi się w sposób bezpośredni do zapisów Strategii i nosi nazwę „Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski”.

² Bożena Pietras-Goc. Opinia nt. projektu wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami oraz propozycja dot. zakresu dalszych prac.

III. KONTEKST PROGRAMOWY

1. STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

13. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa pośród pięciu głównych celów strategii rozwoju województwa wymienia trzy bezpośrednio związane z potrzebami ochrony dóbr kultury:

- ▶ **zachowanie wartości środowiska kulturalnego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń,**
- ▶ **kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego,**
- ▶ **pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej i kulturowej mieszkańców.**

Realizacja wymienionych celów znajduje wyraz w działaniach na rzecz rozwoju województwa.

Przyjęty przez Sejmik Województwa Małopolskiego w roku 2000 najwyższej rangi wojewódzki dokument pn. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2000-2006 zawiera istotne elementy polityki w tym zakresie, obejmujące ochronę i racjonalne korzystanie z zachowanego dziedzictwa kulturowego o znaczeniu krajowym, regionalnym i lokalnym.

14. Problematyka ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz opieki nad zabytkami jest jedynie częściowo reprezentowana w obecnej strategii rozwoju województwa – znalazła swe **miejsce w Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego 2000-2006** w:

Polu:

Pejzaż – środowisko i krajobraz

Celu nadrzędnym B:

Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego

Celu strategicznym: B.4.

Kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Rozwiązanie B.4.1. Stworzenie systemu krajobrazu kulturowego

Oczekiwane rezultaty:

- ▶ Powstrzymanie degradacji wybranych obszarów o najwyższych wartościach,
- ▶ Rozszerzenie ochrony w formule parków krajobrazowych,
- ▶ Osiągnięcie postępu w społecznej wrażliwości na zagadnienia,
- ▶ kształtowania krajobrazu.

Rozwiązanie B.4.3. Ochrona dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich

Oczekiwane rezultaty:

- ▶ Utrzymanie regionalnego zróżnicowania krajobrazu architektonicznego (Podhale, Orawa, Spisz, Pogórze, Ziemia Krakowska),
- ▶ Ochrona najcenniejszych zespołów urbanistycznych,
- ▶ Wykorzystanie skansenów jako atrakcji turystycznych i ośrodków kulturowych,
- ▶ Podniesienie konkurencyjności małopolskiej oferty agroturystycznej.

Rozwiązanie B.4.5. Ochrona zabytków i rewitalizacja starej zabudowy

Oczekiwane rezultaty:

- ▶ Ożywienie centrów historycznych małych miast,
- ▶ Znalezienie użytkowników dla kilku zdegradowanych obiektów o wysokich wartościach historycznych i artystycznych,
- ▶ Szersze zaangażowanie sektora prywatnego w ochronę dziedzictwa kulturowego,

2. PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

15. Sejmik Województwa Małopolskiego przyjął w dniu 22 grudnia 2003 uchwałę nr XV/174/03 w sprawie uchwalenia Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego.
- Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski jest zgodny z Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, który przewiduje m.in.:
- ▀ wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla ochrony tożsamości regionalnej oraz promocji województwa i jego rozwoju gospodarczego,
 - ▀ ochronę, utrzymanie i przywracanie zasobów dziedzictwa kulturowego
 - ▀ wykorzystanie i udostępnianie zasobów dziedzictwa kulturowego,
 - ▀ zachowanie, ochronę i rewaloryzację historycznych układów przestrzennych,
 - ▀ zachowanie i ochronę krajobrazu kulturowego,
 - ▀ zachowanie, ochronę i kształtowanie architektury regionalnej,
 - ▀ zachowanie, ochronę i rewaloryzację obiektów i zespołów o najwyższej randze i szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej,
 - ▀ zachowanie i ochronę niematerialnych wartości kulturowych, stanowiących o tożsamości regionu,
 - ▀ podejmowanie działań organizacyjnych, badawczych i promocyjnych,
 - ▀ integrację ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego,
 - ▀ rozbudowę sieci szlaków dziedzictwa kulturowego.

3. KRAJOWA POLITYKA W DZIEDZINIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

16. **Na dziedzictwo kulturowe człowieka składają się dobra kultury i dobra natury.**
- Zabytki** – dawne materialne i niematerialne dobra kultury są ważną częścią składową tego dziedzictwa. Ich ochrona zadeklarowana została jako **konstytucyjny obowiązek Państwa** (art. 5 Konstytucji RP – Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego...). Zabytki w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym, nad którym pieczę kodyfikuje artykuł 82 Konstytucji stanowiący: *obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne.*
- Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. Taką rolę zabytków mocno podkreślała już między innymi Europejska Karta Ochrony Dziedzictwa Architektonicznego z 1975 r. (art. 3, 4, 5). Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki.*
17. Zadaniem głównym **polityki Państwa** w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższych latach:
- ▀ mechanizmów porządkujących tę sferę,
 - ▀ dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej, zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i drobne korekty legislacyjne, jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji,
 - ▀ zmiany w strategii i organizacji ochrony.
- Te **niezbędne, wprowadzane na drodze ewolucyjnej, zmiany** powinny z jednej strony nie dopuścić do utracenia dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony, z drugiej umożliwić funkcjonowanie i rozwój tej dziedziny w zjednoczonej Europie.
18. **Opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami** jest ustawowym obowiązkiem Ministra Kultury, zgodnie z zapisem ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*.
- Program określi cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Program taki ma zostać opracowany na zlecenie Ministerstwa Kultury przez zespół ekspertów powołany przez Ministra Kultury. Celem programu krajowego będzie wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce.

Celem stanie się także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich, a to:

- ▶ zasady *primum non nocere*,
- ▶ zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- ▶ zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- ▶ zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- ▶ zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- ▶ zasady odwracalności metod i materiałów,
- ▶ zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów-architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

4. NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO” NA LATA 2007-2013

19. W ramach opracowywania strategicznych, długofalowych dokumentów programowych rozwoju społeczno-gospodarczego Państwa, a w szczególności w ramach prac nad nowym Narodowym Planem Rozwoju na lata 2007-2013 przyjęta została przez Radę Ministrów opracowana w Ministerstwie Kultury **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2007-2013**.

Jednym z jej elementów jest program odnoszący się do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, który określa ramy polityki rządu w tej dziedzinie do 2013 roku.

Podstawowa struktura i charakterystyka podprogramów, priorytetów i działań **Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”** przedstawia się następująco³:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków

Głównym celem działania jest dostosowanie sfery ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”.

Głównym celem programu jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do współfinansowania ze środków funduszy strukturalnych. Aby zapewnić spełnienie powyższych kryteriów przez projektodawców, w ramach programu organizowane są specjalistyczne szkolenia, podczas których przygotowują oni konkretne projekty, które mają zamiar realizować w swoich regionach.

Program „Promesa Ministra Kultury”.

Beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie wkładu własnego do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”. Minister Kultury, widząc wielką szansę dla rozwoju kultury w skutecznym wykorzystaniu środków z funduszy strukturalnych, podjął decyzję o udziale w montażu finansowym wkładu krajowego wybranych projektów kulturalnych, realizowanych w ramach programów operacyjnych i inicjatyw wspólnotowych.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych

³ Opis priorytetów działań i podprogramów bezpośrednio za tekstem „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2006-2013” Ministerstwo Kultury, Warszawa 2004.

Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego .

Program „Trakt Królewski” ma charakter pilotażowy w ramach budowania zintegrowanych narodowych produktów turystyki kulturowej w odniesieniu do 5 polskich miast Warszawy, Krakowa, Gdańska, Poznania i Wrocławia. Program „Trakt Królewski” planowany jest do przedłożenia Radzie Ministrów jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych na lata 2007-2013. Koncepcja programu zakłada objęcie jego realizacją obszaru określonego w § 3 Zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. uznającego za pomnik historii „Warszawę – historyczny zespół miasta z traktem królewskim i Wilanowem”.

Program „Fryderyk Chopin 2010”.

Program „Dziedzictwo Fryderyka Chopina 2010” jest planowany jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych. Alokacja finansowa na Program zostanie określona w porozumieniu z Ministrem Finansów i zaplanowana na lata 2005-2010.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Działanie będzie realizowane dzięki podnoszeniu wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice

Podprogram „Absent Patrimonium”

Program przewiduje budowę sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

5. KOMPETENCJE W ZAKRESIE OCHRONY DÓBR KULTURY

20. Organizacja organów ochrony zabytków jest szczegółowo określona w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Art. 89 ustawy stanowi, iż organami ochrony zabytków są:

- minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 90 ustawy stanowi:

21. **Generalny Konserwator Zabytków** jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

- opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju,
- podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacji kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami,
- prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych,
- organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków,
- promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków,
- organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich,
- organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych,
- opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,

IV. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

1. OBSZAR MAŁOPOLSKI – RYS HISTORYCZNY

26. Nie sposób wykreślić, choćby w przybliżeniu, granic obszaru przynależnego do Krakowa w okresie monarchii wczesnopiastowskiej z uwagi na brak wiarygodnych źródeł.
- ▶ Dopiero z przełomu XII i XIII w. dysponujemy materiałami i danymi umożliwiającymi rekonstrukcję terytorium ówczesnej ziemi krakowskiej i jej granic.
 - ▶ W drugiej połowie XII w. obejmowała ona swym zasięgiem kasztelanie: oświęcimską, bytomską, krakowską, brzeską, wojnicką, biecką i sądecką.
 - ▶ Do końca XIII w. ziemia krakowska utraciła, na skutek politycznych układów między książętami piastowskimi, terytoria kasztelani bytomskiej, oświęcimskiej oraz tereny na zachód i południowy zachód od Tyńca i Krakowa.
 - ▶ W XIV w., w związku z zanikiem wielu kasztelanii i nowym podziałem terytorialnym ziemi na powiaty sądowe, ziemia krakowska utraciła na rzecz województwa sandomierskiego fragment terytorium dawnej kasztelanii brzeskiej oraz część obszaru dawnej kasztelanii wojnickiej, m.in. z Tarnowem i Pilznem. W tym też czasie ostateczną formę przybrały, na okres kilkuset lat – aż do rozbiorów, północno-zachodnie, północne, wschodnie i południowo-wschodnie odcinki granicy ziemi krakowskiej.
 - ▶ W XV w. doszło do zasadniczych zmian na zachodzie. W wyniku zabiegów królewskich przyłączone zostały terytoria księstw oświęcimskiego (1453, 1457) i zatorskiego (1494, 1513). Od 1443 r. w nieformalnym związku z ziemią krakowską, poprzez osobę biskupa krakowskiego, pozostawało księstwo siewierskie.
 - ▶ W tym kształcie województwo krakowskie utrzymało się i funkcjonowało do pierwszego rozbioru Polski w roku 1772 i mimo że w ciągu kilku poprzedzających rozbiór stuleci zaszło wiele ważnych, a nawet przełomowych i dramatycznych wydarzeń (np. wojny z Habsburgami i Szwedami), to granice ziemi krakowskiej zachowały wyjątkową trwałość i stabilność, nie ulegając zmianom destrukcji.
 - ▶ Dopiero częściowy w 1772 r., a następnie całkowity rozpad państwa i rozbiory dokonały dzieła zniszczenia uformowanej przez wieki i sprawnie funkcjonującej struktury terytorialnej.
 - ▶ Historyczna ziemia krakowska obejmowała Wyżynę Małopolską oraz Karpaty. Zajmowała zachodnią część Wyżyny Małopolskiej oraz podprovincje: Wyżynę Śląsko-Krakowską i Wyżynę Środkowomałopolską. Południowa jej część, wchodząca w skład prowincji Karpat, obejmowała środkową część podprovincji północnego Podkarpacia oraz północną część Zewnętrznych Karpat Zachodnich.
 - ▶ Do 1975 r. historyczna ziemia krakowska, wyznaczona granicą ówczesnego województwa krakowskiego, stanowiła spójny obszar. Rok 1975, w którym nastąpił nowy podział administracyjny kraju, przyniósł niczym nie uzasadniony podział ziemi krakowskiej, dzieląc ją pomiędzy osiem województw. Nie wzięto pod uwagę wyznaczników tożsamości kulturowej, takich jak regiony etnograficzne, charakter i forma budownictwa, sztuka itd. Najjaskrawszym tego przykładem było włączenie powiatów chrzanowskiego i olkuskiego do województwa katowickiego oraz ziemi żywieckiej do województwa bielskiego, z którymi tereny te nigdy nie miały związku historycznego, a tym bardziej kulturowego.
 - ▶ Od 1 stycznia 1999 r. ziemia krakowska znów stanowi, z pewnymi wyjątkami, obszar spójny, uwarunkowany historycznie i kulturowo.

Struktury historycznej ziemi krakowskiej ukształtowały się przed wiekami.

Składały się na nie historyczne powiaty: biecki, krakowski, Książ Wielki, lelowski, pilzneński, proszowicki, sądecki, śląski, oraz historyczne regiony: Orawa, Podhale i Spisz.

Obecne 19 powiatów województwa małopolskiego w zasadzie obejmuje, z małymi wyjątkami, obszar historycznie ukształtowanej ziemi krakowskiej.

2. REJESTR ZABYTKÓW

27. **Najważniejsze obiekty zabytkowe o istotnym znaczeniu dla regionu wpisano do rejestru zabytków, który na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.**

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

W trybie określonym w ustawie do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.

Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.

Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.

Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

28. Na podstawie schematu przygotowanego przez Departament Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie (instrukcja Ministerstwa Kultury z 2 lutego 2004 r.), Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków opracował – w kwietniu 2004 r. – **raport dotyczący zasobu i stanu obiektów wpisanych do rejestru zabytków.**

29. Informacje statystyczne, będące liczbowym podsumowaniem prac, zawierają poniższe tabele:

Tabela. Wojewódzki rejestr zabytków – województwo małopolskie.

Lp.	Wyszczególnienie zabytków	Liczba
1	Zabytki nieruchome w rejestrze zabytków w Województwie Małopolskim	5180
2	Wielkoobszarowe założenia wiejskie lub miejskie (układy urbanistyczne, place, ulice, układy ruralistyczne) w województwie	50
3	Wielkoobszarowe założenia miejskie lub wiejskie wpisane do rejestru zabytków (układ urbanistyczny, ulica, plac etc.)	92
4	Zabytki wpisane do rejestru i przeniesione do skansenów	25
5	Zabytki wpisane do rejestru zabytków (z wyłączeniem: założeń wielkoobszarowych, zabytków archeologicznych, obiektów przeniesionych do skansenów i nieistniejących)	4318

Tabela. Zabytki w województwie małopolskim ze wskazaniem własności

Własność	Skarb Państwa	Komunalne	Prywatne	Związki wyznaniowe	Nieuregulowane
Liczba zabytków	629	646	1733	1229	34

Tabela. Zabytki w województwie małopolskim ze wskazaniem rodzaju zabytku

Rodzaj zabytku	Sakralne	Obronne	Użyteczności publicznej	Zamki	Pałace	Dwory	Parki zieleni
Liczba zabytków	840	45	291	28	76	204	387

Mieszkalne	Gospodarcze	Przemysłowe	Cmentarze	Inne
1377	414	49	252	380

30. **Ewidencja zabytków w regionie obejmuje ok. 50 000 obiektów w skali województwa** (dane szacunkowe na podstawie materiałów własnych i Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie).

3. POMNIKI HISTORII

31. **Zespoły zabytkowe uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii**

Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami przewiduje uznanie obiektu lub zespołu zabytkowego za Pomnik Historii. Art. 15, pkt 1 ustawy stanowi: „Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice”.

Na terenie Województwa Małopolskiego za Pomniki Historii uznano:

Kraków – historyczny zespół miejski

Uznany za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z dnia 8 września 1994; Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 418.

Wpis obejmuje historyczny zespół miasta, dawne dzielnice: Stare Miasto, Wawel, Stradom, Kazimierz, Podgórze, Nowy Świat i Piasek. Granica wpisu przebiega od al. 29 Listopada, ulicą Warszawską, Ogrodową, obejmuje budynek dworca głównego i biegnie wzdłuż torów, dalej ulicami Lubicz, Bosacką, ścieżką osiedlową do ul. Rakowickiej, ścieżką po północnej stronie budynku Akademii Ekonomicznej, dalej na zachód do al. W. Beliny-Prażmowskiego, rondem Mogilskim, al. Powstania Warszawskiego, granicą Ogródu Botanicznego, obejmując Ogród Botaniczny i Obserwatorium Astronomiczne, do ul. Kopernika, ul. Śniadeckich do ul. Sołtyka, ulicami: św. Łazarza, Grzegorzeczką do torów kolejowych, wzdłuż torów kolejowych, ul. Miodową z jej włączeniem, ulicami Siedleckiego, Daszyńskiego (granicą Cmentarza Żydowskiego) i dalej do brzegu Wisły (z wyłączeniem stacji benzynowej), ul. Podgóorską z włączeniem ulicy, Mostem Powstańców Śląskich z włączeniem mostu, ulicami: Na Zjeździe, Kącik, Traugutta, Dąbrowskiego, Hetmańską, al. Powstańców Wielkopolskich, al. Powstańców Śląskich, Kamieńskiego, Konopnickiej, Ludwiniowską, Bulwarem Wołyńskim i Bulwarem Poleskim włączając bulwary i brzeg Wisły, do Mostu Dębnickiego, włączając most. alejami: Krasińskiego, Mickiewicza, Słowackiego, włączając całą aleję, do ul. Warszawskiej.

Wieliczka – Kopalnia Soli położona pod miastem Wieliczka

Uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z dnia 8 września 1994; Monitor Polski nr 50 z 1994 r., poz. 424.

Kopalnia położona jest pod miastem na dziewięciu różnych poziomach od 57 do 327 m. Wyrobiska rozciągają się na długości ok. 5,5 km wzdłuż osi WE i na szerokości ok. 1,5 km wzdłuż osi NS. Jako pomnik historii uznane zostały wyrobiska na ośmiu poziomach: I „Bono”, II w całości (II wyższy „Braci Markowskich”, II niższy „Mickiewicza”), III „Słowackiego” w całości, z wyjątkiem obszaru na wsch. od szybu „Wilson” (d. Buczek), IV „Grunwald” - na wsch. pod filar „Wilson” włącznie, V „Lenino” - na wsch. jak w poziomie IV, na zach. pod szyb „Kościuszko”, VI „Regis” i VII „Warszawa” w całości, z wyjątkiem obszaru na zach. od szybu „Kościuszko”, VIII w całości jako ważny geologicznie. Poziomy VI, VII i VIII stanowią strefę ochronną.

Bochnia – Kopalnia Soli położona pod miastem Bochnia

Uznana za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z dnia 26 września 2000; Monitor Polski nr 83 z 2000 r., poz. 938.

Kopalnia soli w Bochni jest bezcennym zabytkiem techniki, o wybitnym znaczeniu dla historii Polski. Jest najstarszą, działającą nieprzerwanie od połowy XIII w. do XX w., kopalnią soli w Polsce. Obiektami o szczególnej wartości są wyrobiska zabytkowej części bocheńskiej kopalni soli ciągnące się od szybu „Trinitatis”, poza były szyb Danielowiec do poziomu Gołuchowski, na sześciu poziomach przy szybie Campi, do IX poziomu przy szybie Sutoris. Wpis obejmuje wyrobiska kopalni, położone na głębokości od 70 do 289 m, obejmujące łącznie ok. 60 km chodników i komór. Rozciągają się na długości ok. 3,5 km wzdłuż osi WE i na szerokości maksymalnej 250 m wzdłuż osi NS. Wyrobiska objęte ochroną znajdują się na dziewięciu poziomach: I - Danielowiec, II - Sobieski, III - Wernier, IV - August, V - Lobkowicz, VI - Sienkiewicz, VII - Błagaj-Stanetti, VIII - Podmoście, IX - Gołuchowski.

Kalwaria – krajobrazowy zespół manierystyczny parku pielgrzymkowego w Kalwarii Zebrzydowskiej

Uznany za Pomnik Historii Zarządzeniem Prezydenta RP z dnia 30 października 2000; Monitor Polski nr 98 z 2000 r., poz. 1062).

Wpis obejmuje zespół położony w miejscowości Kalwaria Zebrzydowska, gmina loco, powiat Wadowice, Województwo Małopolskie. Granica zespołu obejmuje 44 obiekty architektoniczne położone na powierzchni 160 ha. Przebiega od klasztoru oo. Bernardynów i kościoła głównego oraz dawnego pałacu Czartoryskich, dalej w kierunku wschodnim kolejno do Brodów wraz z Górą Oliwną i zamku w Lanckoronie, następnie na zachód do mostu na Cedronie, dalej do Bugaju wraz z górą Synaj, aż do zamku w Barwałdzie i z powrotem w kierunku północno-wschodnim do Góry Oliwnej i klasztoru.

Pole bitwy pod Raclawicami

Uznane za Pomnik Historii w 2004 r.

Bitwa pod Raclawicami uznawana jest przez historyków za jedno z najważniejszych wydarzeń militarnych i społecznych w historii Polski. Ówczesne znaczenie bitwy było ogromne, budziło zapał powstania narodowego, dodawało Polakom wiary w możliwość ocalenia własnej państwowości. Do dnia dzisiejszego zachował się nie zniekształcony działalnością gospodarczą oryginalny, historyczny krajobraz pola bitwy. Krajobraz pola bitwy charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu porośniętego zwartymi lasami, ze stromymi stokami, wydłużonymi wąwozami i dominującym wzgórzem Zamczysko. W centrum wydarzenia historycznego znajduje się obecnie wzgórze Zamczysko z ruinami XIV-wiecznego zamku. Ponadto na terenie w 1934 r. usypano pamiątkowy kopiec. U stóp wzgórza znajduje się zespół dworski w Janowiczkach z około 1930 r., w którym mieści się obecnie izba pamięci, willa Walerego Sławka z 1935 r., obecnie muzeum, a także wzniesiony w 1994 r. pomnik Bartosza Głowackiego, autorstwa Mariana Koniecznego. Ważnymi, zabytkowymi elementami znajdującymi się na terenie są także kościół parafialny pw. św.św. Piotra i Pawła w Raclawicach z 1778 r. oraz zespół dworski w Dziemięrzycach z przełomu XIX/XX w.

4. LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I NATURALNEGO UNESCO

32. Konwencja Generalna Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, zebrana w Paryżu w dniach 17-21 listopada 1972 r., stwierdza, że *„dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie nie tylko wskutek szkód wywołanych przyczynami tradycyjnymi, lecz także wskutek przeobrażeń społecznych i gospodarczych, które pogarszają sytuację przez zjawiska jeszcze groźniejszych szkód lub zniszczeń;*

zważywszy, że uszkodzenie lub unicestwienie jakiegokolwiek dobra należącego do dziedzictwa kulturalnego lub naturalnego stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata;

zważywszy, że wobec rozmiarów i wagi niebezpieczeństw zagrażających tym dobrom cała społeczność międzynarodowa powinna wziąć udział w ochronie dziedzictwa kulturalnego i naturalnego o wyjątkowej powszechnej wartości przez udzielenie zbiorowej pomocy która nie zastępując działania zainteresowanego Państwa, będzie je skutecznie uzupełniała (...)”

W rozumieniu konwencji za **„dziedzictwo kulturalne”** uważane są:

- zabytki; dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły; budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swoją architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe; dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

Z obszaru Województwa Małopolskiego na Liście znajdują się:

33. **4.1. Historyczny zespół urbanistyczno-architektoniczny miasta Krakowa**

Zespół wpisano na Listę w 1978 r.

Wpis obejmuje wzgórze wawelskie z zamkiem, średniowieczne miasto w obrębie Plant, średniowieczne miasto Kazimierz wraz z jego przedmieściem Stradomiem.

34. **4.2. Kopalnia Soli w Wieliczce** (Wieliczka, powiat wielicki)
Kopalnia wpisana została na Listę w 1978 r.
Wieliczka zyskała w przeszłości zaszczytne miano stolicy przemysłu staropolskiego. Jest jednym z najbardziej godnych uwagi miast w Polsce ze względu na najstawniejszą Kopalnię Soli – najliczniej odwiedzaną z kopalń świata przez turystów oraz na wybitne wartości urbanistyczno-krajobrazowe, architektoniczne i historyczne. Początki warzelnictwa solnego na terenie Wieliczki należą do najstarszych w Europie i sięgają środkowego okresu neolitu (około 3500 lat p.n.e.). Odkrycie soli kamiennej nastąpiło w 2. połowie XIII w., początkując budowę kopalni funkcjonującej bez przerwy od średniowiecza po XX w. W ciągu siedmiu wieków istnienia kopalni wyeksploatowano około 7,5 mln m³ podziemnych wyrobisk górniczych od poziomu I (64 m głębokości) do poziomu IX (327 m głębokości), w tym 2040 komór, ponad 200 km chodników, 26 szybów dziennych i około 180 szybików łączących wyrobiska na różnych poziomach. W kopalni znajdują się duże komory, często z monumentalnymi obudowami drewnianymi, kaplice, podziemne jeziora, ślady robót górniczych oraz urządzenia kopalniane, np. jedyna na świecie kolekcja drewnianych maszyn (kieratów) wyciągowych do transportu pionowego.
35. **4.3. Obóz Zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu** (Oświęcim, powiat oświęcimski)
Teren byłego obozu wpisany został na Listę w 1979 r.
Największy hitlerowski obóz koncentracyjny i ośrodek masowej zagłady, zorganizowany na rozkaz H. Himmlera w maju 1940 r. na Zasolu, przedmieściu Oświęcimia. W październiku 1941 r. został uzupełniony o podobóz Auschwitz II – Birkenau (Brzezinka), przeznaczony dla 200 tys. więźniów. Załoga obozu liczyła ok. 6 tys. esesmanów. Pierwsze transporty polskich więźniów politycznych zaczęły przybywać od połowy 1940 r. Obok Polaków, do Oświęcimia byli kierowani więźniowie z ok. 30 krajów, w tym szczególnie licznie jeńcy sowieccy, Cyganie, a przede wszystkim Żydzi. Dla Żydów z całej Europy Oświęcim stał się miejscem masowej eksterminacji, którą od września 1941 r. zaczęto przeprowadzać za pomocą gazu – cyklonu B. Więźniowie obozu koncentracyjnego byli masowo wykorzystywani jako siła niewolnicza pracująca dla niemieckich koncernów produkujących na potrzeby wojny – IG Farben, Kruppa i in. Ogółem w wyniku wyniszczającej pracy, a przede wszystkim planowej eksterminacji, w Oświęcimiu zostało zamordowanych nie mniej niż 1,2 mln więźniów. Wyzwalające obóz w styczniu 1945 r. wojska sowieckie zastały przy życiu 7,5 tys. więźniów. Obóz stał się symbolem okrucieństwa człowieka w stosunku do człowieka w XX w.
36. **4.4. Zespół klasztorno-pielgrzymkowy oo. Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej** (gmina Kalwaria Zebrzydowska, powiat wadowicki)
Zespół wpisano na Listę w 1999 r.
Zespół klasztorno-pielgrzymkowy – sanktuarium położony jest pomiędzy pasmami gór Beskidu Makowskiego i wzniesieniami Pogórza Wielickiego. Na sokach góry Żar i w dolinie rzeki Skawinki powstał zespół sakralny określany mianem „Polskiej Jerozolimy”, ilustrujący Mękę i Śmierć Pana Jezusa oraz zdarzenia z życia Matki Bożej. Zespół kościoła i klasztoru oo. Bernardynów wraz z kompleksem kaplic Drogi Krzyżowej i Drózek Matki Boskiej, fundowany przez Mikołaja Zebrzydowskiego, wojewodę krakowskiego w 1600 r. i rozbudowany w XVII i XVIII w., jest najstarszym w Polsce kalwaryjnym założeniem architektoniczno-krajobrazowym. Dominantę zespołu stanowi kościół klasztorny pw. Matki Boskiej Anielskiej. Kaplice Drogi Męki Pańskiej i kaplice Drózek Matki Boskiej rozsiane są w leśno-parkowym otoczeniu.
37. **4.5. Kościoły drewniane Polski południowej**
Zespół wpisano na Listę w 2003 r.
Obejmuje on 6 kościołów drewnianych (4 z terenu województwa małopolskiego, 2 z województwa podkarpackiego). Województwo małopolskie reprezentują:
- kościół par. pw. św. Michała Archanioła w **Binarowej** (gmina Biecz, powiat gorlicki), wzniesiony około 1500 r., najprawdopodobniej na miejscu starszego, wzmiankowanego z źródłach w 1415 r. We wnętrzu polichromia z XVI-XVII w. Ołtarze w. XVI-XVIII, w głównym rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1430 r., inne rzeźby gotyckie z końca XIV w.,
 - kościół par. pw. św. Michała Archanioła w **Dębnie** (gmina Nowy Targ, powiat nowotarski), wzniesiony w 2. połowie lub w końcu XV w. Jeden z najlepiej zachowanych drewnianych kościołów średniowiecznych. Jednonawowy, z wieżą izbicową. Wnętrze z zachowaną pierwotną polichromią stropów i ścian. Na belce tęczowej krucyfiks z XIV w. W ołtarzu głównym tryptyk z początku XVI w.; ponadto inne zabytki gotyckie: rzeźby z XV i XVI w., tabernakulum, ławy i sprzęty z XV-XVI w.,
 - kościół pw. św. Leonarda w **Lipnicy Murowanej** (gmina Lipnica Murowana, powiat bocheński), wzniesiony pod koniec XV w. lub w 1505 r., gruntownie odnowiony po powodzi w 1997 r. Gotycki, jednonawowy, otoczony podcieniami. Wnętrze o charakterze muzealnym: malowidła patronowe na stropie z początku XVI w., w prezbiterium figuralne z 1689, w nawie z 1711; ponadto na parapecie chóru muzycznego malowidła ilustrujące Dekalog, barokowo-ludowe. Na tęczy barokowo-ludowa rzeźbiona grupa Pasji,

kościół par. pw. św.św. Filipa i Jakuba Apostołów w **Sękowej** (gmina Sękowa, powiat gorlicki), wzniesiony w 1516 r. w typie gotyckim. Przekształcony w XVII w.; w tym czasie wzniesiono wieżę i podcienia. Po zniszczeniach w czasie I wojny światowej odnowiony i częściowo zrekonstruowany. Jeden ze szczególnie malowniczych kościołów regionu, odznaczony medalem „Prix Europa Nostra” w 1994 r.

5. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY W MAŁOPOLSCE – OBIEKTY O DUŻEJ WARTOŚCI HISTORYCZNEJ I ARCHITEKTONICZNEJ

38. Z uwagi na czas powstania, wartości stylowe oraz historyczne do szczególnie cennych budowli sakralnych na terenie województwa małopolskiego należą **zespoły kościelne i klasztorne**: od romańskich po klasycystyczne (m.in. w Wysocicach, Starym Sączu, Miechowie, Kalwarii Zebrzydowskiej, Prandocinie, Kościelcu, Raciborowicach, Bolechowicach, Staniątkach, Niepołomicach, Luborzycy, Rudawie, Imbramowicach, Grodzisku, Koniuszy, Czernej, Alwerni, Hebdowie, Tuchowie, Bieczu, Olkuszu, Bochni, Szczepanowie, Wiśniczu, Dobczycach, Jangrocie, Jerzmanowicach, Szczyrzycu, Wieliczce, Kętach, Wadowicach).
39. Specjalne, unikalne wartości kulturowe prezentują **kościół drewniane**. W tej grupie do wybitnie cennych należą m.in. w Lachowicach (XVIII w.), Szalowej (XVII w.), Orawce (XVII w.), Grywałdzie (XV w.), Woli Radziszowskiej (XV/XVI w.), Modlnicy (XVI–XIX w.), Raclawicach Olkuskich (XVI w.), Paczółtowicach (XVI w.), Czulicach (XVI w.), Więclawicach (XVIII w.), Wieliczce (XVI–XIX w.), Iwanowicach (XVIII w.), Łopusznej (XV/XVI w.). Wśród zabytkowych cerkwi na szczególną uwagę zasługują obiekty w Andrzejówce z XVIII w., Bartnem z 1842 r., Bereście z 1842 r., Binczarowej z 1760 r., Boguszy z 1858 r., Brunarach z XVIII w., Dubnem z 1863 r., Hańczowej z XVIII w., jedna z najlepiej zachowanych cerkwi łemkowskich, Jastrzębiku z 1837 r., Królowej Górnej z 1814 r., Kunkowej z XIX w., Kwiatoniu z 1700 r., jedna z najlepiej zachowanych cerkwi łemkowskich, Leluchowie z 1861 r., Łabowej z 1784 r., Miliku z 1813 r., Owczarach z 1653 r., Polanach z 1820 r., Powroźniku z 1643 r., jedna z najcenniejszych cerkwi grupy zachodniołemkowskiej, Ropicy Górnej z 1819 r., Skwirtnem z 1837 r., Szczawniku z 1841 r., Uściu Gorlickim z 1786 r., Wierchomli Wielkiej z 1841 r., Wojkowej z 1790 r., Wysowej z 1799 r., Złockiem z 1873 r. Dopętnieniem sakralnego budownictwa drewnianego są obiekty świeckie, m.in. skanseny i placówki muzealne.
40. Wśród zachowanych na terenie województwa dóbr kultury znajdują się **dzieła budownictwa rezydencjonalnego**.
W skład tej grupy wchodzi **zamki, pałace, dwory**, a także pozostałości zespołów dworskich w postaci dawnych zabudowań folwarcznych. Wartość zespołów rezydencjonalnych jest różna. Powstały w wiekach od XVI do początku XX w.
Ewidencją objęto również te zespoły, które dziś nie posiadają wyraźnych cech stylowych w wyniku kolejnych przekształceń, jednakże posadowione są w miejscach obiektów starszych, których relikty ujawniają się w trakcie badań architektonicznych i prac remontowych.

Na terenie województwa znajdują się 22 **zamki**,

m.in.: w Niedzicy z XIV w., Czorsztynie z końca XIII w., Dębnie z lat 1470–1480, Wiśniczu Nowym z początku XVI w., Pieskowej Skale z połowy XIV w., Ojcowie z XIV w., Rudnie (zamek Tenczyn) z połowy XIV w., Dobczycach z 1. połowy XIV w., Wieliczce z XIII–XIX w., Korzkwi z XV w., Niepołomicach z XVI w., Myślenicach (ruiny z XIII w.), Białym Kościele (ruiny z XIV w.), Spytkowicach z XVI w., Oświęcimiu z XIII w., Suchej Beskidzkiej z XVI w.

Do najcenniejszych **zespołów pałacowych** należą:

Pławowice z 1804, Igołomia z XVIII/XIX w., Krzeszowice (stary pałac z ok. 1830, nowy pałac z lat 1850–1857), Balice z pierwszej połowy XVI w. i początku XIX w., Kryspinów z połowy XIX w., Piekary z lat 1857–1865, Wieliczka z XVIII w., Bobrek z początku XIX w., Osiek z końca XVIII i z XIX w., Polanka Wielka z 1769 r., Zator z 1455 r., Paszkówka z 1860 r., Brzesko z 1898 r., Breń z 2. połowy XIX w., Siary z XIX w., Młoszowa z 1809 r., Książ Wielki z lat 1585–1595.

Dwory reprezentowane są przez:

Bolechowice z końca XVIII w., Głanów z końca XVIII w., Głogoczków z końca XIX w., Gołyszyn z 2. ćwierci XIX w., drewniany dwór w Goszycach z XVII/XVIII w., Grodkowice z 1902 r., Hucisko z 1764 r. (po 1815 r.), Jakubowice z XVI, XVII i początku XX w., drewniany dwór w Liplasie z ok. 1850 r., Minoga z 1859 r., Mogilany z końca XVIII w., Modlnicę z XVIII w., drewniany dwór w Raciechowicach z 1760 r., Rybną z XVII–XIX w., Śledziejowice z 1823 r., Tarnawę z 1784 r., Graboszyce z XVI–XVIII w., Brzeźnicę z XVIII w., Stryśzów z 1. połowy XVII w., Gorzeń Górny z 1. połowy XIX w., Frydman z XVI/XVII w., Tylmanową z 1840 r., Gromnik z XVIII w., Janowice z około 1830 r., Krzykawkę z XVIII/XIX w.

Przy każdym zespole rezydencjonalnym zachowały się zespoły zieleni – **parki i ogrody**.

Niektóre przetrwały w prawie nie zmienionym układzie, jednak w większości z nich dyspozycja przestrzenna została przekształcona.

41. **Zabytkowe obiekty związane z techniką** reprezentowane są przede wszystkim przez XIX-wieczne i pochodzące z początku XX w.

Wśród nich najwartościowszymi są **dworce kolejowe**:

w Kocmyrzowie, Kościelcu, Radziszowie, Regulicach, Suchej Beskidzkiej, Andrychowie, Zakopanem, Tarnowie, Krzeszowicach, Przeciszowie, Wieliczce.

Interesująca jest **huta żelaza** w Płokach z 1870.

Na uwagę i opiekę zasługują także:

piece wapiennicze w Płazie i w Nawojowej Górze z początku XX w.,

łomy marmuru i warsztaty kamieniarskie w Dębniku z XVII w., **farbiarnia** w Orawce z XVIII w.,

a także liczne **zabytki techniki ludowej (przemysł wiejski)**, np. kuźnie, młyny, tartaki.

42. **Dzieła obronne** na terenie województwa reprezentowane są przez **zespoły fortyfikacji** należących do Twierdzy Kraków. Części pierścienia Twierdzy sięgają do wsi Bibice, Zielonki i Węgrzce, gdzie zachowały się forty, szańce, baterie itp.

43. **Zabytkowe cmentarze** dzielą się na: komunalne, rzymskokatolickie parafialne, klasztorne, żydowskie, wojenne, dawne choleryczne. Nagrobki, niekiedy wspaniałe dzieła sztuki, pochodzą najczęściej z początku XIX w., ale wiele jest wcześniejszych. Charakterystyczną dla województwa grupą cmentarzy są cmentarze z I wojny światowej.

44. Najważniejszym zasobem dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym są **obiekty zabytkowe zespołu miejskiego Krakowa**

Na zabytkowy charakter Krakowa składają się zespoły architektoniczno-urbanistyczne, wzbogacone i rozszerzone na przestrzeni wieków, reprezentujące rozmaite nawarstwienia stylów i tworzące strukturę urbanistyczną miasta. Obejmują one grupy zabudowań genezą sięgające czasów prehistorycznych, a wykształcone ostatecznie w średniowieczu. Należą tu:

- ▶ zespół zabudowań Wzgórza Wawelskiego z zamkiem królewskim i katedrą,
- ▶ obszar Starego Miasta ograniczony linią Plant, który aktem lokacyjnym z 1257 r. otrzymał regularny kształt średniowiecznego miasta z czworobocznym rynkiem, poprzecinanego siatką ulic i placów, będący skupiskiem kościołów, pałaców, kamienic, zawierający elementy stylistyczne od XI do XX w.,
- ▶ średniowieczne miasto Kazimierz ze Stradomem.

Zespoły te z końcem XVIII w. i w XIX w. wzbogacone zostały przez:

- ▶ odrębny zespół miejski Podgórze, założony w 1784 r. przez Austriaków, jako konkurencyjny dla Krakowa, a przyłączony doń w 1915 r.,
- ▶ obszar miejski zawarty w obrębie tzw. II pierścienia zabudowy, ograniczony Alejami Trzech Wieszców, który tworzył ongiś przedmieścia i jurydyki rozwijające się od średniowiecza. W skład jego weszły historyczne dzielnice, jak: Piasek, Kleparz, Wesola, Nowy Świat, Smoleńska – które w 2. poł. XIX w. i na początku XX w. wypełniły się zespołami architektonicznymi w stylu historyzmu, secesji i modernizmu,
- ▶ zabytkowe układy historyczno-urbanistyczne otaczające powyższe zespoły, z zabudową sięgającą średniowiecza i z relikami budownictwa ludowego – Dębniki, Grzegórzki, Wola Justowska, Krowodrza, Bronowice, Bielany, Zwierzyniec, Przegorzaty, Mogiła.

45. Specyficzna rola przypada **zespołom cmentarnym** stanowiącym zespolone zabytki historii, sztuki ogrodowej, małej architektury i rzeźby.
46. Charakterystyczne dla Krakowa są **fortyfikacje dawnej austriackiej Twierdzy Kraków**, wzniesione w latach 1850-1914, otaczające centrum potrójnym pierścieniem, składające się z obiektów i urządzeń obronnych oraz zaplecza, o olbrzymiej skali przestrzennej wkomponowanej w zieleń maskującą.
47. Do miejskich wnętrz krajobrazowych należą także obszary zieleni jak Planty, ogrody, parki miejskie i dworskie. Szczególna rola przypada Błoniom Krakowskim, wchodzącym zielonym klinem w pobliże Starego Miasta.

Prezentowane zespoły tworzą **konglomerat** obrazujący proces tworzenia się historycznego Śródmieścia, otoczonego rozwijającymi się, a z czasem wchłanianymi zespołami przemieści i osad podmiejskich.

Szczególne znaczenie historycznych zespołów zabytkowych Krakowa stanowi fakt przetrwania i zachowania układów urbanistyczno-architektonicznych w stanie autentycznym, z oryginalnymi przekształceniami stylistycznymi.

48 Z wymienionych kompleksów zabytkowych istotne znaczenie mają:

- 1) **Zabudowa Wzgórza Wawelskiego,**
- 2) **Zespół Starego Miasta,**
- 3) **Dzielnica Kazimierz,**
- 4) **Dzielnica Podgórze,**
- 5) **Obszar tzw. II obwodnicy,**
- 6) **Tereny rozciągające się poza linią II obwodnicy,**
- 7) **Bezcenne budowle sakralne w granicach Krakowa,**
- 8) **Zabytki techniki miejskiej,**
- 9) **Zasoby budownictwa ludowego.**

Szczegółowa charakterystyka zawarta została w Załączniku 3 do Programu.

49. **Stan utrzymania zabytków nieruchomych**

Zabytkowe obiekty mieszkalne w miastach i miasteczkach są w **złym stanie**.

Przez wiele lat nie prowadzono w nich systematycznie remontów, brakowało funduszy na dostosowanie ich do standardów współczesnych.

Zespoły sakralne i budowle użyteczności publicznej są na ogół dobrze utrzymane.

W złym stanie jest natomiast większość zespołów dworsko-parkowych i zespołów zabytkowej zieleni. Wykorzystywane przez długi czas niezgodnie z funkcją lub pozostające bez zagospodarowania wymagają działań rewaloryzacyjnych oraz zmiany sposobu użytkowania. Układy przestrzenne założeń parkowych są często nieczytelne.

W złym stanie technicznym są zabytki przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. Obiekty, stając się nieprzydatnymi w swoich pierwotnych funkcjach, pozostają niezagospodarowane i niszczeją.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTURY W MAŁOPOLSCE – ZABYTKI RUCHOME

50. Do rejestru zabytków **zabytek ruchomy** wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Centralną ewidencję zabytków ruchomych prowadzi Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie. W jego zasobach – dotyczących województwa małopolskiego – znajdują się (stan na 30 XII 2003 r.) 1043 decyzje o wpisie do rejestru obejmujące **18 263 obiekty**.

Obecnie trwają prace nad uruchomieniem bazy danych o zabytkach ruchomych wpisanych do rejestru, które zakończone zostaną w 2005 r.

51. **Zabytki ruchome w zbiorach muzealnych**

Do rejestru zabytków nie wpisuje się zabytku wpisanego do **inwentarza muzeum** lub wchodzącego w skład narodowego **zasobu bibliotecznego**.

Muzea stanowią najważniejszą formę organizacyjną opieki nad zabytkami ruchomymi.

Są to instytucje kultury, które gromadzą, rejestrują, konserwują i przechowują oraz udostępniają publiczności w formie wystaw dobra i wytwory kultury w zakresie sztuki, wiedzy i przyrody oraz prowadzą działalność naukową oświatową i popularyzatorską.

Muzea są skarbnicą historii regionu i narodu, owocem pasji ludzi tu wyrosłych, efektem często wieloletnich, mozolnych zabiegów lokalnych instytucji, samorządów, towarzystw regionalnych, mieszczańskiej inteligencji, duchownych, nauczycieli.

Są pozostałością, a często tylko śladem dawnych fortun, rodów, zdarzeń, dramatów, „złotych” okresów, wojen, upadków i świętości.

Stanowią dokumentację narodowej, religijnej i kulturowej tożsamości. Często – niestety – tylko cząstkową.

52. **Na terenie województwa małopolskiego działa 105 muzeów.** Jest to **blisko 1/6 wszystkich muzeów w Polsce** (664 muzeów).

Instytucje te działają w oparciu o statuty nadane im przez organizatora (w tym przypadku przez Ministerstwo Kultury lub jednostki samorządu terytorialnego bądź inne osoby prawne) w trybie określonym w ustawie o muzeach i ustawie o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.

Na terenie województwa małopolskiego funkcjonują instytucje muzealne, dla których organizatorem jest Ministerstwo Kultury:

- ▶ Muzeum Narodowe w Krakowie wraz z oddziałami,
- ▶ Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie wraz z oddziałami,
- ▶ Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce,
- ▶ Państwowe Muzeum Oświęcim – Brzezinka.

Muzea o charakterze regionalnym prowadzi Województwo Małopolskie:

- ▶ Muzeum Archeologiczne w Krakowie (wraz z oddziałem w Nowej Hucie),
- ▶ Muzeum Etnograficzne im. Seweryna Udzieli w Krakowie,
- ▶ Muzeum Lotnictwa Polskiego w Krakowie,
- ▶ Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu (z oddziałami w Nowym Sączu oraz Sądeckim Parkiem Etnograficznym, Muzeum Lachów Sądeckich w Podegrodziu, Ośrodkiem Budownictwa Ludowego w Szymbarku wraz z cerkwią w Bartnem, Muzeum Pienińskim im. J. Szalaya w Szczawnicy, Muzeum Nikifora w Krynicy, Oddziałem w Zamku w Nowym Wiśniczu)
- ▶ Muzeum Okręgowe w Tarnowie (z oddziałem – Muzeum Etnograficznym w Tarnowie, Dworem w Dołędze, Zagrodą Felicji Curyłowej w Zalipiu, Zamkiem w Dębnie, Muzeum Pamiątek po Janie Matejce w „Koryznówce” w Nowym Wiśniczu, Muzeum Wincentego Witosa w Wierzchosławicach),
- ▶ Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem (z oddziałami: Galerią Sztuki im. W.I. Kulczyckich, Muzeum Pamiątek Kornela Makuszyńskiego, Galerią Władysława Hasióra, Muzeum Stylu Zakopiańskiego „Willa Koliba”, Zagrodą Korkoszów w Czarnej Górze, Zagrodą Sołtysów w Jurgowie, Muzeum Powstania Chochołowskiego, Dworem w Łopusznej),
- ▶ Muzeum Armii Krajowej im. Generała Fieldorfa „Nila” w Krakowie, prowadzone wspólnie z Gminą Miasta Krakowa.

Innymi, ważniejszymi placówkami muzealnymi w regionie są instytucje prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe lub osoby prawne, a wśród nich m.in.:

- ▶ Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie,
- ▶ Muzeum Czynu Niepodległościowego – Dom im. J. Piłsudskiego w Krakowie,
- ▶ Muzeum Farmacji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie,
- ▶ Muzea Geologiczne Instytutu Nauk Geologicznych PAN oraz Instytutu Nauk Geologicznych UJ w Krakowie,
- ▶ Muzeum Historii Fotografii w Krakowie,
- ▶ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa wraz z oddziałami,
- ▶ Muzeum Przyrodnicze ISEZ PAN w Krakowie,
- ▶ Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie,
- ▶ Muzeum Zoologiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie,
- ▶ Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie,
- ▶ Uzdrowisko Kopalnia Soli Bochnia sp. z o.o.,
- ▶ Muzeum im. prof. S. Fischera w Bochni,
- ▶ Muzeum Ziemi Wiśnickiej w Nowym Wiśniczu,
- ▶ Małopolskie Muzeum Pożarnictwa w Alwerni,
- ▶ Muzeum w Chrzanowie wraz z Nadwiślańskim Parkiem Etnograficznym w Wygiełzowie – Lipowcu,
- ▶ Muzeum Ziemi Trzebińskiej w Trzebini,
- ▶ Muzeum Powiśla Dąbrowskiego w Dąbrowie Tarnowskiej,
- ▶ Muzeum Drogownictwa w Szczucinie,
- ▶ Muzeum Regionalne w Bieczu,
- ▶ Muzeum Regionalne PTTK w Gorlicach,
- ▶ Muzeum Ziemi Krzeszowickiej w Krzeszowicach,
- ▶ Muzeum Ojcowskiego Parku Narodowego w Ojcowie,
- ▶ Muzeum Ziemi Słomnickiej w Słomnikach,
- ▶ Skansen Budownictwa Ludowego w Laskowej,
- ▶ Muzeum Regionalne Ziemi Limanowskiej w Limanowej,
- ▶ Muzeum Biograficzne Władysława Orkana „Orkanówka” w Porębie Wielkiej,
- ▶ Muzeum Regionalne Ziemi Miechowskiej i Muzeum Kościuszkowskie w Miechowie,
- ▶ Muzeum Regionalne PTTK w Dobczycach,
- ▶ Muzeum Regionalne „Dom Grecki” w Myślenicach,
- ▶ Muzeum Regionalne PTTK w Muszynie,
- ▶ Muzeum Regionalne w Piwnicznej Zdroju,

- ▶ Muzeum Regionalne im. Seweryna Udzieli w Starym Sączu,
- ▶ Muzeum Pszczelarstwa im. Bogdana Szymusika w Stróżach,
- ▶ Skansen Taboru Kolejowego w Chabówce,
- ▶ Zbiory Przyrodniczo-Etnograficzne Pienińskiego Parku Narodowego w Krościenku nad Dunajcem,
- ▶ Zespół Zamkowy w Niedzicy – Zamek, Spichlerz,
- ▶ Muzeum Podhalańskie PTTK w Nowym Targu,
- ▶ Muzeum Gorczańskie w Rabce Zdroju,
- ▶ Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce Zdroju,
- ▶ Muzeum Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej,
- ▶ Muzeum Pożarnictwa Ziemi Olkuskiej w Olkuszu,
- ▶ Izba Regionalna Ziemi Makowskiej w Makowie Podhalańskim,
- ▶ Muzeum Turystyki Górskiej na Markowych Szczawinach,
- ▶ Muzeum Diecezjalne w Tarnowie,
- ▶ Muzeum Historyczno-Etnograficzne w Andrychowie,
- ▶ Izba Regionalna w Lanckorownie,
- ▶ Muzeum Miejskie w Wadowicach,
- ▶ Muzeum Niepołomicz Zamek Królewski w Niepołomicach,
- ▶ Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce.

oraz wiele innych izb regionalnych i izb pamięci.

53. **W muzeach województwa małopolskiego znajduje się 3 883 508 muzealiów** (w Polsce – 13 154 638), to jest przedmiotów o trwałej wartości kulturowej (historycznej, naukowej, poznawczej, estetycznej) politycznej lub społecznej, podlegających ochronie prawnej i należących do zbiorów muzealnych, tzn. objętych inwentarzem zabytków w muzeum.
54. **Zbiory muzealiów w województwie małopolskim stanowią 29,5% zasobów muzealnych Polski.** Zasoby o wartości muzealnej zgromadzone są także w kościołach i klasztorach, w wyodrębnionych ekspozycjach o charakterze muzealnym w bibliotekach i archiwach oraz u osób prywatnych. Część zbiorów w muzeach państwowych i samorządowych stanowią i stanowić będą w coraz większej ilości depozyty kolekcji prywatnych.
55. W muzeach województwa małopolskiego znajduje się 56 330 obiektów wypożyczonych z innych muzeów, instytucji oraz osób prywatnych, wpisanych do księgi depozytów. Funkcjonuje w nich ponad 300 stałych wystaw własnych.

7. KRAJOBRAZ KULTUROWY

Definicja krajobrazu kulturowego została przyjęta w ustawie o ochronie i opiece nad zabytkami.

Krajobraz kulturowy jest to „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.

56. **Małopolska to kraina historyczna o niezwykłym bogactwie krajobrazów naturalnych i kulturowych**; opierająca się na grzbiecie karpackim, zamykająca w swych granicach wzniesienia Pogórza Karpackiego i łagodne sfałdowania Wyżyny Krakowskiej (urozmaicone skałami jurajskimi i lessowymi wąwozami), przecięta doliną Wisły i dolinami jej dopływów. Jej rzeźba jest urozmaicona, pełna naturalnego piękna.
57. Niegdyś w krajobrazie dominowały lasy. Postępy osadnictwa sprawiły, że przewagę zyskał **krajobraz rolniczy**, przetykany siecią traktów handlowych i miast.
58. Do dziś charakterystyczne dla południowej partii Małopolski i wyróżniające w skali kraju są rozległe **tereny leśne**. Lasy Tatr, Pienin, Gorców i Beskidu Sądeckiego nie są terenami zieleni komponowanej, przeciwnie – przynajmniej w części są to obszary o krajobrazie zbliżonym do naturalnego.
59. Należy podkreślić, że nawet obecnie, gdy znany jest rozległy zakres ingerencji ludzkiej, lasy często są postrzegane jako **obszary o krajobrazie pierwotnym**, co dla charakterystyki walorów krajobrazu kulturowego danego obszaru ma fundamentalne znaczenie.

Postrzeganie takie ułatwiało też, obok bezspornych racji przyrodniczych, decyzje o tworzeniu parków narodowych.

Owe kompleksy leśne, ów **górski krajobraz Tatr, Pienin, Gorców i Beskidu to jeden z najważniejszych rysów charakterystycznych dla krajobrazu regionu** i dla określenia jego walorów kulturowych; to jeden z zasadniczych elementów współtworzących tożsamość kulturową poszczególnych obszarów, wymagający dostrzeżenia nie tylko przez pryzmat przyrodniczy, ale i w całej gamie odniesień historycznych.

60. Obszary o szczególnych wartościach krajobrazu kulturowego mogą być uznane za **park kulturowy**.
61. **Park kulturowy** jest formą ochrony krajobrazu kulturowego, umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w jednoczesnym ewentualnym powiązaniu z ochroną środowiska przyrodniczego.
- Celem ustanowienia takiej formy ochrony jest potrzeba zachowania ciągłości tradycji krajobrazu i umożliwienie jego rozwoju zgodnie z tradycjami regionu.
- Art. 16 pkt 1 cyt. ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami stanowi, że: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.
- Na terenie Małopolski zidentyfikowano i wstępnie opracowano merytorycznie 224 obszary, które potencjalnie powinny być chronione w formule parków kulturowych.

8. WARTOŚCI NIEMATERIALNE (W TYM REGIONALIZACJA ETNOGRAFICZNA)

62. **Terytorium i granice ziemi i województwa małopolskiego** zmieniały się wielokrotnie w ciągu tysiącletniej historii państwa polskiego.
63. **8.1. Zróżnicowanie etnograficzne**
Województwo małopolskie **jest najbardziej zróżnicowanym pod względem etnograficznym województwem w kraju**.
64. Grupy etnograficzne, tak różnorodne, posiadające **odrębne elementy kultury ludowej**, tworzą jednak całość i są od wieków nierozdzielnie związane z historyczną Małopolską. Charakterystyczna kultura ludowa **Krakowiaków, Lachów** czy **Górali** stanowiąc może (i stanowi) niepowtarzalną atrakcję turystyczną województwa.
65. Ogólnie stwierdzić można, że na terenie województwa, pod względem językowym, **mamy do czynienia z dialektem** północno-zachodnio-małopolskim, do którego zalicza się dialekty: podhalański, karpacko-podgórskie, gwary okolic Krakowa oraz dialekt środkowomałopolski.
66. Na terenie województwa identyfikowane są następujące tradycyjne **grupy etnograficzne Krakowiaków, Lachów i Górali**:
- ▶ Górale Babiogórscy (okolice Zawoi) i Górale Beskidu Małego (okolice Suchej Beskidzkiej, Makowa Podhalańskiego, a także częściowo gminy Kęty i Wadowice),
 - ▶ Orawiacy (Jabłonka, Lipnica Mała i Wielka, Zubrzyca Górna i Dolna, Orawka, Chyżne, Harkabuz, Podwilk, Podsarnie, Podszkle, Piekielnik),
 - ▶ Górale Podhalańscy (Tatry – Zakopane po Nowy Targ, okolice Chochołowa, Czarnego Dunajca, Bukowiny Tatrzańskiej, Białki Tatrzańskiej),
 - ▶ Górale Spisycy (Jurgów, Czarna Góra, Trybsz, Frydman, Falsztyn, Sromowce, Niedzica, Kacwin, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Łapszanka),
 - ▶ Górale Szczawnicy (Pienińscy – Szczawnica, Krościenko, Grywałd, Tylka, Hałuszowa),
 - ▶ Rusini Szlachtowscy (okolice Szlachtowej – Szlachtowa, Jaworki, Biała Woda, Czarna Woda),
 - ▶ Łemkowie (okolice Krynicy, Królowej Ruskiej, Muszyny, Łabowej, Wierchomli, Łosi, Muszynki, Czarnego, po granice województwa na wschodzie),
 - ▶ Górale Beskidowi (okolice Jordanowa, Skomielnej Białej, Łętowni, Spytkowic, Rabki),
 - ▶ Zagórzanie i Kliszczacy (okolice Mszany Dolnej, Lubnia – Kasinka Mała i Wielka, Jurków, Mszana Górna i Dolna, Raba Niżna, Olszówka, Niedźwiedź, Poręba Wielka, Lubomierz, Rzeki),
 - ▶ Lachy Limanowskie (okolice Limanowej, Dobrej, Słopnic, Jurkowa, wsi: Dobra, Jaworzna, Kamionka Mała, Kana, Kisielówka, Kłodne, Kobyłczyzna, Koszary, Krosna, Laskowa, Limanowa, Lipowe, Łososina Górna, Mako-

wica, Męcina, Młynne, Mordarka, Pasierbiec, Piekietko, Pisarzowa, Podłopień, Porąbka, Sechna, Siekierczyzna, Słopnice, Sowliny, Stara Wieś, Strzeszyce, Tymbark, Ujanowice, Wysokie, Zamieście, Zawadka, Żmiąca (miasto i gmina Limanowa, gminy: Dobra, Laskowa, Tymbark),

- ▀ Lachy Sądeckie (okolice Nowego Sącza, Starego Sącza, Podegrodzia, okolice Wojakowej, Iwkowej, Wytrzysszki, miejscowości: Nowy Sącz, Stary Sącz, Podegrodzie, Jazowsko, Olszana, Szczereż, Czarny Potok, Łukowica, Przyszowa, Słopnice, Ptaszkowa, Paszyn, Rożnów, Tropie),
- ▀ Górale Łąccy (okolice Łącka, Tylmanowej, wsie: Łącko, Maszkowice, Zarzecze, Zagorzyn, Wola Piskulina, Wola Kosnowa, Kicznia, Zabrzeż),
- ▀ Górale Sądeccy (Biali – okolice Kamienicy, Szczawy, Obidzy, Piwnicznej, wsie: Zasadne, Zalesie, Zabłudza, Obidza),
- ▀ Pogórzanie (okolice Gorlic, Grybowa, Kruźlowej, Lipnicy Wielkiej, zach. część Pogórza Ciężkowickiego),
- ▀ Krakowiacy Zachodni – odmiana Szczyrzycan. (Jodłownik, Szczyrzyc, Góra Jana, Krasne, Lasocice),
- ▀ Krakowiacy Wschodni (tereny pomiędzy Wisłą, Rabą, Wisłokiem, okolice Tarnowa, Zakliczyna, Ciężkowic, Powiśle Dąbrowskie wraz z Zalipiem),
- ▀ Krakowiacy Zachodni (teren powiatów: miechowskiego, olkuskiego, chrzanowskiego, krakowskiego, oświęcimskiego, wadowickiego, północną część myślenickiego, część proszowickiego).

67. **8.2. Elementy niematerialne wartości dziedzictwa kulturowego Małopolski**

Najważniejsze elementy niematerialne konstytuujące obraz kulturowy regionu to:

- ▀ historia łącząca obszar od X wieku,
- ▀ historyczne gęste zaludnienie, odróżniające ją od obszarów np. Śląska Opolskiego i Śląska Raciborskiego,
- ▀ oddziaływanie królewskiego ośrodka (m.in. kulturowego) w Krakowie na cały obszar historycznej Ziemi Krakowskiej,
- ▀ organizacja życia religijnego kształtowana przez historyczną strukturę Archidiecezji Krakowskiej,
- ▀ małopolska sztuka cechowa,
- ▀ tradycje związane z wydobyciem soli w Wieliczce i Bochni,
- ▀ style budownictwa regionalnego, w szczególności krakowskiego, podhalańskiego, pogórzkańskiego,
- ▀ strój ludowy krakowski traktowany jako strój narodowy,
- ▀ kultywowane elementy kultury ludowej z przywiązaniem do obrzędów religijnych, świąt roku liturgicznego oraz zwyczajów, tradycji i podań ludowych,
- ▀ pogranicze grup etnograficznych Krakowskiej i Świętokrzyskiej oraz Krakowskiej i Rzeszowskiej, przenikanie się kultur na pograniczu polsko-łemkowskim i polsko-słowackim,
- ▀ ważnym elementem wartości niematerialnych regionu są żywe ośrodki kultu religijnego (np. Bochnia, Kalwaria Zebrzydowska, Limanowa, Ludźmierz, Maków Podhalański, Staniątka, Stary Sącz, Szczepanów, Tropie, Tuchów, Wieliczka).

68. **8.3. Zachowane typy tradycyjnego budownictwa mieszkalnego**

W Małopolsce zachowały się następujące podstawowe typy tradycyjnego budownictwa mieszkalnego:

- ▀ budownictwo na Wyżynie Krakowskiej charakteryzujące się dachami 4-spadowymi, z przyczółkami, gankami, przystępami, chałupami malowanymi na niebiesko lub mytymi albo malowanymi w pasy, 2-traktowymi, centralnymi, o przewodzie drewna jako budulca,
- ▀ budownictwo w południowej części Wyżyny Miechowskiej i na Płaskowyżu Proszowickim: dachy 2-spadowe, białe, 2-traktowe. Materiał – przewaga murowanych,
- ▀ budownictwo na Nizinie Nadwiślańskiej i Działach Niepołomicko-Bielczańskich: dachy 4-spadowe, niebieskie, 2-traktowe, 1-traktowe (enklawa). Materiał – przewaga drewnianych,
- ▀ budownictwo pogranicza Pogórza Wielickiego i na Pogórzu Bocheńskim: dachy 4- i 2- spadowe, przystępy, niebieskie, 2-traktowe i centralne. Materiał – przewaga drewnianych,
- ▀ budownictwo na Pogórzu Wiśnickim i w Beskidzie Makowskim: dachy 4-spadowe, przyczółki, niebieskie, 2-traktowe i centralne. Materiał – przewaga drewnianych,
- ▀ budownictwo na Pogórzu Wiśnickim i południowo-zachodnich okolic Krakowa: dachy 4 i 2-spadowe, przyczółki, niebieskie, 2-traktowe. Materiał – przewaga drewnianych.

9. ZASOBY ARCHEOLOGICZNE

69. 9.1. Archeologiczne zdjęcie polski

Wiadomości o stanowiskach archeologicznych pochodzą z badań archeologicznych bądź z odkryć przypadkowych, zgłaszanych przez znalazców instytucjom archeologicznym (wiadomości te trafiają ostatecznie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków).

70. Najliczniejszych informacji dostarczają planowe **badania poszukiwawcze**, od ponad dwudziestu lat realizowane w ramach tzw. **Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP)**.

Akcja ta realizowana jest poprzez służby konserwatorskie. Jeden komplet dokumentacji z badań na danym obszarze AZP przekazywany jest do centralnego archiwum w Ośrodku Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego przy Ministrze Kultury.

Badaniami poszukiwawczymi AZP **objęto do tej pory 69% powierzchni województwa małopolskiego**, tzn. większość dostępnych obszarów.

Nie przebadane do tej pory tereny to głównie lasy, nieużytki (w tym skalne partie gór) zbiorniki wodne.

Badania AZP dają najlepsze rozpoznanie, jeśli chodzi o rozmieszczenie śladów starożytnego osadnictwa, jednak informacje, jakich dostarczają, dalekie są od dokładności. Pozwalają natomiast z powodzeniem na wyrobienie sobie poglądu odnośnie do ogólnej sytuacji kulturowej danego obszaru.

71. 9.2. Inwentaryzacja stanowisk archeologicznych

Na obszarze województwa małopolskiego zinwentaryzowano **17 401 stanowisk archeologicznych**.

72. Ogromna większość z nich – blisko 11 tys. – to nieokreślone ślady pobytu ludzi w różnych okresach pradziejów; bliższych informacji na temat charakteru, chronologii i rzeczywistej wartości naukowej tych stanowisk mogą dostarczyć jedynie badania wykopaliskowe.

73. Pozostałe stanowiska to w zdecydowanej większości **pozostałości po osadach** otwartych z różnych okresów pradziejów, **od neolitu aż po wczesne średniowiecze** (6056) i **pozostałości po cmentarzyskach** ciałopalnych i szkieletowych (210).

Trzeba jednak wziąć pod uwagę fakt, że na niektórych terenach (np. na obszarach pokrytych glebami lessowymi) cmentarzyska z naturalnych przyczyn ujawniają się trudniej i jest bardzo prawdopodobne, że wiele spośród odkrytych tam stanowisk, zinterpretowanych jako osady otwarte, to w rzeczywistości pozostałości po cmentarzyskach, zwłaszcza ciałopalnych.

74. Inną grupę tworzą **stanowiska o własnej formie krajobrazowej**, do której zaliczymy:

- ▶ grodziska, gródki, strażnice, osady obronne (74),
- ▶ pozostałości po fortyfikacjach ziemnych (7),
- ▶ cmentarzyska kurhanowe, względnie pojedyncze kurhany (69).

Można jeszcze wymienić:

- ▶ stanowiska będące śladami miast wczesnośredniowiecznych (25),
- ▶ jaskinie ze stwierdzonymi śladami osadnictwa (97),
- ▶ stanowiska produkcyjne, jak np. kopalnie (12).

75. Jeśli chodzi o chronologię, to **stanowiska najwcześniejsze, datowane na starszą środkową epokę kamienia** znajdują się głównie na obszarze Jury Krakowsko-Częstochowskiej i w dolinie Wisły.

Stanowiska z epok późniejszych (neolit, epoka brązu, żelaza, okres wczesnohistoryczny) występują na terenie całego województwa, przy czym są tu obszary szczególnie chętnie zasiedlane, jak np. Wyżyna Miechowska, Działy Proszowskie czy Pogórze Wielickie.

W czasach wczesnohistorycznych osadnictwo skupiało się wokół ośrodków miejskich.

76. **Na wspomnianą wyżej ogólną liczbę ponad 17 tys. stanowisk archeologicznych znanych z terenu województwa małopolskiego jedynie 416 wpisanych jest do rejestru zabytków.**

Istnieje też 1 stanowisko posiadające rangę pomnika historii (krakowskie Stare Miasto wraz z Podgórzem i Kazimierzem).

10. CZYNNIKI TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ MAŁOPOLSKI

77. Małopolska to kraina, której historia jest zapisana w krajobrazie kulturowym.

Jest to kraina: krajobrazów, miast historycznych, budownictwa drewnianego, zabytkowych uzdrowisk, pereł architektury sakralnej osadzonych w krajobrazie, warowni oraz bogactwa różnego dziedzictwa kultury niematerialnej – lokalnych tradycji i tożsamości, także dziedzictwa mniejszości narodowych.

Przez wieki ów krajobraz był kształtowany przez człowieka w równowadze z warunkami przyrodniczymi, dzięki czemu kultura i natura tworzyły harmonijną całość.

Obszary, na których taki stan jest zachowany do dziś, mają najwyższy walor atrakcyjności turystycznej i wartości kulturowej.

78. **10.1. Elementy tożsamości regionalnej (czynniki terytorialne)**

Dla określenia wartości krajobrazu kulturowego, województwo małopolskie można podzielić na następujące terytoria:

1) **Subregiony historyczno-kulturowe:**

historyczne powiaty – Biecki, Krakowski, Książ Wielki, Lelowski, Pilzneński, Proszowicki, Sądecki, Śląski.

2) **Mikroregiony historyczno-kulturowe w regionie krakowskim:**

Orawa, Podhale, Spisz, Sądecczyzna, pogranicze łemkowskie.

3) **Inne obszary historyczne, naturalne i kulturowe:**

Jura Krakowsko-Częstochowska, Puszcza Niepołomska, Ojcowski Park Narodowy, Gorczański Park Narodowy, Tatrzański Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Babiogórski Park Narodowy, Popradzki Park Krajobrazowy, Nidziański Park Krajobrazowy (objęte działaniami w zakresie zintegrowanej ochrony).

4) **Obiekty liniowe (drogi, doliny rzeczne):**

odcinek południowy średniowiecznego szlaku komunikacyjnego tzw. „Wielka Droga” z Krakowa do Gdańska przez Prądnik, Batowice, Słomniki, Miechów, dalej ku północy, średniowieczny szlak komunikacyjny ze Śląska na Ruś, z ominięciem Krakowa, który biegł od strony Olkusza, przez Skatę, Iwanowice, Niedźwiedź, Prandocin, Wiślicę, stamtąd do Sandomierza i dalej na wschód, doliny: Dunajca, Popradu, Wisły, Raby, Rudawy, Prądnika, Dłubni, Szreniawy.

79. **10.2. Czynniki sektorowe dziedzictwa kulturowego Małopolski**

Do czynników sektorowych należy:

1) **Specyficzne dziedzictwo krajobrazowe:**

Jura Krakowsko-Częstochowska, Brama Krakowska, krajobraz Gór i Pogórza, szkarpa pradoliny Wisły z Hebdowem, Igołomią, Zofipolem, systemy młynarskie rzek Prądnika i Dłubni, system Twierdzy Kraków, linia zamków obronnych Jury Krakowsko-Częstochowskiej, linia zamków obronnych doliny Dunajca.

2) **Specyficzne dziedzictwo materialne:**

kościół drewniany, zamki Jury Krakowsko-Częstochowskiej, warownie, Twierdza Kraków, Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni, obóz Auschwitz, zespoły sakralne powiązane z krajobrazem, budownictwo regionalne krakowskie, góralskie, pogórzańskie, żywieckie, architektura cerkiewna, zasoby archiwalne zgromadzone w archiwach, małopolskie malarstwo tablicowe, typ gotyckich obrazów Matki Boskiej z Dzieciątkiem /piekarski/, małopolska sztuka cechowa, założenia ogrodów włoskich, układy urbanistyczne miast kazimierzowskich, układy ruralistyczne w osadnictwie wiejskim.

3) **Specyficzne dziedzictwo niematerialne:**

historia łącząca obszar od XI wieku, historyczne duże zaludnienie, odróżniające Ziemię Krakowską od obszarów np. Śląska Opolskiego, Śląska Raciborskiego, świadomość odrębności szlachty Ziemi Krakowskiej /odrębny strój, godła/, nazewnictwo /nazwy miejscowości kończące się na – ice/, oddziaływanie królewskiego ośrodka /m.in. kulturalnego/ w Krakowie na cały obszar historycznej Ziemi Krakowskiej, dominacja stołecznego miasta Krakowa, Kraków jako centralny ośrodek kultury, sztuki, nauki, główna rola Krakowa w rozwoju sztuki w Polsce – miasto przyjmuje refleksy sztuki europejskiej wysyła je na cały kraj, Uniwersytet Krakowski kształtujący elitę kulturalną i naukową, Częstochowa jako miejsce kultu Matki Boskiej Częstochowskiej i miejsce pielgrzymek oraz inne miejsca kultu, pielgrzymki patriotyczne na Wawel, Wawel – nekropolia władców Polski, herb Ziemi Krakowskiej – godło Polski, organizacja życia religijnego kształtowana przez historyczną strukturę Archidiecezji Krakowskiej, szkoła krakowska w architekturze gotyckiej, izolacja środowisk miejscowych zmierzających

ku jednolitemu modelowi, strój ludowy krakowski traktowany jako strój narodowy, folklor krakowski i góralski, Szlak Kościuszkowski, pogranicze grup etnograficznych Krakowskiej i Świętokrzyskiej oraz Krakowskiej i Rzeszowskiej, pogranicze polsko-łemkowskie, pogranicze polsko-słowackie.

4) **Dziedzictwo grup narodowościowych i etnicznych:**

kultura materialna, duchowa i społeczna łemków oraz grup etnicznych – Pogórze, Górali Sądeckich, Krakowiaków Wschodnich i Zachodnich, Kliszczaków, Zagórze, Siewierzan, grupy Świętokrzyskiej, Rzeszowiaków, Lachów Sądeckich, Lachów Limanowskich, Górali Łąckich, Górali Śląskich, Żywczaków, Górali Orawskich, Górali Podhalańskich, Górali Pienińskich, Górali Spiskich.

V. DIAGNOZA - DZIEDZICTWO I KRAJOBRAZ KULTUROWY JAKO ELEMENT POLITYKI ROZWOJU

1. KONTEKST SPOŁECZNO-EKONOMICZNY

80. **Podstawowa charakterystyka Województwa Małopolskiego na tle kraju** - pozwalająca ocenić jego potencjał społeczny i ekonomiczny - przedstawia się następująco⁴:
- 1.1. Małopolska zajmuje **12 miejsce** wśród województw **pod względem obszaru (15,1 tys. km²)**,
 - 1.2. zajmuje **4 miejsce** wśród województw **pod względem ludności (3,2 mln mieszkańców)**,
 - 1.3. zajmuje **10 miejsce** wśród województw **pod względem wartości produktu krajowego brutto** w przeliczeniu na mieszkańca; w 2001 roku wskaźnik PKB/mieszkanca wyniósł **16.788 zł (o 13,6% mniej od średniej dla kraju)**,
 - 1.4. zajmuje **12 miejsce** wśród województw **pod względem wydajności pracy** mierzonej wartością dodaną brutto przypadającą na 1 pracującego (36 051 zł w roku, co stanowi o 18,2% mniej niż średnia dla całego kraju),
 - 1.5. jest stosunkowo **słabo zurbanizowane** - w miastach mieszka zaledwie około połowa ludności (11,5 pkt mniej niż średnio na kraju),
 - 1.6. w odróżnieniu od tendencji ogólnopolskich notuje **dodatni przyrost naturalny** (wskaźnik 1,4 na 1000 ludności, w porównaniu z - 0,1 w skali kraju),
 - 1.7. również w odróżnieniu od tendencji krajowych notuje **dodatnie saldo migracji wewnętrznych i zagranicznych** na pobyt stały (wskaźnik 1,0 na 1000 ludności w porównaniu z 0,005 w skali kraju),
 - 1.8. **wykształceniem wyższym legitymuje się 10,1% mieszkańców** województwa, wykształcenie średnie ogólnokształcące i zawodowe posiada 27,9% mieszkańców (na tle odpowiednio 9,9% i 28,3% w skali kraju),
 - 1.9. **18,2% ludności** województwa **to osoby niepełnosprawne** (589 tys. osób),
 - 1.10. większość osób pracujących znajduje **zatrudnienie** w sektorze usług (łącznie 54,4%): w usługach rynkowych - 35,2%, w usługach nierynkowych - 19,2%, w przemyśle i budownictwie pracuje 27,2%, zaś w rolnictwie 18,4% wszystkich pracujących,
 - 1.11. **udział usług w tworzeniu wartości dodanej brutto wynosi ok. 66%** (dane za 2001 rok)
 - 1.12. sektor prywatny zatrudnia ponad 70% ogółu pracujących w województwie.
81. Pod względem **siły nabywczej i potencjału ekonomicznego** mieszkańców Małopolska lokuje się wyraźnie poniżej średniej krajowej:
- ▀ zajmuje 5 miejsce w kraju pod względem wielkości dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych; przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw wyniosło w 2003 roku 2065 zł (o 11,2% mniej niż średnio w kraju), przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń społecznych wynosiła 1017 zł (o 6,9% mniej niż średnio w kraju), zaś dla rolników indywidualnych 703 zł (o 3,3% mniej niż przeciętnie w kraju),
 - ▀ blisko 60% ogółu mieszkańców posiada własne źródło utrzymania, ale oznacza to równocześnie, że ok. 40% pozostaje na utrzymaniu innych; głównym źródłem utrzymania jest praca (31,9% mieszkańców Małopolski) oraz tzw. źródła niezarobkowe (27,5%),

⁴ Za: Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej Województw nr 4/2003. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa, kwiecień 2004.

nie dysponujemy danymi szczegółowymi nt. skali wydatków gospodarstw domowych Małopolski na kulturę, jednakże odnosząc się do przywołanych powyżej danych nt. przeciętnych dochodów z różnych źródeł, można się spodziewać, że przeciętne wydatki na kulturę małopolskich gospodarstw domowych kształtują się co najwyżej na poziomie porównywalnym do średniej krajowej; przeciętne miesięczne wydatki gospodarstw domowych na usługi i dobra użytku kulturalnego na 1 osobę rocznie wyniosły w Polsce w 2002 roku 234,24 zł, przy czym kwota ta obejmuje wydatki na szeroko rozumianą kulturę, z gazetami i czasopismami oraz zakupami sprzętu audio-telewizyjnego i opłatami za abonamenty telewizyjne i radiowe włącznie; najwięcej na kulturę wydają gospodarstwa domowe osób pracujących na własny rachunek (przeciętnie 310 zł/1 osobę/miesiąc w 2002 roku), najmniej gospodarstwa domowe rolników (112 zł/1 osobę/miesiąc).

82. Pod względem **dostępności do usług kultury** Małopolska ujmowana jest w środkowej, III grupie województw – razem z Wielkopolską, województwem zachodnio-pomorskim, kujawsko-pomorskim, pomorskim i łódzkim⁵.

W 2003 roku 36,22% gospodarstw domowych w Małopolsce deklarowało⁶, że ich członkowie zmuszeni byli w ciągu ostatniego roku zrezygnować ze względów finansowych z wizyty w muzeum lub na wystawie (dla porównania: w skali kraju wskaźnik ten wynosi 34,93%, w województwie dolnośląskim 37,05%, w Wielkopolsce 32,63%).

W skali kraju najczęściej z odwiedzenia muzeum lub wystawy zrezygnować muszą osoby utrzymujące się z niezarobkowych źródeł (ponad 56%!), najrzadziej – osoby pracujące na własny rachunek (wciąż jednak jest to aż 21%). Z kolei z punktu widzenia miejsca zamieszkania w najtrudniejszej sytuacji są mieszkańcy małych miast liczących do 20 tys. mieszkańców, a w stosunkowo najlepszej – mieszkańcy miast liczących od 100 do 200 tys. mieszkańców (odpowiednio niespełna 40% i ok.30% musi zrezygnować z muzeum lub wystawy z przyczyn finansowych).

2. DZIEDZICTWO KULTUROWE JAKO ELEMENT PRZEMYSŁU KULTURY

83. **Dziedzictwo kulturowe jest jednym z fundamentów rozwoju przemysłu kulturowego**, szczególnie w szerokim znaczeniu tego terminu, ujmującym nie tylko dziedziny działalności gospodarczej, które zajmują się produkcją i dystrybucją dóbr i usług kultury, ale i działalność niedochodową, która generuje przychód w innych branżach.

84. Ma również podstawowe znaczenie dla rozwoju turystyki oraz przemysłu czasu wolnego.

85. Z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa **rozwój przemysłu kulturowego jest niezwykle pożądanym**, jako że uważa się, iż jest to sektor gospodarki o korzystnej specyfice, mieszczącej się m.in. już **w nowym modelu Gospodarki Opartej na Wiedzy (GOW):**

- 2.1. jest pracochłonny, a więc tworzy miejsca pracy, a jednocześnie wykorzystuje nowoczesne technologie,
- 2.2. opiera się na dziedzictwie kulturowym, wiedzy i informacji,
- 2.3 jest powiązany z innymi sektorami bazującymi na wiedzy (edukacja, turystyka kulturalna),
- 2.4. tworzy duże zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych specjalistów,
- 2.5. opiera się na sieci licznych małych i średnich przedsiębiorstwach, działających obok niewielu dużych,
- 2.6. obejmuje rynek ponadlokalny i opiera się na ponadlokalnych powiązaniach,
- 2.7. jest czysty ekologicznie.

86. Zasoby kulturowe Małopolski mające w tym kontekście podstawowe znaczenie to:

- muzea i zasoby muzealne,
- tradycyjny krajobraz kulturowy,
- żywe, zachowane i kultywowane tradycje, zwyczaje i folklor, głównie wiejski.

Wokół tych właśnie zasobów rozwija się turystyka kulturowa i edukacyjna, a także inne rodzaje turystyki oraz przemysł czasu wolnego.

⁵ Za: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013. Ministerstwo Kultury. Warszawa 2004. W grupie pierwszej znajduje się Mazowieckie, w grupie drugiej – Dolnośląskie. Na podstawie wskaźnika syntetycznego opracowanego w oparciu o ocenę: sieci bibliotek i wskaźników czytelnictwa, działalności wydawniczej, skali nasycenia instytucjami szkolnictwa artystycznego oraz ich dostępności dla młodzieży, skali dostępności klasycznych instytucji kultury, nakładów regionalnych na finansowanie kultury. Skala obejmuje sześć grup.

⁶ Za: Szanse i zagrożenia uczestnictwa w kulturze w latach 1990-2003 w świetle badań Głównego Urzędu Statystycznego. Wiesław Łagodziński. Narodowe Centrum Kultury. Warszawa 2004.

87. Wszystkie wymienione powyżej branże w dużej mierze zbudowane są i korzystają z popytu tworzonych przez **usługi muzealne**.
 W Małopolsce funkcjonuje – jak już wspomniano w innym miejscu – ogółem 105 muzeów i oddziałów muzealnych, przy czym ich rozkład przestrzenny jest bardzo nierównomierny⁷:
- ▶ najwięcej placówek znajduje się w stolicy województwa – Krakowie – 42,
 - ▶ kolejne ważne miejsca na mapie muzealnej województwa wg liczby muzeów to powiaty nowotarski (7), krakowski (5), wadowicki (5), chrzanowski (4), tarnowski (4) i tatrzański (4),
 - ▶ zasoby muzeów małopolskich ocenia się na ponad 4 mln obiektów, co stanowi około 1/6 polskich zasobów muzealnych,
 - ▶ miarą skali popytu na usługi muzealne może być ilość zwiedzających je osób – pod tym względem Małopolska zajmuje pierwsze miejsce w kraju, z liczbą ponad 3,78 mln osób zwiedzających muzea i wystawy w skali roku⁸,
 - ▶ według tego samego kryterium w obrębie województwa również – podobnie jak pod względem liczby muzeów – zdecydowanie góruje miasto Kraków (1503,6 tys. zwiedzających), natomiast kolejne powiaty z najczęściej odwiedzanymi placówkami to: nowotarski (701,6 tys. zwiedzających), oświęcimski (446,2 tys. zwiedzających) oraz wadowicki (320,6 tys. zwiedzających), a także wielicki (101,0 tys.),
 - ▶ najwięcej młodzieży szkolnej w zorganizowanych grupach odwiedza muzea krakowskie (329,4 tys.), muzeum oświęcimskie (powiat oświęcimski – 263,7 tys.), muzea na terenie powiatu nowotarskiego (136,7 tys.) oraz wadowickiego (108,1 tys.),
 - ▶ łącznie w 2002 roku małopolskie muzea i wystawy odwiedziło ponad 3,7 mln osób, w tym ponad 1,15 mln młodzieży w zorganizowanych grupach.
88. Jak łatwo zauważyć, **największy ruch turystyczny** generowany jest w Małopolsce **dzięki muzeom w trójkącie miast regionu: Kraków >Oświęcim>Wieliczka** – co oczywiste – a także **wzdłuż głównych powiązań komunikacyjnych** północ-południe i wschód-zachód, ale tylko w obszarze na południe od metropolii, tj. na terenie powiatu nowotarskiego, tatrzańskiego i wadowickiego.
 Można powiedzieć, że jedynie ten obszar – środkowej Małopolski, stosunkowo dobrze już rozpoznawanej poza granicami regionu i stosunkowo łatwo dostępnej komunikacyjnie – wykorzystuje w znaczącym stopniu potencjał ekonomiczny wynikający z posiadanych zasobów kulturowych.
 W pozostałych częściach województwa gospodarcze znaczenie dziedzictwa ma wymiar wciąż marginalny – pomimo posiadania znacznych zasobów do zwaloryzowania.
89. **Muzealnictwo** ma również bezpośrednie znaczenie gospodarcze. Ustalenie pełnej liczby osób zatrudnionych w muzeach małopolskich jest trudne (zmienia się corocznie), niemniej w 2000 roku szacowano ich liczbę na 2 tysiące.
90. Częścią przemysłu kulturowego powiązanego z dziedzictwem jest **obróć dziełami sztuki dawnej i antykami**; pod tym względem **Kraków uważany jest za drugie** – po Warszawie – **centrum antykwareczne w Polsce**.
 Działają tu najbardziej znane w kraju i najważniejsze domy aukcyjne i firmy antykwareczne, łącznie liczbę przedsiębiorstw zajmujących się zawodowo obrotem dziełami sztuki dawnej i antykami ocenia się na kilkadziesiąt.
91. Kolejną ważną branżą w ramach przemysłu kulturowego w Małopolsce są **usługi konserwacji i renowacji zabytków i dzieł sztuki**, które świadczy w województwie około 200 firm, głównie małych i średnich przedsiębiorstw. Większość z nich zlokalizowana jest w Krakowie, liczne środowisko konserwatorskie skupia także Tarnów.

3. ZBIORY MUZEALNE

92. **Konserwacja zbiorów muzealnych jest jednym z podstawowych problemów w działalności muzeów**.
 Muzea rzadko posiadają perspektywiczne plany konserwatorskie. Konserwacji dokonuje się najczęściej interwencyjnie: przygotowanie obiektów na wystawy, do wypożyczeń lub likwidacji skutków nagłych uszkodzeń.
 Najgorzej przedstawia się sytuacja w małych muzeach, nie zatrudniających konserwatorów, gdzie brak środków finansowych uniemożliwia zlecenie koniecznych prac, zaś brak zaplecza magazynowego oraz pracowni

⁷ Za: Wybrane dane o powiatach i gminach Województwa Małopolskiego w 2002 roku. Urząd Statystyczny w Krakowie. Kraków 2003.

⁸ Za: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013. Ministerstwo Kultury. Warszawa 2004.

konserwatorskiej naraża posiadane obiekty na zniszczenie, czyli uniemożliwia realizację podstawowych zadań w zakresie opieki nad zbiorami.

4. ANALIZA SWOT OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W MAŁOPOLSCE

93. **Stan obecny i perspektywy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce podsumowane są w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń dla tej dziedziny.**
94. Przedstawiona w tabelach A-D synteza powstała w oparciu o wyniki analiz statystycznych, opinie ekspertów oraz prace warsztatowe z udziałem przedstawicieli środowiska zajmującego się dziedzictwem kulturowym w województwie.
95. Analiza SWOT jest narzędziem diagnostycznym, opisującym stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu czterech elementów obszaru diagnozowanego: jego mocnych i słabych stron – czyli elementów wewnętrznych warunków pozytywnych i negatywnych; szans i zagrożeń – czyli zewnętrznych czynników negatywnych i pozytywnych. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych, które stanowi podstawę do opracowania celów przedsięwzięcia. Poniższa analiza jest efektem warsztatów planowania, które odbyły się w dniu 20 października 2004 z udziałem szerokiego grona osób zajmujących się sprawami dziedzictwa kulturowego oraz pracy ekspertów w dziedzinie planowania regionalnego.

Tabela A. Analiza SWOT/ MOCNE STRONY ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Małopolsce

Cecha	1 Znacząca poprawa stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	2 Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski	3 Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej	4 Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczą województwa	5 Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski
Mocne strony	<ul style="list-style-type: none"> ● Na ogół dobrze utrzymane są zespoły sakralne i budowle użyteczności publicznej ● Pięć zespołów zabytkowych z obszaru Małopolski wpisanych jest na listę dziedzictwa UNESCO ● Również pięć zespołów zabytkowych posiada status Pomnika Historii ● Pozytywna rola kościoła w ochronie zabytków oraz duże zrozumienie dla opieki nad zabytkami ze strony parafii ● Funkcjonują pierwsze pozytywne doświadczenia działania inwestorów i mecenasów prywatnych na rzecz opieki nad zabytkami ● Relatywnie niewielka liczba obiektów o nieustalonym stanie własnościowym w stosunku do innych regionów Polski ● Zachowana tradycja odnawiania zabytków przy użyciu naturalnych materiałów i dawnych technologii (rzemiosło artystyczne, architektura drewniana) ● Silne środowisko naukowe Małopolski w dziedzinach mających wpływ na opiekę nad zabytkami, istnienie Krakowa jako ośrodka promieniującego, gdzie istnieje silne środowisko konserwatorskie i akademickie ● Dobre rozpoznanie zasobów zabytkowych ● Silna rola mediów w Małopolsce, czasopism fachowych i imprez ● Stała poprawa jakości środowiska naturalnego wpływa korzystnie na stan zabytków w Małopolsce 	<ul style="list-style-type: none"> ● Małopolska wyróżnia się niezwykle bogactwem krajobrazów naturalnych i kulturowych, jest najbardziej zróżnicowanym pod względem etnograficznym województwem w kraju ● Szczególnie charakterystyczny i stosunkowo rzadki na skalę europejską jest lesisty krajobraz górski Tatr, Pienin Beskidów i Gorców ● Dość dobra i gęsta (na tle standardów ogólnokrajowych w Polsce) sieć różnorodnej komunikacji ułatwia powiązania zespołów krajobrazu kulturowego w harmonijną sieć użytkowania ● Różnorodność obiektów zabytkowych i wartości przyrodniczo-krajoznawcze oraz wielokulturowość sprzyja ochronie zintegrowanej ● Stała poprawa jakości środowiska naturalnego wpływa korzystnie na stan zabytków w Małopolsce 	<ul style="list-style-type: none"> ● Silne tradycje narodowe wywołujące ambicje opieki, społeczna świadomość w Małopolsce dziedzictwa narodowego oraz względnie dobre zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków ● Tradycje narodowe, królewskie i stołeczne – mogą stymulować aktywizację zabytków oraz krajobrazów jako symboli tożsamości ● Tradycje wielokulturowe – bardzo nośne w warunkach integracji europejskiej i globalizacji ● Spory odzew na Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego (względnie duża ilość imprez odnoszących się do opieki nad zabytkami) ● Silna rola mediów w Małopolsce, czasopism fachowych i imprez 	<ul style="list-style-type: none"> ● Większy niż w którymkolwiek regionie Polski „ciężar” gatunkowy (jakościowy) oraz ilościowy zasobów dziedzictwa kulturowego ● Zasoby dziedzictwa kulturowego Małopolski mają dla Polaków wielkie znaczenie historyczne i symboliczne, w związku z tym cieszą się dużym zainteresowaniem i stosunkowo łatwo ogniskują uwagę w i poza regionem ● Położenie i dostępność komunikacyjna regionu sprzyja wykorzystaniu zasobów kulturowych na cele turystyki kulturowej w tym religijnej, nostalgicznej, ogólnorekreacyjnej i kongresowej ● Dość dobra i gęsta (na tle standardów ogólnokrajowych w Polsce) sieć różnorodnej komunikacji ułatwia powiązania zespołów krajobrazu kulturowego w harmonijną sieć użytkowania ● Duży procent obszarów prawnie chronionych oraz wysoka ich ranga (UNESCO, Pomniki Historii) ● Zabytki istnieją w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego, co podnosi atrakcyjność (ochrona zintegrowana, wielokulturowość) ● Region postrzegany jako atrakcyjny turystycznie, rozwinięta aktywna turystyka związana z zabytkami i krajobrazem 	<ul style="list-style-type: none"> ● Silne środowisko naukowe Małopolski w dziedzinach mających wpływ na opiekę nad zabytkami ● Duża ilość specjalistów zajmujących się opieką nad zabytkami ● Wyspecjalizowane instytucje – muzea, SKOZK, oraz silne tradycje związane z opieką nad zabytkami ● Stosunkowo silne tradycje ochrony zabytków zarówno ze względu na ich rolę (idealistyczną) – dóbr narodowych, jak również ze względu na ich rolę pragmatyczną – produktów turystycznych ● Istnieją (pierwsze) doświadczenia w samoorganizacji społecznej w obronie zabytków oraz istnienie organizacji pozarządowych działających na polu opieki nad zabytkami ● Funkcjonują pierwsze pozytywne doświadczenia działania inwestorów i mecenasów prywatnych na rzecz opieki nad zabytkami ● Pozytywna rola kościoła w ochronie zabytków oraz duże zrozumienie dla opieki nad zabytkami ze strony parafii ● Konstruktywna rywalizacja wewnątrz regionu w dziedzinie konserwacji zabytków

Tabela B. Analiza SWOT/ SŁABE STRONY ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Małopolsce

Cecha	1	2	3	4	5
	Znacząca poprawa stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski	Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej	Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczą województwa	Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski
Słabe strony	<p><u>Stan zasobów:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Zabytkowe obiekty mieszkalne w miastach i miasteczkach są w złym stanie Większość zespołów dworsko-parkowych i zespołów zabytkowej zieleni jest w złym stanie i pozostaje niezagospodarowana lub jest użytkowana niezgodnie z funkcją W złym stanie, często zapomniane są także zabytki przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej Muzea, szczególnie małe, rzadko posiadają perspektywiczne plany konserwatorskie Niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków w Małopolsce Postępujący proces niszczenia drobnych zabytków, wskutek braku opieki, złej organizacji oraz braku środków finansowych <p><u>Świadomość i kompetencje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Brak zainteresowania i profilaktycznego zajęcia się budynkami, które są potencjalnymi obiektami zabytkowymi Presja inwestorska, koniunkturalna zmiana funkcji w zabytkach Brak bieżącej koncepcji i systematyki działania w odniesieniu do profilaktyki degradacji zabytków Brak wiedzy, koncepcji i programu nowoczesnej animacji zabytków 	<p><u>Jakość przestrzeni</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Niekontrolowana urbanizacja i chaos przestrzenny, zwłaszcza w okolicach Krakowa, na Ziemi Tarnowskiej i Sądeckiej („aglomeracje” wzdłuż dróg, zaniedbanie tradycyjnych układów przestrzennych) Degradacja krajobrazu kulturowego przez nową zabudowę, w tym sakralną – żywiotowa i niekontrolowana akcja inwestycyjna, w której interes indywidualny jest przedkładany nad dobro ogółu Brak poszanowania dla wartości tradycyjnego krajobrazu ze strony instytucji publicznych oraz opinio-twórczych, co tworzy złe wzorce postępowania Trudności pogodowe w regionie (powodzie) często niweczą wysiłki lokalnych władz <p><u>Świadomość i kompetencje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Niedostrzeżenie wartości zabytków, zespołów uzdrowiskowych Za małe zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami i brak poparcia władz publicznych dla tego zaangażowania Naciski na ograniczenie zakresu ochrony w terenach prawnie chronionych Brak koordynacji ochrony zabytków z ochroną przyrody – co skutkuje zwłaszcza w krajobrazie Słaba edukacja regionalna na rzecz dziedzictwa 	<p><u>Poczucie tożsamości regionalnej</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Odrębność kulturowa Małopolski jest słabo uświadamiana i promowana Brak jest odpowiedniej świadomości i rozpoznania roli dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym i regionalnym przez samorządy lokalne i regionalny, a zwłaszcza roli dziedzictwa w budowaniu tożsamości lokalnej Brak ogólnej świadomości społecznej i zrozumienia wartości historycznej i estetycznej zabytków <p><u>Świadomość i kompetencje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Słaba edukacja na rzecz dziedzictwa Brak atrakcyjnej edukacji regionalnej dla dzieci i dorosłych Nieefektywne, zachowawcze zarządzanie obiektami zabytkowymi, co powoduje ich zamknięcie dla lokalnych społeczności i nieobecność w świadomości okolicznych mieszkańców <p><u>Narzędzia:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Niepromowanie i brak upowszechniania dobrych wzorców 	<p><u>Kształt obecnej polityki</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Idea, że dziedzictwo kulturowe może być zasobem ekonomicznym, jest słabo uświadomiona Przeinwestowanie turystyczne w rejonach zabytkowych, brak równowagi pomiędzy gospodarką turystyczną i ochroną zabytków Niekontrolowana urbanizacja (chaos przestrzenny) Niedostrzeżenie wartości zabytków, zespołów uzdrowiskowych Niedostateczna promocja zabytków jako szansy rozwojowej województwa – tkwienie w fałszywym przekonaniu, że Małopolsce promocja nie jest już potrzebna Marginalizacja zagadnień konserwatorskich w dokumentach strategicznych i planistycznych Chęć unowocześnienia regionu dominuje nad troską o zabytki – nośniki odrębności <p><u>Świadomość i kompetencje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Niska świadomość roli dziedzictwa dla rozwoju i konkurencyjności regionu (dla rozwoju gospodarczego) Nie przekonano władz i użytkowników, że wydawanie pieniędzy na ochronę dziedzictwa jest inwestycją Zwycięża złe oceniana ekonomia i pragmatyzm przed potrzebami długofalowymi i perspektywicznymi 	<p><u>Stan obecnej polityki partnerów</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Brak poczucia odpowiedzialności i kompetencji do ochrony na poziomach gminnym i powiatowym Brak stabilizacji w polityce przestrzennej, tolerowanie samowoli i odstępstw od prawa przestrzennego i budowlanego Niedoceniające przez samorządy lokalne znaczenia ochrony zabytków dla rozwoju lokalnego Brak integracji środowisk działających w obszarze dziedzictwa (projektanckich, konserwatorskich) Za małe zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami i brak poparcia władz publicznych dla tego zaangażowania Brak popularyzacji idei ochrony zabytków, np. poprzez społeczną partycypację w przedsięwzięciach prozabytkowych Za słabe jest poparcie dla odpowiednich organizacji pozarządowych – zajmujących się ochroną dziedzictwa kulturowego Naciski na ograniczenie zakresu ochrony w terenach prawnie chronionych Polityczne naciski na urzędy konserwatorskie <p><u>Świadomość i kompetencje:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> Brak „sumienia konserwatorskiego” w gminach Niedostateczna ilość kwalifikowanych służb konserwatorskich oraz niska ich ranga i uzależnienie od „władzy”

Tabela B. Analiza SWOT/ SŁABE STRONY ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Małopolsce

Cecha	1 Znacząca poprawa stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	2 Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski	3 Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej	4 Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczą województwa	5 Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski
Słabe strony	<ul style="list-style-type: none"> Brak praktycznej i rzetelnej wiedzy na temat źródeł i sposobów pozyskiwania środków na odnowę obiektów zabytkowych wśród właścicieli i władz lokalnych Niedostateczna świadomość i etyka środowisk projektowych i inwestorskich Słabe wykonawstwo i samowola (wynikające z m.in. braku ochrony prawnej zawodów specjalistycznych) Przypadkowe wprowadzanie technologii i materiałów do prac konserwatorskich i budowlanych <p>Narzędzia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak spójnego systemu finansowania opieki nad zabytkami w Małopolsce Dominacja Krakowa w rozdziale funduszy na opiekę i ochronę zabytków Nieefektywny sposób przydzielania środków na odnowę i rewaloryzację (zbyt dużo obdzielonych w zbyt małych kwotach, w związku z tym działania pozostają jedynie rozpoczęte i nie wystarcza środków na ich ukończenie) Brak realnych zachęt do inwestowania w zabytki inwestorów prywatnych, przewaga form przymusu nad perswazją (element zniechęcający do zagospodarowywania zabytków) Dominacja kryterium ceny w przetargach na prace konserwatorskie co często znacznie obniża ich jakość Brak ustawy reprivatyzacyjnej Bezkarność za zniszczenie zabytku Brak doradztwa dla osób prywatnych, które posiadają zabytki lub mogą w tę sferę inwestować 	<ul style="list-style-type: none"> Brak promocji i brak upowszechniania dobrych wzorców Brak programu szkoleń nt. rewitalizacji dla samorządów, co powoduje brak poczucia odpowiedzialności i kompetencji do ochrony na poziomach gminnym i powiatowym Brak edukacji „zabytkoznawczej” w seminariach duchownych <p>Narzędzia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak studiów i ekspertyz krajobrazowych Brak programów rewitalizacji wsi i miast zabytkowych Łatwe wydawanie zezwoleń przez gminy na wycięcie drzew (szczególnie przy kościołach i cmentarzach) Brak doradztwa dla osób prywatnych, które posiadają zabytki lub mogą w tę sferę inwestować 	<ul style="list-style-type: none"> Brak alternatywy dostępnych materiałów budowlanych respektujących walory odrębności w stosunku do materiałów niskiej jakości i brzydkich (np. betonowe ogrodzenia, przystanki autobusowe, obiekty reklamowe, mała architektura ogrodowa itp.) Brak całościowego programu kształtowania świadomości regionalnej mieszkańców Małopolski 	<ul style="list-style-type: none"> Samorząd województwa za słabo interesuje się komunikatem zwrotnym praktyków, także w dziedzinie promocji i animacji społecznej Dominację w działaniach inwestycyjnych (remontowych także) uzyskują głównie projekty „bytowe” (drogi, kanalizacja, szkoły itp.) a nie z dziedziny ochrony dziedzictwa kulturowego (może: brak wizji wykorzystania) <p>Narzędzia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak programów rozwojowych uwzględniających dobre wykorzystanie zabytków Brak strategicznego planu ochrony i ekspozycji walorów kulturowych decydujących o odrębności atrakcyjności Małopolski Brak studiów i ekspertyz krajobrazowych Brak spójnego programu sterowania ruchem turystycznym oraz przeinwestowanie pojedynczych obszarów Brak wyspecjalizowanych operatorów procesów rewitalizacyjnych (partycypacja + wizja + realizacja wg. standardów) Brak dobrej, profesjonalnej kadry urzędniczej niższego szczebla Brak całościowych i strategicznych programów Opracowano zbyt wiele programów, które powędrowały na półki 	<p>Narzędzia:</p> <ul style="list-style-type: none"> Brak na poziomie lokalnym sformułowanych polityk dotyczących opieki nad zabytkami Brak lokalnych planów zagospodarowania przestrzennego i niechęć gmin do ich sporządzenia Brak zachęt w sprawie ochrony zabytków dla prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych Brak dobrej, profesjonalnej kadry urzędniczej niższego szczebla Brak programu szkoleń nt. rewitalizacji dla samorządów, co powoduje brak poczucia odpowiedzialności i kompetencji do ochrony na poziomach gminnym i powiatowym Niewystarczająca edukacja konserwatorska w fachowych uczelniach (za mało godzin!) Brak edukacji „zabytkoznawczej” w seminariach duchownych Niedostatki w ewidencji zabytków architektury (potrzeba weryfikacji) Brak doradztwa dla osób prywatnych, które posiadają zabytki lub mogą w tę sferę inwestować

Tabela C. Analiza SWOT/ SZANSE ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Małopolsce

Cecha	1 Znacząca poprawa stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	2 Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski	3 Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej	4 Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczą województwa	5 Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski
szanse	<ul style="list-style-type: none"> ● Stała poprawa jakości środowiska naturalnego ● Wprowadzanie nowoczesnych metod badawczych ● Postęp w dziedzinie wiązania finansowego z różnych źródeł: międzynarodowych, państwowych, regionalnych, gminnych, prywatnych ● Skuteczność nauczania profesjonalnego i edukacji powszechnej w kierunku poszanowania zabytków, ich prawidłowej ochrony i atrakcyjnych przekształceń ● Edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym ● Włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy ● Wzrost świadomości zabytku jako produktu turystycznego ● Kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o zrównoważone zagospodarowanie obiektów zabytkowych ● Stymulacja prywatnego muzealnictwa i kolekcjonerstwa ● Stymulujący wpływ dobrych indywidualnych wzorców adaptacji zabytków (Korzkiew, Bobolice) – wpływa korzystnie na dalsze podejmowanie ryzyka inwestycyjnego przez kolejnych przedsiębiorców ● Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych, rozszerzenie współpracy międzyregionalnej ● Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych ● Rozwój mediów (edukacja społeczeństwa) ● Konkursy i nagrody za dobre prace konserwatorskie oraz rzemieślnicze 	<ul style="list-style-type: none"> ● Poszerzenie świadomości zabytku ze skali budynku na skalę krajobrazu ● Wzrost świadomości krajobrazu jako produktu turystycznego ● Zatrudnianie ludności lokalnej (tworzenie lokalnych miejsc pracy) w sferze dziedzictwa kulturowego ● Reaktywowanie tradycyjnych rzemiosł ● Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych ● Wprowadzenie publicznych dyskusji nad planami zagospodarowania ● Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych ● Rozwój mediów (edukacja społeczeństwa) 	<ul style="list-style-type: none"> ● Skuteczność nauczania profesjonalnego i edukacji powszechnej w kierunku poszanowania zabytków, ich prawidłowej ochrony i atrakcyjnych przekształceń ● Poszerzenie świadomości zabytku ze skali budynku na skalę krajobrazu ● Reaktywowanie tradycyjnych rzemiosł ● Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych ● Rozwój mediów (edukacja społeczeństwa) 	<ul style="list-style-type: none"> ● Włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy ● Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów województwa pozostających poza głównym strumieniem ruchu turystycznego ● Edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym ● Wzrost świadomości zabytku jako produktu turystycznego ● Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych, rozszerzenie współpracy międzyregionalnej ● Nowe systemy informacji (IT) ● Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych ● Rosnąca rola samorządu regionalnego, który chce ochronę zabytków włączyć w sferę rozwoju regionalnego ● Rozwój mediów (edukacja społeczeństwa) ● Stabilizacja legislacyjna i polityczna państwa 	<ul style="list-style-type: none"> ● Stabilizacja legislacyjna i polityczna państwa ● Postęp w dziedzinie umiejętności wiązania finansowego z różnych źródeł: międzynarodowych, państwowych, regionalnych, gminnych, prywatnych ● Skuteczność nauczania profesjonalnego i edukacji powszechnej w kierunku poszanowania zabytków, ich prawidłowej ochrony i atrakcyjnych przekształceń; zwłaszcza poszerzenie świadomości zabytku ze skali budynku na skalę krajobrazu ● Korzystanie z doświadczeń międzynarodowych ● Rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych ● Rozwój mediów (edukacja społeczeństwa) ● Wprowadzenie publicznych dyskusji nad planami zagospodarowania ● Edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym ● Poprawa jakości szkolnictwa w dziedzinach kulturowych ● Promowanie dobrych wzorców ● Stymulacja prywatnego muzealnictwa i kolekcjonerstwa ● Nowe systemy informacji (IT)

Tabela D. Analiza SWOT/ ZAGROŻENIA ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego w Małopolsce

Cecha	1 Znacząca poprawa stanu zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego	2 Kształtowanie krajobrazu kulturowego Małopolski	3 Dziedzictwo kulturowe ważnym elementem poczucia tożsamości regionalnej	4 Dziedzictwo kulturowe włączone w politykę rozwoju społeczno-gospodarczego województwa	5 Koordynacja i współpraca w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na terenie Małopolski
Zagrożenia	<ul style="list-style-type: none"> • Klęski i zdarzenia losowe • Brak skutecznej egzekucji prawa • Niezrozumienie zasad funkcjonowania funduszy europejskich, nieumiejętność dostosowania się do ich wymogów • Niestabilność przepisów finansowych • Zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków, która odcina zabytki od społeczeństwa, przede wszystkim lokalnego • Spadek poziomu życia • Relatywizm doktryny konserwatorskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • Klęski i zdarzenia losowe • Brak szacunku dla odrębności narodowej, lokalnej, etnicznej • Zanikająca edukacja estetyczna • Kontynuowanie „swobodnego” – bez poszanowania dla wartości tradycyjnego krajobrazu - podejścia ze strony instytucji publicznych oraz opinio-twórczych • Brak planów zagospodarowania przestrzennego • Ignorancja i arogancja władz różnych szczebli • Pogłębianie się korupcji „wokół” zabytków • Spadek poziomu życia 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak szacunku dla odrębności narodowej, lokalnej, etnicznej • Zagrożenie nadmierną komercjalizacją zabytków, które odcina zabytki od społeczeństwa, przede wszystkim lokalnego • Zanikająca edukacja estetyczna • Zachowawczy sposób zarządzania obiektami zabytkowymi, ignorujący potrzeby lokalne i otwarcie na lokalną społeczność 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak zrozumienia dla wagi dziedzictwa kulturowego dla rozwoju społecznego i gospodarczego województwa • Tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania • Jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie – jedynie jako zasobu historycznego • Niezrozumienie zasad funkcjonowania funduszy europejskich, tworzenie nierealnych planów • Niestabilność przepisów finansowych 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak planów zagospodarowania przestrzennego • Brak skutecznej egzekucji prawa • Tworzenie strategii bez mechanizmów ich efektywnego wdrażania

96. **Wyniki analizy SWOT dla ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce** wskazują na kilka wyraźnych prawidłowości lub charakterystycznych zjawisk, które należy wziąć pod uwagę jako wytyczne do zawartości oraz przyszłego sposobu realizacji Programu:

1. **Małopolska „stoi” zabytkami** – zasoby województwa są bardzo bogate, zarówno jeśli wziąć pod uwagę zabytkowe nieruchomości i ruchomości, jak i bogactwo unikatowego krajobrazu kulturowego.
2. Niestety wydaje się, że równocześnie Małopolska „nie stoi” kompetencjami w zarządzaniu dziedzictwem – **brak jest spójnych pozytywnych programów działania**; brak jest mechanizmów efektywnej współpracy pomiędzy poszczególnymi rodzajami i szczeblami administracji; samorządy, jak dotychczas, w większości ignorują tę problematykę, jako marginalną z punktu widzenia rozwoju społecznego i gospodarczego.
3. Mimo to najcenniejsze, rzec by można – flagowe, obiekty są **zadbane, cenione i doceniane**, stosunkowo doinwestowane; dotyczy to przede wszystkim zabytków miasta Krakowa oraz obiektów sakralnych i użyteczności publicznej; dzieje się tak w dużej mierze dzięki mecenasowi państwa i samorządów.
4. Niestety, równie korzystna nie jest sytuacja mniej cennych obiektów i zespołów zabytkowych, szczególnie zlokalizowanych poza metropolią krakowską; wydaje się, że w dużej mierze są pozostawione „**same sobie**”.
5. Choć w Małopolsce notujemy korzystne warunki wyjściowe do prowadzenia ochrony zintegrowanej – bogactwo obiektów zabytkowych w różnych miejscach, zróżnicowany krajobraz kulturowy, wciąż żywe lokalne tradycje i folklor, cenne środowisko przyrodnicze – to **brak wykorzystania tego potencjału**, prawdopodobnie z powodu braku wystarczających kompetencji oraz niewłaściwej alokacji zasobów zarówno w, jak i poza centrum województwa.
6. Kluczową słabą stroną ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce na co dzień (a nie tylko w odniesieniu do najcenniejszych obiektów) jest **nieobecność tej problematyki w powszechnej świadomości społecznej** – co za tym idzie – brak presji i efektywnej kontroli społecznej, jak np. w przypadku zagadnień ochrony środowiska. W połączeniu z brakiem „sumienia konserwatorskiego”, a i podstawowych kompetencji i zrozumienia wagi zagadnienia w samorządach lokalnych daje to katastrofalne, i bardzo trudne do cofnięcia, skutki, np. w postaci bezpowrotnego niszczenia unikalnego krajobrazu regionu.
7. Korzystna jest w większości przypadków **sytuacja własnościowa obiektów** – większość obiektów zabytkowych ma uregulowane stany własnościowe i świadomych właścicieli. Niestety, wydaje się jedno-

- częściej, że prywatni właściciele obiektów zabytkowych, szczególnie o funkcjach mieszkalnych, są pozostawieni sami sobie – bez wsparcia i bez pozytywnego doradztwa ze strony sektora publicznego, co przy jednoczesnym ograniczeniu praw właścicielskich i tradycyjnym zarządzaniu prowadzi obiekty do ruiny.
8. **Zapomniane są w Małopolsce zespoły pałacowo-parkowe oraz zabytki techniki i przemysłu** – być może niezbyt cenne w porównaniu z wiodącym dziedzictwem województwa, niemniej znacząco nadające się do podbudowania jego potencjału poza Krakowem, szczególnie w powiązaniu ze strategią rozwoju produktu turystycznego adresowanego do wysokiego profilu klienta.
 9. Wydaje się, że przy generalnie umiarkowanej korzystnej ocenie stanu ochrony dziedzictwa kulturowego w Małopolsce można wskazać kilka wyraźnych **obszarów problemowych, które wymagają interwencji lub aktywności** ze strony sektora publicznego. Są to:
 - a. Zabytkowe obiekty mieszkalne.
 - b. Zespoły pałacowo-parkowe.
 - c. Zespoły uzdrowiskowe.
 - d. Zabytki przemysłu i techniki.
 - e. Degradacja krajobrazu i zaśmiecenie przestrzeni przez żywiołową zabudowę.
 - f. Brak powszechnego zrozumienia, że jakość krajobrazu kulturowego jest wartością.
 - g. Brak powszechnego zainteresowania i w konsekwencji brak pozytywnego ruchu społecznego na rzecz ochrony i pielęgnowania dziedzictwa kulturowego – dziedzictwo kulturowe nie jest „wspólną sprawą”.
 - h. Brak zainteresowania władz samorządowych, szczególnie na poziomie lokalnym – ochroną dziedzictwa kulturowego szeroko rozumianego, w tym jako tradycyjna przestrzeń.
97. Reasumując, można stwierdzić, że sfera dziedzictwa kulturowego w Małopolsce to dziedzina wymagająca świadomego i planowanego działania.
- W przypadku Małopolski w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego notujemy **dużo mocnych stron** – przede wszystkim po stronie zasobów oraz kompetencji i potencjału w centrum regionu, jak i sporo słabości – przede wszystkim po stronie kompetencji i narzędzi oddziaływania.

Może to być wskazaniem do przyjęcia strategii **postępowania typu konwersyjnego**, a więc nastawionej na wdrożenie i przeprowadzenie na dużą skalę istotnych zmian.

Podejście takie jest wprawdzie zazwyczaj obciążone dużym ryzykiem, ale też niesie ze sobą potencjał znaczącego sukcesu.

Trzeba zauważyć, że w zdiagnozowanej sytuacji nie jest podejściem godnym polecenia „metoda drobnych kroków”, gdyż może się okazać strategią niewystarczającą dla przełamania obciążenia i barier zdiagnozowanych powyżej.

VI. CELE, PRIORYTETY I KIERUNKI DZIAŁAŃ PROGRAMU W LATACH 2005-2008

Wojewódzki Program Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski ma służyć ochronie, aktywnej rewaloryzacji i lepszemu wykorzystaniu regionalnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Osiągnięcie celów zdefiniowanych w Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski wymagać będzie głębokich **zmian świadomości**, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostek samorządu terytorialnego oraz właścicieli zabytkowych obiektów za ich stan oraz wszelkich sfer funkcjonalnych odpowiadających za **ład i zagospodarowanie przestrzeni** oraz **ochronę środowiska naturalnego i kulturowego**, a także wyznaczających kierunki rozwoju.

Wynikiem powinno być przejście z pasywnej i biernej ochrony i działań konserwatorskich do stosowania zintegrowanego zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego.

Ramy programowe Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski wyznaczają tezy problemowe, stwierdzające, że niezbędne jest:

- ▮ konsekwentne, kompetentne i planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu Województwa Małopolskiego poprzez wykonywanie programu o charakterze wojewódzkim,
- ▮ umożliwienie racjonalnego wykorzystania środków finansowych na utrzymanie krajobrazu kulturowego oraz ratowanie obiektów o szczególnych wartościach historycznych,
- ▮ wspieranie i kreowanie różnorodnych form i metod umożliwiających ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami – stymulowanie zasad partnerstwa oraz odpowiedzialności właścicieli obiektów o podstawowym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego w regionie,
- ▮ podnoszenie walorów zabytkowych i wykorzystanie ich w promocji kultury i dla rozwoju turystyki w regionie a zwłaszcza jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy regionu,
- ▮ umożliwienie kreowania i realizowania regionalnych i lokalnych projektów związanych z kompleksowymi pracami konserwatorskimi i restauratorskimi oraz chroniącymi krajobraz kulturowy dla osiągnięcia zauważalnych i wymiernych efektów jakościowej zmiany,
- ▮ kreowanie modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego w regionie wśród mieszkańców i we władzach samorządowych,
- ▮ wspieranie aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowanie własnej odrębności i tożsamości (odbudowa i wzmocnienie regionalnej tożsamości małopolskiej),
- ▮ stymulowanie zasad partnerstwa publiczno-prywatnego z sektorem przedsiębiorców działających na rzecz dziedzictwa kulturowego (zagospodarowanie obiektów zabytkowych),
- ▮ tworzenie warunków do niwelowania różnic w zakresie stanu zachowania podstawowej substancji dziedzictwa kulturowego w regionie,
- ▮ poszukiwanie i wspieranie projektów związanych z kreowaniem i wdrażaniem nowych form opieki nad zabytkami i ich promocji (np. szlaki, ożywianie zabytków),
- ▮ niwelowanie negatywnych skutków zniekształcania estetycznego i wartościowego wymiaru dziedzictwa kulturowego,
- ▮ zdyskontowanie szans pełnego, pełnoprawnego i kreatywnego uczestnictwa w żywym obiegu kultury zjednoczonej Europy,

- ▶ włączenie kultury i dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia zgodnie z zasadami planowania i wdrażania programów prorozwojowych adekwatnie do oczekiwań mieszkańców Województwa Małopolskiego poprzez uznanie znaczenia dziedzictwa kulturowego w rozwoju społeczno-ekonomicznym Województwa.

CEL STRATEGICZNY 1:

UTRZYMANIE I ZARZĄDZANIE ZASOBEM REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.

PRIORYTET 1:

ODNOWA MIEJSKA

Kierunek działań:

Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych

PROPRYTET 2:

ODNOWA ZASOBÓW WIEJSKICH

Kierunek działań:

Odnowa przestrzeni

Kierunek działań:

Integracja wartości historycznych i tradycji lokalnych

PROPRYTET 3:

ROZWÓJ INSTYTUCJI OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Kierunek działań:

Funkcjonalne zarządzanie dziedzictwem

Kierunek działań

Podniesienie poziomu opieki nad zbiorami

CEL STRATEGICZNY 2:

OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

PRIORYTET 1:

KSZTAŁTOWANIE STRUKTUR PRZESTRZENNYCH

Kierunek działań:

Kształtowanie spójnej przestrzeni małopolskiej sieci powiązań przyrodniczych

Kierunek działań:

Formułowanie zasad ochrony i kształtowania strefy kulturowej

CEL STRATEGICZNY 3:

DZIEDZICTWO ŻYWE – PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

PRIORYTET 1:

PROWADZENIE MARKETINGU MAŁOPOLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działań:

Rynkowe zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego

Kierunek działań:

Świadomość dziedzictwa kulturowego

**CEL STRATEGICZNY 1
UTRZYMANIE I ZARZĄDZANIE
ZASOBEM REGIONALNEGO
DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

**PRIORYTET 1
ODNOWA
MIEJSKA**

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Rewaloryzacja
i rewitalizacja
układów
urbanistycznych

**PRIORYTET 2
ODNOWA
ZASOBÓW
WIEJSKICH**

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Odnowa
przestrzeni

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Integracja wartości
historycznych
i tradycji lokalnych

**PRIORYTET 3
ROZWÓJ
INSTYTUCJI OPIEKI
NAD ZABYTKAMI**

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Funkcjonalne
zarządzanie
dziedzictwem

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Podniesienie
poziomu opieki
nad zabytkami

**CEL STRATEGICZNY 2
OCHRONA
I KSZTAŁTOWANIE
KRAJOBRAZU
KULTUROWEGO**

**PRIORYTET 1
KSZTAŁTOWANIE
STRUKTUR
PRZESTRZENNYCH**

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Formułowanie
zasad ochrony
i kształtowania
strefy kulturowej

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Kształtowanie
spójnej przestrzeni
małopolskiej sieci
powiązań
przyrodniczych

**CEL STRATEGICZNY 3
DZIEDZICTWO
ŻYWE – PROMOCJA,
EDUKACJA
I DOKUMENTACJA
WALORÓW DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO**

**PRIORYTET 1
PROWADZENIE MARKETINGU
MAŁOPOLSKIEGO DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO**

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Rynkowe
zorientowanie
regionalnego
dziedzictwa
kulturowego

KIERUNEK
DZIAŁAŃ
Świadomość
dziedzictwa
kulturowego

CEL STRATEGICZNY 1: UTRZYMANIE I ZARZĄDZANIE ZASOBEM REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Małopolska jest regionem o wyjątkowych zasobach dziedzictwa, które jest uznawane za dziedzictwo narodowe o znaczeniu światowym. Jednak odczuwany jest brak fundamentalnych prac i dokumentów inwentaryzujących obecny stan zasobów oraz określających sposób ich utrzymania i poprawy. Wieloletnie zaniechania determinują konieczność pilnych działań zmierzających do odnowy i rewaloryzacji najcenniejszych obiektów, miast i zasobów wiejskich. Nieodzownym uzupełnieniem projektów związanych z pracami dokumentacyjnymi i rewaloryzacyjnymi musi być programowy rozwój instytucji opieki nad zabytkami. Miarą realizacji celu będzie ilość i wartość wykonanych prac i projektów.

CEL STRATEGICZNY 2: OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Rozwój gospodarczy i aktywizacja gospodarcza w regionie wymagają podejmowania działań i procedur umożliwiających umacnianie walorów regionalnego krajobrazu przyrodniczego i kulturowego. Umożliwi to utrzymanie najwartościowszych oraz kultywowanie nowych wartości krajobrazu w Małopolsce. Cel ten będzie osiągnięty dzięki racjonalnemu planowaniu dziedzictwa jako instrumentu zagospodarowania przestrzennego oraz wdrożenie działań służących znacznej poprawie stanu zachowania regionalnego dziedzictwa. Istotnym elementem będzie rozwój muzeów skansenowskich oraz tworzenie parków kulturowych jako elementów ograniczających zniekształcanie wyrazu krajobrazu kulturowego oraz wzmacniających jego wartość. Wysoka jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego winna stanowić przewagę konkurencyjną regionu powiązaną z całością polityki rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, zwłaszcza w obszarze turystyki i przemysłów kultury. Za najważniejsze uznaje się znaczące zwiększenie nakładów finansowych przeznaczanych na prace związane z konserwacją zabytków i rewitalizacją, w tym wydatków budżetowych zgodnie z tempem wzrostu PKB. Miarą realizacji tego celu będą wskaźniki jakościowe i ilościowe funkcjonujących i tworzonych parków oraz zrealizowanych projektów waloryzujących jakość krajobrazu kulturowego.

CEL STRATEGICZNY 3:

DZIEDZICTWO ŻYWE – PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Zmieniająca się rzeczywistość powoduje, że jedną z najistotniejszych staje się kwestia stosunku do historycznego dziedzictwa kultury. Tylko umiejętne i harmonijne włączenie dziedzictwa kulturowego w zmiany cywilizacyjne daje gwarancję jego właściwej ochrony. Ochrona oznaczać powinna także mądre i celowe zarządzanie zmieniającym się potencjałem i funkcją – dziedzictwo to zachowane obiekty zabytkowe, ale także przestrzeń i znaczenie symboliczne dziedzictwa – tak sfera sacrum, jak i produktu rynkowego. W tych realiach niezbędna jest konsekwentna ekonomizacja ochrony dziedzictwa połączona z potrzebą umiejętnego kształtowania świadomości wobec kultury i dziedzictwa. Wymagana jest komodyfikacja społecznej świadomości wobec pojęć ochrony, konserwacji i dziedzictwa. Znacząca poprawa stanu w tej kwestii objąć musi zarówno instrumenty prawne (plany, wyznaczone obszary i obiekty), jak i działania edukacyjne (programy nauczania i samoświadomość społeczna) oraz planowanie i orientacja marketingowa (informacja oraz produkty rynkowe). Miarą realizacji celu staną się wskaźniki wzrostu atrakcyjności regionu wśród mieszkańców i odwiedzających, wzrost liczby zrealizowanych projektów promocyjnych i wdrożonych programów edukacyjnych oraz sfery aktywności obywatelskiej.

1. CEL STRATEGICZNY 1

UTRZYMANIE I ZARZĄDZANIE ZASOBEM REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

PRIORYTET 1:

ODNOWA MIEJSKA

Kierunek działań:

Rewaloryzacja i rewitalizacja układów urbanistycznych

Podjęcie i realizowanie kompleksowych programów rewitalizacji jest istotne, ponieważ w praktyce oznaczać będzie kombinację modernizowania infrastruktury, odnowę obiektów (w tym zabytkowych) i zmiany funkcjonalne, a jednocześnie tworzenie nowych impulsów funkcjonowania miast i miasteczek. Działania w zakresie rewaloryzacji i rewitalizacji układów urbanistycznych w Małopolsce mają na względzie poprawę jakości i warunków życia w miastach i jakości przestrzeni publicznej. Osiągnięcie tej projektowanej zmiany podniesie konkurencyjność miast regionu w skali ponadlokalnej.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Podniesienie standardu przestrzeni publicznych**
poprzez pełne zachowanie ich atrybutów kulturowych wyznaczonych historycznymi, kulturowymi i cywilizacyjnymi nawarstwieniami znajdujących odniesienie w opracowywanych planach zagospodarowania.
2. **Konsekwentne stosowanie wytycznych konserwatorskich**
dla wszelkich podejmowanych prac remontowych i budowlanych w obiektach i obszarach objętych nadzorem służb konserwatorskich.
3. **Ożywianie centrów historycznych miast**
rozwój funkcji miejskich – usług handlowych, usługowych, edukacyjnych, kulturalnych, zdrowotnych powiązanych z powstawaniem nowych miejsc pracy jako efektu przeprowadzonych prac remontowych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych a zwłaszcza nadanie najcenniejszym zespołom miejskim cech i funkcji turystycznych (drogi, place, pierzeje, założenia parkowe, otoczenia zabytkowych obiektów itp.).
4. **Rehabilitację urbanistyczną starych miast**
nadanie obiektom chronionym i ich otoczeniu w centrach miast wysokich walorów użytkowych poprzez wprowadzenie nowych sposobów użytkowania w istniejące formy w celu zaspokojenia współczesnych potrzeb, w tym zwłaszcza w miejscowościach uzdrowiskowych.
5. **Opracowywanie lokalnych programów rewitalizacji**
z uwzględnieniem programów inwestycyjno-budowlanych, ekonomicznych i społecznych dla zakreślonych obszarów z udziałem powoływanych towarzystw odnowy.
6. **Rewitalizację obszarów przemysłowych i zdegradowanych**
konieczność przeprowadzenia kompleksowych programów rewitalizacji wynika z procesu ekonomicznych zmian strukturalnych zachodzących w obszarze przemysłu oraz znacznej redukcji zapotrzebowania na powierzchnie ze strony wojska, komunikacji i transportu. Atutem uwalnianych obszarów jest bliskość centrów miast i rozwinięta infrastruktura. Opracowywane będą innowacyjne programy rewitalizacji dla obszarów konwersyjnych, które winny objąć mieszkalnictwo, funkcje produkcyjne, handel, usługi, infrastrukturę socjalną, transport, zieleń itp. w sposób komplementarny. Działania w tym zakresie obejmą większość miast regionu.
7. **Sanację zasobów mieszkalnych**
postulowane jest podjęcie modernizacji około 70% zasobów mieszkaniowych powstałych w ostatnich 50 latach. Plany i programy obejmować będą modernizację systemów grzewczych, termomodernizację, modernizację sieci ciepłych, wodociągowych i kanalizacyjnych, racjonalizację zużycia wody, usprawnienia gospodarki odpadami, segregacji i recyklingu, modernizację infrastruktury technicznej oraz estetyzującej, w tym także zwłaszcza wielkopłytowych.
8. **Optymalizację współpracy publiczno-prywatnej dla rehabilitacji miejskiej**
zespół niepożądanych, destrukcyjnych procesów w sferze przestrzennej, społecznej i ekonomicznej oraz histo-

rycznej, który spowodował trwałą degradację obszarów większości zabytkowych miast regionu wymaga, aby uczestnikami programów rewitalizacyjnych i sanacyjnych byli zarówno mieszkańcy, jak i władze lokalne i przedsiębiorcy. Optymalnym rozwiązaniem będą towarzystwa odnowy w formie spółek prawa handlowego. Konieczne staną się specjalne fundusze służące realizacji programów odnowy miejskiej, w tym fundusze rewitalizacji i kredyty sanacyjne oraz ulgi (np. remontowe) i umowy inwestorskie.

9. Upowszechnienie i promocję dobrych praktyk

pomoc w promocji najciekawszych miast i zespołów urbanistycznych, w tym tworzenie zintegrowanych regionalnych produktów kultury oraz produktów turystycznych oraz lokalnej atrakcyjności gospodarczej.

PRIORYTET 2

ODNOWA ZASOBÓW WIEJSKICH

Kierunek działań:

Odnowa przestrzeni

Strefa kulturowa na obszarach wiejskich w Małopolsce wymaga szczególnego poszanowania w procesach urbanistycznych, w tym w opracowywanych planach zagospodarowania. Za fundamentalne przyjmuje się uwzględnianie i obejmowanie w studiach uwarunkowań i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wartościowych obiektów i zespołów wymagających ochrony. W dalszej kolejności wymagane jest egzekwowanie zaleceń konserwatorskich oraz opracowanie i prowadzenie programów ochrony obiektów zabytkowych na terenach wiejskich. Wysiłek taki jest niezbędny zwłaszcza w obrębie zespołów wiejskich i ruralistycznych na terenach istniejących i proponowanych rezerwatów i parków kulturowych. W procesie tym za nieodzowne przyjmuje się eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych (wieże kościołów, zamków, ratuszy itp.). Istotnym elementem jest przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi oraz powstawania ciągów zabudowy wzdłuż dróg i łączenia się wsi. Pozwoli to na utrzymanie regionalnego krajobrazu architektonicznego wsi Podhala, Orawy, Spisza, Pogórza, Ziemi Tarnowskiej, Ziemi Krakowskiej. Najcenniejszym budowlom należy zapewnić opiekę „in situ”, a opieka obejmie także cenne założenia parkowe.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Odnowę regionalnej architektury,**
tj. odnawianie starych domów zgodnie z wzorami regionalnymi, w tym zachowanie tradycyjnego wyglądu fasad i dachów oraz przystosowanie budynków wyłączonych z działalności rolniczej do nowych funkcji służących społeczności lokalnej i rozwojowi usług (turystyka wiejska).
2. **Dbłość o małą architekturę i zieleni**
poprzez planową kompozycję i rewaloryzację, w tym przydomowych ogrodów oraz architektury komunalnej (parki, skwery, pobocza dróg, przystanki komunikacji, nośniki informacji i reklam itp.).
3. **Podnoszenie jakości infrastruktury wiejskiej**
dzięki ograniczeniu i spowalnianiu ruchu samochodowego, tworzeniu stref wolnych od pojazdów, rewaloryzację placów targowych, placów szkolnych i przykościelnych oraz parkingów, mostów, ciągów wodnych itp.
4. **Ochronę środowiska naturalnego**
zapewnienie racjonalizacji gospodarki odpadami, ochronę cieków wodnych, lasów i nieużytków oraz planowe zalesianie.
5. **Zapobieganie rozproszeniu osadnictwa**
poprzez prawidłowe planowanie przestrzenne oraz egzekucję prawa budowlanego, a także poprzez wspieranie uzbrojenia terenów jedynie dla obszarów o określonej intensywności zagospodarowania połączonego z zagęszczaniem zabudowy w centrach wsi.
6. **Utrzymanie atrakcyjności turystycznej**
wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych (turystyka wiejska) oraz rozwój obszarów o niewielkiej intensywności ruchu turystycznego (odciążanie innych obszarów).
7. **Ochronę najcenniejszych zabytków „in situ”,**
w tym zapewnienie wsparcia konserwatorskiego oraz zagospodarowanie obiektów służące lokalnym społecznościom, objęcie ochroną i wprowadzeniem funkcji do obiektów dawnego przemysłu oraz stacji kolejowych.

8. Zapewnienie rozwoju infrastruktury wsi,

m.in. budowa sieci kanalizacyjnych, racjonalizację gospodarki odpadami, modernizację sieci energetycznej i teleinformatycznej oraz poprawa infrastruktury drogowej służącej likwidacji barier wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich i obowiązujących standardów życia i gospodarowania.

Kierunek działań:**Integracja wartości historycznych i tradycji lokalnych**

Jakościowe zmiany we wsiach Małopolski można osiągnąć, realizując zasadę ścisłej integracji projektów pochodzących ze stref inwestycyjnych, ekonomicznych oraz społecznych. Przy realizacji projektów społeczno-ekonomicznych na wsi, nakierowanych na tworzenie zdrowych i dynamicznych postaw rozwoju społeczności wiejskiej, szczególną uwagę należy zwrócić na formułowanie postaw samoświadomości, samodzielności, dumy i przywiązania do tradycji, lokalnych wzorców życia oraz obrzędów i zachowań.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:**1. Umacnianie tradycyjnych form działalności gospodarczej**

zwiększających poziom zatrudnienia na wsi w usługach i drobnej wytwórczości („nisze ekonomiczne”), jakimi są np. warsztaty, wypożyczalnie, gospody, cukiernie, piekarnie, zakłady szewskie, meblarskie, naprawcze, budowlane, rzemieślnicze itp. oraz sukcesywny, wymierny wzrost liczby małych i średnich przedsiębiorstw.

2. Wspomaganie zmiany strukturalnej w rolnictwie

zwiększającej efektywność i konkurencyjność rynkową gospodarstw rolnych oraz scalanie gruntów i rozwój usług okołoturystycznych wspomagających zarządzanie dziedzictwem kulturowym.

3. Upowszechnianie i promowanie „przyjaznych dla środowiska” produktów i usług

związanych z możliwością rozwoju agroturystyki i zdrowego stylu życia („zdrowa żywność”) oraz stosowanie technik ekologicznych i tradycyjnych w budownictwie.

4. Aktywizację społeczności wiejskich

polegającą na organizacji imprez kulturalnych, rekreacyjnych, sportowych i okolicznościowych w oparciu o walory lokalnej historii i tradycji. Przeprowadzone będą wieloaspektowe szkolenia i warsztaty, w tym działania na rzecz zachowania folkloru oraz obrzędowych zwyczajów i zanikających zawodów i umiejętności oraz wzorców życia, będących efektem pogłębionego i autentycznego zainteresowania i dumy ze swoich tradycji i wzorców kulturowych.

5. Identyfikację wsi z produktami regionalnymi

zapewnienie warunków do wytwarzania regionalnych produktów spożywczych i żywnościowych oraz ich ochrony i promocji.

6. Wsparcie rozwoju turystyki opartej o ofertę agroturystyczną

m.in. przeprowadzenie szkoleń z zakresu usług turystyki wiejskiej oraz podjęcie skutecznej akcji promocyjnej dla skonkretyzowanych produktów i walorów oferty (w tym rozwój „wsi tematycznych” oraz szlaków i tras ekologicznych i kulturowych) sprzyjających samozatrudnieniu oraz powstawaniu małych i średnich przedsiębiorstw w obszarze usług turystycznych.

PRIORYTET 3:**ROZWÓJ INSTYTUCJI OPIEKI NAD ZABYTKAMI****Kierunek działań:****Funkcjonalne zarządzanie dziedzictwem**

Zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego nie obejmuje tylko i wyłącznie instrumentów prawnych i wyspecjalizowanych agend. Wiele jest przykładów wynikających z dynamicznie zmieniających się koncepcji zarządzania, zarówno miastami historycznymi, jak i całymi obszarami (sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej, Szlak Architektury Drewnianej itp). Ciekawą i spójną koncepcją jest zarządzanie w oparciu o „planowanie dziedzictwa”. Tak pojmowana opieka nad zabytkami obejmuje:

- ich ochronę przed zniszczeniem, a co za tym idzie – utrzymanie obiektów i terenów i opiekę nad nimi. Wybór obiektów (terenów) ochrony wynika z rozpoznawalnych i niekwestionowanych wartości artystycznych i historycznych,

- ich konserwację - obejmującą elementy ochrony i oznaczającą celową ochronę, zapewniającą nie tylko dalsze istnienie, lecz także użytkowanie.

Komodifikacja, tj. przekształcanie zabytkowych obiektów i odniesień do przeszłości w nowoczesne produkty dziedzictwa, wymaga współistnienia kilku elementów:

- istniejących zasobów (wybrane obiekty, budynki, symbolika, tradycja),
- interpretacji (wybór, kombinacje),
- rynku, na potrzeby którego planowo tworzy się dziedzictwo i nim zarządza jak produktem.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Wzmacnianie instrumentów regulacji zagospodarowania przestrzennego**
polegające na wykorzystaniu ram prawnych dla praktycznej realizacji nadzoru budowlanego i urbanistycznego na każdym poziomie (regionalnym, lokalnym) z jednoczesną poprawą ogólnego nastawienia dla nowych inwestycji oraz działań zmieniających tkankę przestrzenną.
Istotnym elementem stanie się kreowanie konieczności przeprowadzania konkursów architektonicznych i urbanistycznych pozwalających na naturalne wkomponowanie bezinwazyjnych nowych budowli w przestrzeń funkcjonalna miast i wsi oraz stworzenie katalogów projektów.
2. **Aktywizację użytkowników - właścicieli zabytkowych obiektów do inwestycji we własne nieruchomości,**
m.in. poprzez pomoc w opracowywaniu dokumentacji konserwatorskiej oraz grantowy system finansowego wspierania podejmowanych prac rewaloryzacyjno-konserwatorskich, zwłaszcza w ramach wsparcia dla przedsiębiorczości.
3. **Prowadzenie aktywnego marketingu dziedzictwa kulturowego**
poprzez tworzenie zintegrowanych regionalnych i lokalnych produktów kultury oraz produktów turystyki kulturowej z wykorzystaniem metod i instytucji sektora marketingu produktów i usług komercyjnych (uzasadnienie ekonomiczne - dziedzictwo jako zasób gospodarczy).
4. **Zapewnienie możliwości kształcenia kadr zarządzających potencjałem dziedzictwa**
w wyniku rozwoju kierunków studiów na uczelniach wyższych oraz studiów podyplomowych, w tym poprzez wykorzystanie i rozwijanie współpracy europejskiej, doskonalenie zawodowe i kształtowanie kadr, postaw i jakościowych metod zarządzania.
5. **Zwiększenie roli partnerstwa organizacji pozarządowych dla skutecznego zarządzania i opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego**
umocnienie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy dla osiągnięcia optymalnie zdefiniowanych celów programowych.
6. **Utworzenie regionalnej fundacji dziedzictwa kulturowego**
dla zapewnienia optymalnych warunków współpracy różnych podmiotów działających na rzecz dokumentowania, zachowania i promowania dziedzictwa kulturowego, w tym gromadzenia i dystrybuowania środków finansowych na zadania statutowe.
7. **Kreację regionalnej instytucji badań i dokumentacji zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego**
odpowiedzialnej za procesy edukacyjne oraz prowadzenie badań i monitoringu zasobów, stanu i zmian w obrębie regionalnego dziedzictwa.
8. **Wzmocnienie działań Społecznego Komitetu Ochrony Zabytków Krakowa**
jako najważniejszego instrumentu organizacyjnego i finansowego umożliwiającego prowadzenie prac konserwatorskich w zabytkowym zespole Krakowa wraz z przyjęciem rozwiązań ustawowych gwarantujących coroczną wartość prac opartych na środkach finansowych z budżetu państwa na poziomie około 10 mln EURO.
9. **Zapewnienie powszechnego dostępu do elektronicznych baz informacji o zabytkach,**
w szczególności bieżące zarządzanie systemem oraz jego rozbudowę wynikającą z potrzeb zintegrowanego zarządzania zasobem, w tym kompleksowa digitalizacja zasobów oraz ich upublicznienie poprzez systemy elektroniczne.

Kierunek działań

Podniesienie poziomu opieki nad zbiorami

Najważniejszym elementem systemu opieki nad zabytkami są placówki o charakterze muzealnym. Ich zasadniczym zadaniem jest gromadzenie zbiorów tematycznie zgodnych z określonym profilem instytucji. Dla posiadanych kolekcji konieczne jest stworzenie elektronicznych katalogów zbiorów, a tym samym promocję i prezentację kolekcji w nowej formule. Nieodzowne jest zdefiniowanie perspektywistycznych planów konserwatorskich, a następnie ich konsekwentna realizacja. Zdecydowana większość muzeów (90% na 117 muzeów w regionie) wymaga modyfikacji stałych ekspozycji oraz rozwinięcia długofalowych programów wystawienniczych, w tym w ramach współpracy z innymi instytucjami i jednostkami. W sytuacji urynkowienia kultury niezbędne jest podjęcie skutecznych działań promocyjno-marketingowych oraz uwiarygodnienie społecznego odbioru oferty placówek muzealnych oraz wszechstronne szkolenia pracowników. Zwiększenie skuteczności opieki nad zabytkami oraz zwielokrotnienie środków finansowych umożliwiających opiekę nad zabytkami wymaga ścisłego współdziałania wszelkich podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie Programu. Czynnikiem ten determinuje jakościowe osiągnięcie zamierzonych efektów programowych działań. Jakościowej zmiany wymagają ośrodki dokumentacji zabytków, których rolą będzie inwentaryzacja i ocena stanu zasobów zabytków, oraz podejmowanie prac badawczych i dokumentacyjnych, wykonywanie prac studialnych i projektowych (w tym studiów historyczno-urbanistycznych i konserwatorskich). Podobna rola przypadnie innym podmiotom działającym na rynku.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Poprawę wskaźników społecznego odbioru oferty muzeów**
w drodze modernizacji stałych ekspozycji, unowocześnienie technik prezentacji zbiorów, szeroki program wystaw czasowych muzealiów i kolekcji, w tym dotychczas zgromadzonych w magazynach, wraz z optymalnymi projektami budowy nowych siedzib muzeów i remontach generalnych obiektów służących muzeom.
2. **Unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami**
w wyniku którego opracowane zostaną perspektywiczne programy i plany działań konserwatorskich zbiorów muzealnych oraz ulegnie poprawie bezpieczeństwo obiektów i zbiorów muzealnych oraz stworzone zostaną właściwe warunki ich przechowywania, opracowywania i udostępniania.
3. **Kształtowanie wizerunku muzeów**
poprzez podjęcie działań promocyjno-marketingowych w oparciu o analizy odbiorców i rynków oraz służących utożsamianiu oferty instytucji z wartościową i atrakcyjną ofertą kulturalną i produktem turystycznym.
4. **Wykorzystanie środków informatycznych dla rozwoju muzeów**
m.in. poprzez wdrożenie elektronicznych technik wystawienniczych, rozwijanie stron internetowych oraz prowadzenie elektronicznych katalogów zbiorów oraz obiegu informacji i dokumentów.
5. **Rozbudowę istniejących i powstanie nowych baz danych o regionalnym zasobie dziedzictwa**
służących pełnej inwentaryzacji ilościowej, jakościowej i kosztorysowej zasobów dla stworzenia „marszrutu zadaniowej” najważniejszych obszarów i obiektów oraz opracowania programów kompleksowej rewaloryzacji i konserwacji wg określonych priorytetów.
6. **Opracowanie prac studialnych i projektowych**
dla potencjalnych parków krajobrazowych, obiektów proponowanych do wpisu na listę UNESCO, uzupełniających listę obiektów chronionych jako Pomniki Historii oraz ujętych w „Międzynarodowy Rejestr Dóbr Kulturalnych Objętych Ochroną Specjalną na wypadek konfliktu zbrojnego”. Planuje się także kompleksową inwentaryzację i dokumentację zasobów niematerialnego dziedzictwa (miejsca kultu, szlaki pielgrzymkowe, ośrodki tradycji, obyczajów, obrzędów itp.).
7. **Systematyczne opracowywanie kompleksowych ofert inwestycyjnych**
z uwzględnieniem dopuszczalnych wariantowych funkcji użytkowych dla wybranych zdegradowanych obiektów o wysokiej klasie i wartościach historycznych i artystycznych (Brzesko, Krzeszowice, Wiśnicz, forty Twierdzy Kraków, Szymbark, pałace i dwory i obiekty przemysłowe), służących szerszemu i autentycznemu zaangażowaniu sektora gospodarczego w ochronę zabytków.
8. **Zwiększenie roli uczelni wyższych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego**
poprzez prowadzenie oferty edukacyjnej oraz wykonywanie prac badawczych i programowych, w tym podniesienie umiejętności kadr służących sferze ochrony zabytków.

9. **Efektywną decentralizację zadań ochrony i opieki nad zabytkami** dla skutecznego powiązania zadań programowych, dokumentacyjnych i badawczych, w tym przekazywanie instytucji publicznych, z kompetencjami samorządów oraz systemowym wspieraniem i finansowaniem zadań opieki nad zabytkami i krajobrazem kulturowy i kolekcjami muzealnymi (konserwator w roli strażnika prawa).

2. CEL STRATEGICZNY 2:

OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

PRIORYTET 1:

KSZTAŁTOWANIE STRUKTUR PRZESTRZENNYCH

Kierunek działań:

Kształtowanie spójnej przestrzeni małopolskiej sieci powiązań przyrodniczych

W oparciu o kierunki zagospodarowania przestrzennego, określone w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego, przyjmuje się uwzględnianie konieczności włączenia się Małopolski w krajową sieć powiązań przyrodniczych, opartej na założeniach i koncepcji europejskich sieci ekologicznych z uwzględnieniem listy ostoi sieci NATURA 2000 i ECONET-PL. Dla działań tych podjęta zostanie współpraca z sąsiednimi regionami, w tym zwłaszcza z Republiką Słowackiej. Obejmą one integrację działań i prawidłowe wykorzystanie zasobów przyrody – zbiorników, obszarów objętych ochroną prawną, siedlisk przyrodniczych i stanowisk. W tym celu niezbędna jest także poprawa i unaturalnienie walorów krajobrazów leśnych i rolniczych oraz dolinnych. Instrumentem prawnym służącym zachowaniu najcenniejszych i zagrożonych ekosystemów stanie się program powoływania nowych parków krajobrazowych lub powiększania już istniejących, rezerwatów przyrody i innych form ochrony prawnej.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Wyznaczenie obszaru sieci NATURA 2000 oraz ECONET – PL w Małopolsce** zajmując powierzchnię ok. 118 100 ha, tj. 7,8% powierzchni województwa Specjalnym Obszarem Ochrony (SOO) wyznaczonym, Dyrektywą Siedliskową Rady Europy, oraz ok. 156 106 ha, tj. 10,3 % powierzchni województwa Obszarem Specjalnej Ochrony (OSO) zgodnie z dyrektywą Ptasią Rady Europy. Do ekologicznej sieci ECONET-PL na terenie województwa małopolskiego zaliczony będzie obszar około 50% całej powierzchni z 11 obszarami węzłowymi oraz 8 korytarzami ekologicznymi (szczegółowo opisanych – Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego).
2. **Kreowanie tendencji rozwoju terenów osiedleńczych** poprzez opracowywanie katalogów form budownictwa i wytycznych architektonicznych zgodnych z tradycją danego obszaru z zachowaniem dojrzałych i rozwiniętych form przyrodniczych.
3. **Zachowanie i uczytelnienie istniejących wartości estetyczno-widokowych,** m.in. rozwijanie wzorów zabudowy w nawiązaniu do cech regionalnych, przywracanie równowagi przyrodniczej, zwiększanie bioróżnorodności, porządkowanie i odtwarzanie walorów kulturowych oraz odtwarzanie korytarzy ekologicznych.
4. **Powoływanie nowych parków narodowych, krajobrazowych i rezerwatów przyrody** poprzez podjęcie i wykonanie merytorycznych podstaw dokumentacji konserwatorskiej polityki ochrony środowiska i krajobrazu kulturowego oraz utworzenia parku narodowego (kopalnia soli w Wieliczce), stopniowe tworzenie parków kulturowych (docelowo możliwe 224, w tym 56 obszarów rozpoznanych i 168 obszarów wymagających studiów) oraz 7 rezerwatów przyrody o powierzchni 652 ha wg Aneksu do Programu.
5. **Zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych,** m.in. jako oferta naukowa, dydaktyczna i turystyczna.
6. **Wspieranie tradycyjnych form rolnictwa,** m.in. rozwój rolnictwa ekologicznego, hodowli owiec, wprowadzania i pielęgnowania zadrzewień śródpolnych.

Kierunek działań:**Formułowanie zasad ochrony i kształtowania strefy kulturowej**

Fundamentalne znaczenie dla rozwoju regionu z poszanowaniem i wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego ma stan zachowania najważniejszych obszarów i zabytkowych obiektów oraz stopień ich wykorzystania w planowym rozwoju. Czynnikiem decydującym jest systematyczne podjęcie kompleksowych programów i prac zabezpieczających, rewaloryzacyjnych i konserwatorskich. Źródła finansowania tych prac wymagają sprawnych struktur organizacyjnych oraz mechanizmów współpracy i przepływu wiedzy, a także oparcia na sektorze niepublicznym. Działania zmierzające do poprawy stanu zachowania strefy kulturowej w Małopolsce mają na celu tworzenie zintegrowanych produktów kultury oraz rozwój regionalnych produktów turystycznych z poszanowaniem zasady zrównoważonego rozwoju. Bariera finansowa oraz braki dokumentacji konserwatorskiej uniemożliwiają skuteczną ochronę zasobów materialnego dziedzictwa kultury – całych obszarów, zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych. Podjęte prace będą miały wpływ na rozwój rynku pracy, zwłaszcza w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw, oraz powinny zwiększyć zakres i znaczenie partnerstwa i współpracy różnych podmiotów dla osiągnięcia wspólnych celów.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Opracowywanie programów kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich**
rozumiane jako podstawowy sposób waloryzacji obszarów miast w regionie, związany z rozwiązaniami systemowymi, instytucjonalnymi oraz społecznymi a istotne prace powinny objąć wybrane miejscowości regionu, a zwłaszcza: Biecz, Wieliczka, Stary Sącz, Miechów, Nowy Wiśnicz, Lanckorona.
2. **Wdrożenie programu ochrony zabytków architektury drewnianej**
w wyniku czego przeprowadzone zostaną programy konserwatorskie dla około 100 najcenniejszych obiektów sakralnych i świeckich z zasobu około 250 obiektów, zwłaszcza ujętych w Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce.
3. **Szerokie traktowanie prac konserwatorskich**
obejmujących zespoły i pojedyncze dzieła architektury wraz z otoczeniem oraz zabytkowym wystrojem, w wyniku prowadzenia kompleksowych programów konserwatorskich. Działania konserwatorskie będą obejmować działania o charakterze kompleksowym i służące osiąganiu zakładanych celów poprawy w możliwie najkrótszym czasie.
4. **Zapewnienie bezpieczeństwa obiektów zabytkowych**
poprzez wprowadzenie zintegrowanych zabezpieczeń przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych oraz zabezpieczeń na wypadek klęsk żywiołowych oraz konfliktów zbrojnych.
5. **Przeprowadzenie prac wynikających z systemu ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego,**
w tym przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, dbałość o obiekty archeologiczne tworzące własną formę krajobrazową (grodziska, obwałowanie, kurhany, kopce itp.) oraz respektowanie wymogu przeprowadzania badań archeologicznych na terenach objętych inwestycjami a także ochrona miejsc historycznych (pola bitew, miejsca kaźni itp.).
6. **Egzekwowanie zaleceń konserwatorskich**
w tym w zakresie procesu rewaloryzacji oraz użytkowania obiektów zabytkowych, łącznie z zabytkami techniki, poprzez skuteczny system monitoringu i nadzoru.
7. **Stworzenie ofert inwestycyjnych i pozyskiwanie użytkowników dla zabytkowych obiektów,**
stosując elementy wspomaganie oraz zachęt prawnych i finansowych, z jednoczesnym wprowadzeniem funkcji publicznych do najcenniejszych obiektów lub obiektów „trudnych” dla użytkowników komercyjnych.
8. **Rekompozycję urbanistyczną**
polegającą m.in. na eksponowaniu i odtwarzaniu w sylwetkach miejscowości dominant architektonicznych oraz osi widokowych i odkrywanie widoków na obiekty zabytkowe, porządkowanie przestrzeni z estetycznego chaosu reklam, informacji oraz sukcesywną iluminację najcenniejszych zabytków.
9. **Ochronę najcenniejszych obiektów „in situ”**
pozwalającą na zachowanie obiektów w naturalnym środowisku kulturowym i krajobrazie, w tym określenie nowych funkcji i obejmowanie ich specjalistyczną opieką w ramach opracowywanych i przyjmowanych Programów Rozwoju Lokalnego.

10. **Rozwój muzeów typu skansenowskiego**
dla zachowania i odtwarzania na ekspozycji obiektów uchronionych od zniszczenia oraz nadania skansenom nowych funkcji związanych z wypoczynkiem, rekreacją i turystyką oraz przemysłem kulturowym („żywe skanseny”). Podstawowe programy obejmą skanseny w Nowym Sączu, Wygiełzowie, Zubrzycy i Szymbarku oraz innych organizowanych jako lokalne inicjatywy.
11. **Utrzymanie regionalnego zrównoważenia krajobrazu architektonicznego,**
w tym zwłaszcza Podhala, Spisza, Orawy, Pogórza poprzez kultywowanie i propagowanie wzorów oraz powiązanie opieki z nowym budownictwem.

3. CEL STRATEGICZNY 3:

DZIEDZICTWO ŻYWE – PROMOCJA, EDUKACJA I DOKUMENTACJA WALORÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

PRIORYTET 1:

PROWADZENIE MARKETINGU MAŁOPOLSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Kierunek działań:

Rynkowe zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego

Zintegrowane i kompleksowe, strategiczne i operacyjne zarządzanie dziedzictwem kulturowym może pomóc w uaktywnieniu potencjału dziedzictwa miast i całych obszarów, a tym samym pomóc w ich aktywnej ochronie. Zrównoważony rozwój regionalny i lokalny powinien uwzględniać dookreślenie relacji pomiędzy zasobami zabytkowymi i niematerialnym zasobem dziedzictwa a gospodarką. Skuteczny, rynkowy marketing dziedzictwa kulturowego winien włączyć system ochrony dziedzictwa konserwatorskiej obiektów w procesy gospodarcze i rynkowe. Oznacza to konieczność uzyskania kompromisu pomiędzy wymogami i kanonami biernej ochrony a wymogami i prawami ekonomii. Efektem takiego podejścia będzie wykreowanie nowoczesnej formuły ochrony dziedzictwa nie tylko w oparciu o fizyczne zachowanie jego substancji, ale i jego użytkowania.

Kierunek będzie realizowany poprzez działania:

1. **Stosowanie zintegrowanej konserwacji**
służącej włączaniu zagadnień ochrony zabytków do każdego etapu procesów planowania lokalnego i regionalnego, znajdowaniu harmonijnego kompromisu pomiędzy doktryną ochrony konserwatorskiej a wieloaspektowymi uwarunkowaniami życia mieszkańców oraz dynamicznymi prawami ekonomii, a także procesami społecznymi.
2. **Poszukiwanie rozwiązań ekonomicznych dla ochrony zabytków**
polegające na aktywnym poszukiwaniu gospodarzy i opiekunów zabytków spoza sektora publicznego, stwarzaniu zachęt inwestycyjnych, skutecznej pomocy publicznej i konsekwentnym podejmowaniu projektów wielofunkcyjnego zagospodarowania i zarządzania dziedzictwem w oparciu o formułę partnerstwa publiczno-prywatnego.
3. **Tworzenie ofert turystyczno – rekreacyjnych oraz kulturalnych**
poprzez szerokie udostępnianie najwartościowszych obiektów i zespołów historycznych, konsekwentne działania zmierzające do wydłużenia sezonu turystycznego, tworzeniu i promowaniu zintegrowanych pakietów produktów turystycznych (szlaki turystyczne-propozycje zawarto w Aneksie do Programu), stymulujących powstawanie miejsc pracy w sektorze usług, w tym w oparciu o zasoby lokalnego dziedzictwa i obyczajów, umiejętności, a zwłaszcza produktów regionalnej produkcji oraz kuchni z wykorzystaniem nowoczesnych technik i narzędzi marketingowych.

Kierunek działań:

Świadomość dziedzictwa kulturowego

Mieszkańcy Małopolski mają pełne prawo do korzystania z praw do własnej regionalnej tożsamości kulturowej. W ramach kompleksowej reformy oświaty problematyka regionalna znajduje swoje miejsce w programach nauczania i jest włączona do programu dydaktyczno-wychowawczego. Proces ten wymaga jednak stałego do-

skonalenia służącego podnoszeniu świadomości społecznej o wartościach duchowych i materialnych krajobrazu kulturowego oraz troski o właściwe pielęgnowanie i kultywowanie świadectw własnej tożsamości kształtowanej przez kulturę, religię, obyczaje, przezwyciężając tym samym „posttożsamość” o nastawieniu zamkniętym i ksenofobicznym. Wzmocnienia wymagają działania pozwalające na określenie się i identyfikowanie ze swoją „małą ojczyzną” i regionem, a poprzez nie – z ogólnoswiatowym dziedzictwem kultury. Ograniczane musi być nieuzasadnione zrywanie ciągłości kultury, nieświadome niszczenie przyrody i degradacja środowiska tłumaczonego koniecznością zmian wymuszanych przez życie społeczne i gospodarcze.

Działanie będzie realizowane poprzez działania:

1. **Powstawanie, rozwijanie i rozpowszechnianie form ekspresji kulturowej**
opartej na walorach regionalnego i lokalnego dziedzictwa, twórczo wykorzystywanego i świadomie interpretowanego, stymulującego świadome i aktywne uczestnictwo oraz wolę odbioru przekazu kultury w formach warsztatów, spotkań, przeglądów, konkursów, festiwali itp.
2. **Wzmocnienie edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego**
stymulowanie powstawania nowych programów edukacyjnych dla wszystkich poziomów nauczania, aktywizację oferty nauczania wyższych uczelni, zintensyfikowanie powstawania materiałów naukowych i badawczych oraz ich przepływu i wykorzystania, a także kształcenie profesjonalnych kadr dla zarządzania i wykorzystania zasobów dziedzictwa (konserwacja, opieka, zarządzanie), w tym także podnoszenie oferty instytucji opieki nad zabytkami (zwłaszcza muzeów).
3. **Określenie i egzekwowanie kompetencji służb konserwatorskich i urbanistycznych**
tworząc sprawny system aparatu kompetentnych służb konserwatorskich – specjalistów z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami – umożliwiając kompleksowe zapewnienie warunków do ochrony zabytków i dóbr kultury, służących racjonalizacji dynamicznych procesów inwestycyjnych i eksploatacyjnych środowiska naturalnego i kulturowego, powstawanie ewidencji i dokumentacji w tym zakresie.
4. **Nobilitację zabytkowych miejsc i ośrodków kultury**
w wyniku realizowanych projektów współpracy między różnymi partnerami, w tym na poziomie europejskim, tworzenie produktów multimedialnych ułatwiających dostęp do poznawania zasobów dziedzictwa, twórczą i dokumentowaną wymianę poglądów i doświadczeń specjalistów, upowszechnienie przedsięwzięć kulturalnych oraz eksponowanie miejsc poprzez ich opisanie i oznakowanie, eksponowanie oraz akcje informacyjne i promocyjne (także szkolenia, seminaria, spotkania, konkursy nagrody itp.).
5. **Osiągnięcie dobrego stanu bezpieczeństwa zabytkowych obiektów i zbiorów**
poprzez działania i inwestycje wynikające z potrzeb zabezpieczeń przeciwpożarowych, przeciwwłamaniowych oraz zapobiegania klęskom żywiołowym, a także stworzenie systemu społecznych opiekunów zabytków oraz profesjonalnych stanowisk monitorujących stan zachowania i użytkowania zabytków, a ponadto regulowanie kwestii własnościowych i prowadzenie prac wynikających z systemu ochrony archeologicznego dziedzictwa kultury w regionie.
6. **Prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy,**
która powodować ma zwiększenie możliwości zatrudnienia w wyniku różnych form aktywnego pośrednictwa pracy, szkolenia na rzecz przekwalifikowania oraz tworzenie sprzyjających warunków do zatrudnienia w sektorze usług kulturalnych i turystycznych związanych z urynkowaniem oferty.
7. **Zwiększenie roli społecznego partnerstwa opieki nad zabytkami**
poszerzanie obszarów współpracy sektora publicznego z tzw. trzecim sektorem określającym postawy społeczne (szkolenia, wymiana informacji i opinii, wspieranie działań) poprzez systemowe programy, konkursy i ukierunkowane akcje, w tym związane z zanegowanym systemem promocji kultury i turystyki.
8. **Wzmocnienie sektora usług na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego**
rozwijanie działalności przedsiębiorców wykonujących prace remontowe i konserwatorskie, promocja świadczonych usług, wsparcie dla doskonalenia zawodowego i kształcenia kadr, system dotacji inwestycyjnych oraz praw do ochrony technologii. Podjęte zostaną prace badawcze, studialne i projektowe, dokumentacyjne i ewidencyjne oraz popularyzacyjne z zakresu opieki nad zabytkami i wymiany doświadczeń. Wspomagane będą systemowe rozwiązania związane z informacją kulturalną i turystyczną (w tym elektroniczną) oraz inwestycje produktowi w instytucjach kultury oraz zrównoważonym sektorze usług turystycznych.

Propozycje wskaźników osiągnięć dla celów i kierunków Programu:

C-Cel / P - Priorytet	Wskaźnik	Wartość bazowa	Źródło
C1. UTRZYMANIE I KOMPLEKSOWE ZARZĄDZANIE ZASOBEM REGIONALNEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	Wydatki budżetów JST w Województwie Małopolskim na muzea, ochronę i konserwację zabytków (według wybranych rozdziałów klasyfikacji budżetowej) w tys. zł	31 763 tys. zł (2003 r.)	GUS
	Udział wydatków JST w Województwie Małopolskim na wybrane formy działalności kulturalne, takie jak muzea, ochrona i konserwacja zabytków, w wydatkach na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ogółem (%)	14,01% (2003 r.)	GUS
	Wartość zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji w tys. zł	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane GUS
P1. Odnowa miejska	Ilość obiektów i zespołów zabytkowych (zabytków nieruchomości) wymagających generalnego remontu, rewaloryzacji	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość zrealizowanych projektów z zakresu rewaloryzacji przestrzeni miejskiej w skali roku	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość opracowanych programów rewitalizacyjnych	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
P2. Odnowa zasobów wiejskich	Ilość obiektów i zespołów zabytkowych na terenie Województwa, które pozostają nie zagospodarowane lub są użytkowane niezgodnie z funkcją	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość zrealizowanych projektów o charakterze produktów kultury i turystyki	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Wydatki z budżetu j.s.t na ochronę dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich (w tys. zł)	Brak danych bazowych	GUS i własne dane WM
P3. Rozwój instytucji opieki nad zabytkami	Ilość zrealizowanych produktów kultury i produktów turystyki	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość studentów na kierunkach dotyczących dziedzictwa kulturowego	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość projektów zrealizowana przez regionalną fundację	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość środków przeznaczonych na odnowę zabytków Krakowa (NFOZZK)	30 mln/rok	Dane SKOZK
	Ilość nowych wystaw stałych w muzeach regionu	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość opracowanych prac studialnych dotyczących zabytków	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
C2. Ochrona i kształtowanie krajobrazu kulturowego	Powierzchnia ogółem parków krajobrazowych w Województwie Małopolskim, w ha	174 156,6 ha (2003 r.)	US/Kraków
	Udział powierzchni parków krajobrazowych w powierzchni geograficznej ogółem Województwa Małopolskiego, w %	11,47% (2003 r.)	US/Kraków
P1. Kształtowanie struktur przestrzennych	Ilość powołanych nowych stref ochrony przyrody i krajobrazu (parki i rezerваты)	6	Własne dane WM
	Wydatki inwestycyjne na ochronę krajobrazu i siedlisk w Województwie Małopolskim, w tys. zł	25,1 tys. zł (w 2001 r.)	US/Kraków

C-Cel / P - Priorytet	Wskaźnik	Wartość bazowa	Źródło
C3. Dziedzictwo żywe – promocja, edukacja i dokumentacja walorów dziedzictwa kulturowego	Liczba stowarzyszeń i związków działających w Województwie Małopolskim na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego	Wymaga inwentaryzacji (w oparciu o bazę NGO)	Własne dane WM
	Liczba muzeów regionalnych działających na terenie Województwa	27 (2000 r.)	GUS
	Liczba muzeów i oddziałów muzealnych ogółem działających w Województwie Małopolskim, poza Krakowem	63 (2002 r.)	US/Kraków
	Liczba zwiedzających muzea i wystawy w Województwie Małopolskim, poza Krakowem, w tys.	2277,8 tys. osób	US/Kraków
P1. Prowadzenie marketingu małopolskiego dziedzictwa kulturowego	Wydatki budżetu Województwa Małopolskiego na muzea, ochronę i konserwację zabytków, w tys. zł	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość nowych szlaków turystycznych	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM
	Ilość szkoleń z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego	Wymaga inwentaryzacji	Własne dane WM

VII. WDRAŻANIE PROGRAMU

1. ROZWIĄZANIA ORGANIZACYJNE, INSTYTUCJONALNE I FINASOWE

1. NARZĘDZIA

98. W realizacji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski wykorzystane zostaną następujące podstawowe **grupy narzędzi**:

- **instrumenty ogólne** – określone w programach rządowych, w tym w Krajowym Programie Opieki nad Zabytkami oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym,
- **programy sektorowe / strukturalne** – określające politykę państwa i regionu w zakresie ich rozwoju,
- **narzędzia i środki własne Województwa Małopolskiego oraz partnerów uczestniczących w realizacji Programu** (ministerstwa, instytucje kultury państwowe i samorządowe, wojewódzki konserwator zabytków, miejsca konserwatorzy zabytków, jednostki samorządu terytorialnego, kościoły, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje międzynarodowe i inni, akceptujący założenia i cele Programu).

Powodzenie realizacji Programu wymaga **współdziałania** jednostek samorządu terytorialnego w województwie małopolskim z:

- instytucjami ochrony zabytków i ośrodkami naukowymi,
- organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami (np. Stowarzyszenie Konserwatorów Zabytków, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, stowarzyszenia regionalne itp.),
- diecezjami – w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi.

2. ORGANIZACJA INSTYTUCJONALNA

99. Zakłada się, że **cele określone w Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski będą osiągnięte w wyniku**:

- wspólnego działania władz regionu z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego opartymi na bazie związków o charakterze programowym, instytucjonalnym, sformalizowanym i pobudzającym (np. porozumienia, umowy, wspólne podmioty),
- inicjatywy własnej władz regionu,
- wykorzystywania instrumentów finansowych (dotacje, nagrody, prowadzenie instytucji, zachęty),
- działań organizacyjnych (tj. instytucje, podmioty, partnerstwo),
- funkcji programowych (tj. projekty i programy regionalne, sieć podmiotów, kontrakty),
- innych (działania stymulujące).

100. W celu skoordynowania realizacji poszczególnych celów i działań Programu zakładane jest powołanie forum wymiany informacji i współdziałania instytucji zobowiązanych do ochrony zabytków – **Regionalne Centrum Dziedzictwa Kulturowego Małopolski**.

Celem działania Regionalnego Centrum będzie wspieranie realizacji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski.

Do zadań Regionalnego Centrum będzie należeć przede wszystkim:

1. analiza sytuacji, analiza potrzeb, analiza polityki publicznych oraz rekomendacje w sprawach zasobów dziedzictwa kulturowego w Województwie Małopolskim,
2. opiniowanie i proponowanie proponowanych do realizacji zadań służących realizacji Wojewódzkiego Programu,

3. tworzenie instrumentów finansowego wsparcia działań związanych z dziedzictwem kulturowym w Małopolsce,
4. poszukiwanie i pozyskiwanie źródeł finansowania działań zawartych w Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski,
5. organizacja akcji edukacyjnych, warsztatów, wystaw i spotkań w środowisku oraz na zewnątrz,
6. ścisła współpraca z jednostkami samorządu terytorialnego, a zwłaszcza z samorządem regionalnym odpowiedzialnym za monitoring i wdrażanie Programu,
7. udział w pracach organizacyjnych, koncepcyjnych nad kolejnym Wojewódzkim Programem Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski.

W ramach **Centrum** będzie działać rodzaj Rady jako ciała integrującego i reprezentującego środowisko oraz realizującego zadania międzysektorowe, właśnie integracyjne, edukacyjne, promocyjne, „miękkie”.

Możliwe jest utworzenie Centrum w oparciu o **decentralizację** zadań – zasoby statutowe regionalnego ośrodka badań i dokumentacji zabytków.

Administracja regionalna powinna odpowiadać za programowanie oraz dysponować instrumentami finansowymi.

101. Przyjmuje się, że podstawowym narzędziem wdrażania i realizacji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski powinien być nowy podmiot prawny utworzony przez samorząd województwa z pozyskanymi partnerami – **regionalna Fundacja**.

Celem **Fundacji Dziedzictwa Kulturowego Małopolski** powinno być:

1. Inicjowanie, wspieranie i koordynowanie badań z dziedziny ochrony dziedzictwa oraz upowszechnianie i promowanie kultury i dziedzictwa kulturowego Małopolski.
2. Ochrona dziedzictwa i kultury Małopolski.
3. Wspieranie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych w substancji zabytków nieruchomych wraz z ich otoczeniem oraz w historycznych centrach urbanistycznych, budowlanych i rurastycznych a także zabytkowego wyposażenia i wystroju.
4. Tworzenie oraz wspieranie programów ochrony tradycyjnego krajobrazu.
5. Ochrona oraz prowadzenie prac badawczych z zakresu specyficznych dla Małopolski tradycji, twórczości ludowej, zawodów i wyrobów rzemieślniczych, produktów regionalnych etc.
6. Gromadzenie informacji, tworzenie katalogów, baz danych dokumentujących małopolskie dziedzictwo kultury materialne i niematerialne.
7. Popularyzowanie oraz promowanie Małopolski poprzez ukazywanie rodzimego dziedzictwa i wpływów sąsiadujących regionów.
8. Kreowanie programów edukacyjnych oraz projektów promocyjnych w celu upowszechniania wiedzy oraz pobudzenie zainteresowania historią regionu, jego tradycją oraz kulturą.
9. Gromadzenie i wypracowywanie środków materialnych z przeznaczeniem na organizowanie, finansowanie, wspieranie i wspomaganie działań na rzecz ochrony krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego poprzez finansowanie i organizowanie prac z zakresu opieki i ochrony nad zabytkami.
10. Popularyzowanie dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym regionu. Cele fundacji mogą być realizowane ze środków publicznych i prywatnych, w tym w oparciu o ustawy dotyczące sektora organizacji pozarządowych.

3. EFEKT SYNERGII

102. Za fundamentalne dla osiągnięcia celów Programu uznaje się dalsze funkcjonowanie **Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa**, z poziomem finansowego zaangażowania w kwocie rocznej co najmniej 10 mln EURO na rzecz ochrony najcenniejszych zabytków Krakowa. Wskazane jest kontynuowanie programu prac konserwatorskich w Krakowie na lata 2004–2010, przygotowywanego przez Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa /SKOZK/ (wspólnie z władzami regionalnymi).⁹ Realizacja programu prac konserwatorskich ze środków w dyspozycji SKOZK powinna nadal uzależniać hierarchię zadań od rangi kulturowej i potrzeb konserwatorskich poszczególnych zespołów i obiektów zabytkowych oraz ich znaczenia społecznego, stopnia zaangażowania finansowego właścicieli i gotowości do podjęcia prac. Priorytetami programu SKOZK są: zespoły zabytkowe Wzgórza Wawelskiego; zabudowa w obrębie historycznego centrum Krakowa i zabytków w obrębie dawnego miasta Kazimierza; zabudowa w obrębie miasta dziewiętnastowiecznego (np. remonty fortów austriackiej Twierdzy Kraków); w poszczególnych, najcenniejszych zespołach na dzi-

⁹ art. 2 ust. 4, 5 ustawy z dnia 18 kwietnia 1985 r. o Narodowym Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa (Dz.U. Nr 21, poz. 90) stanowi, że dochodami Funduszu (obok darowizn, dobrowolnych wpłat oraz zapisów osób fizycznych i prawnych, a także środków przekazanych przez fundacje; wpłat z organizowanych na rzecz Funduszu zbiórek publicznych i imprez; innych dochodów) są także dotacje celowe z budżetu centralnego.

siejszych obrzeżach Krakowa, których odnowa **przyczyni się do rozwoju różnych dziedzin życia miasta.**

103. Komplementarnym programem powinien być realizowany corocznie program „**Konserwator**”, dotyczący czasowego zatrudnienia osób długotrwale bezrobotnych i zagrożonych wykluczeniem społecznym przy pracach związanych z zachowaniem i rewitalizacją substancji zabytkowej oraz ochroną krajobrazu kulturowego na terenie województwa małopolskiego.

Celem programu może być stopniowe ograniczanie bezrobocia oraz wychodzenie naprzeciw potrzebom ochrony licznych zabytków znajdujących się na terenie Małopolski. Daje on możliwość połączenia potrzeb właścicieli-opiekunów zabytkowych obiektów oraz wymagań rynku pracy. Dzięki temu mogą być zaktywizowane nie tylko osoby pozostające bez pracy, ale także właściciele, najemcy czy dzierżawcy zabytkowych obiektów.

104. Programowym instrumentem realizacji celów Programu powinien być program dotyczący „**Kierunków Rozwoju Muzeów w Małopolsce**” jako program umożliwiającego planowy i racjonalny rozwój placówek gromadzących, opracowujących i udostępniających zbiory muzealne.

Przyjmuje się, że placówki muzealne spełniać będą istotną rolę w systemie ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego w regionie.

4. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU

105. System finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest dość skomplikowany. Najogólniej źródła finansowania tej sfery można podzielić na dwa:

1. **źródła publiczne** (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
2. **źródła prywatne** (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.).

106. **Finansowanie Programu będzie realizowane z wykorzystaniem środków z wielu źródeł.** Będą to zarówno środki budżetowe, fundusze strukturalne, inicjatywy wspólnotowe oraz środki prywatne.

107. Załączona tabela określa potencjalne środki możliwe do prognozowania w okresie programowania 2005-2008, z założeniem, że są to możliwości i szacunki, które mogą być obarczone błędem i zweryfikowane rzeczywistą alokacją i zakontraktowaniem oraz rozliczeniem. W tabeli wpisano także szacunek prognozowanych środków finansowych dostępnych w kolejnym okresie programowania, tj. na 7 lat w okresie 2006-2013, przy czym są to wstępne założenia i symulacje finansowe przyjęte w oparciu o założenia do Narodowego Programu Rozwoju 2006-2013. Tym samym **tabela finansowania celów, priorytetów i działań Programu winna być traktowana jako indykatywna i prognostyczna.**

108. Monitoring i ocena realizacji Programu winny dać odpowiedź na temat skali i wartości finansowej zaangażowanej dla osiągnięcia założeń Programu.

**Indykatywne finansowanie Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu
Kulturowego Małopolski na lata 2005-2008.**

I.p.	Źródło finansowania (program horyzontalny, program operacyjny, instrument finansowy)	Wartość w PLN
1.	BUDŻET PAŃSTWA	307,7 mln PLN
1.1.	Ministerstwo Kultury (Narodowy Program Kultury)	161,3 mln PLN
1.2.	Wojewódzki Konserwator Zabytków	4,2 mln PLN
1.3.	Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa	120,2 mln PLN
1.4.	Kontrakt Wojewódzki - program wsparcia	22, 0 mln PLN
2.	BUDŻET JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W MAŁOPOLSCE	357,1 mln PLN
2.1.	województwo małopolskie	92,1 mln PLN
2.2.	powiaty	60,0 mln PLN
2.3.	gminy	205,0 mln PLN
3.	ALOKACJE PROGRAMÓW WSPÓLNOTOWYCH ORAZ FUNDUSZY STRUKTURALNYCH	1,238,91 mln PLN
3.1.	INTERREG III - wkład wspólnotowy	80,5 mln PLN
3.2.	EOG - Europejski Obszar Gospodarczy 2004 - 2009 - wkład EFTA	309,84 mln PLN
3.3.	EFOR - ZPORR 2004 - 2006: działania 1.4; 3.1; 3.2; 3.3.	247,41 mln PLN
3.4.	SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich - wsparcie UE	350, 0 mln PLN
4.	ŚRODKI PRYWATNE	420, 0 mln PLN
	1+2+3+4 SUMA	2,323,71 mln PLN
5.	NARODOWY PLAN ROZWOJU 2006-2013 całość Regionalnego Programu Operacyjnego (Małopolska) bez innych Programów Operacyjnych	9,000,0 mln PLN (projektowana alokacja dla priorytetów RPO w Małopolsce)

VIII. MONITORING I OCENA REALIZACJI PROGRAMU

Metody monitorowania i oceny Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski

109. Za monitorowanie realizacji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski **odpowiada Zarząd Województwa**, który **będzie przedstawiał Sejmikowi Województwa co dwa lata sprawozdanie ze stanu zaawansowania realizacji programu**.
110. **Sprawozdanie** z realizacji Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski będzie **przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków** w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
111. W okresach czteroletnich dokonywana będzie **ocena** (ewaluacja) realizacji Programu, którą Zarząd Województwa zobowiązany jest przedstawić Sejmikowi Województwa w okresie do 12 miesięcy od zakończenia kolejnego czwartego roku realizacji Programu. Sporządzanie ocen wyników Programu będzie realizowane przez niezależnych zewnętrznych ekspertów na zlecenie Zarządu Województwa Małopolskiego, przy współpracy z instytucjami specjalistycznymi (ze względu na skalę programu i jego zasięg), a zwłaszcza:
- ▶ Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie,
 - ▶ Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - ▶ Społecznym Komitetem Odnowy Zabytków Krakowa.
112. Ocena Programu będzie udostępniona do publicznej wiadomości w portalu internetowym (moduł – kultura, dział – zabytki).
113. Ocena Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski będzie dokonana poprzez **badanie stopnia osiągnięcia zakładanych celów**.
114. **Monitoring** to systematyczne obserwowanie zjawiska w celu poznania jego dynamiki i zbierania danych. Polega on na obserwacji zjawisk, które są istotne z punktu widzenia realizacji Programu. Obserwacja powinna być prowadzona w oparciu o wyznaczone wcześniej **kryteria i wskaźniki**
115. Dla sprawnej realizacji Programu oraz zapewnienia systematyczności działań dookreślony zostanie zakres działania departamentu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego wraz z odpowiednią etatyzacją. Departament będzie odpowiedzialny za monitorowanie Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski, współpracę z samorządami lokalnymi w Małopolsce, środowiskiem konserwatorskim w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz za współpracę przy realizacji nowej strategii rozwoju Małopolski.
116. Zadania zawarte w Wojewódzkim Programie Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski wykraczają poza zakres zadań samorządu województwa małopolskiego i stanowią integralną część opracowanych strategii rozwoju małopolski, co **stwarza potrzebę koordynacji zagadnienia dziedzictwa kulturowego na poziomie dokumentów programujących rozwój regionalny**.

IX. MATERIAŁY WYKORZYSTANE W PRACACH NAD PROGRAMEM

- ▶ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- ▶ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa.
- ▶ Opracowanie „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie małopolskim. Projekt”, sporządzony w Departamencie Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego przez Krzysztofa Markiela i Michała Sapetę na podstawie materiału wykonanego przez Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Krakowie.
- ▶ Opracowanie o charakterze założeń do „Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie małopolskim” przez Regionalny Ośrodek Badań i dokumentacji Zabytków w Krakowie, zespół pod kierunkiem dyrektora Romana Marcinka.
- ▶ Opinie eksperckie: prof. Ireneusza Płuski, prof. Wojciecha Kosińskiego, dr. Piotra Dobosza, wykonane na zlecenie Departamentu Edukacji i Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, Kraków 2004.
- ▶ Opinia ekspercka: Bożena Pietras-Goc. Opinia nt. projektu wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami oraz propozycja dot. zakresu dalszych prac.
- ▶ Opracowanie eksperckie założeń do „Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa Kulturowego i Krajobrazu Kulturowego Małopolski” – Beata Bujak-Szwaczka, Kraków, grudzień 2004.
- ▶ Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków.
- ▶ „Przemysł kulturowy Województwo Małopolskie”. Opracowanie dla potrzeb programu wojewódzkiego. Jacek Purchla, Krzysztof Broński, Monika Murzyn, Monika Smoleń, grudzień 2000.
- ▶ Wybrane dane o powiatach i gminach Województwa Małopolskiego w 2002 roku. Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków 2003.
- ▶ Opracowanie MSAP, W. Wańkowicz Rozwiązania legislacyjne i organizacyjne w obszarze kultury, aneks, Kraków, grudzień 2003.
- ▶ Opracowanie MSAP, W. Wańkowicz, W. Lachiewicz, Temat ogólny: Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2004-2008. Część tematu ogólnego: Warunki i sposoby finansowania zadań zaplanowanych w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2004-2008. Etap prac I: Założenia wyjściowe dla problematyki finansowej w opracowanym KPOZiOnZ na lata 2004-200, Kraków, lipiec 2004.
- ▶ Analiza usług publicznych w miastach, wyniki badań, Związek Miast Polskich, Poznań 1999 r.
- ▶ Kultura w województwach w roku 2001, wybrane dane statystyczne, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2003 r.
- ▶ D. Ilczuk i W. Misiąg „Finansowanie i organizacja kultury w gospodarce rynkowej” IBnGR, Warszawa 2003 r.
- ▶ Dz.U. 1976 nr 32 poz. 190 Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji.

X. ANEKSY

ANEKS 1

1. NARODOWY PROGRAM KULTURY „OCHRONA ZABYTEKÓW I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO” NA LATA 2007-2013

W ramach opracowywania strategicznych, długofalowych dokumentów programowych rozwoju społeczno-gospodarczego Państwa, a w szczególności w ramach prac nad nowym Narodowym Planem Rozwoju na lata 2007-2013 opracowana została w Ministerstwie Kultury **Narodowa Strategia Rozwoju Kultury 2007-2013**.

Jednym z jej elementów jest program odnoszący się do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, który określa ramy polityki rządu w tej dziedzinie do 2013 roku.

Podstawowa struktura i charakterystyka podprogramów, priorytetów i działań **Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”** przedstawia się następująco:

Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadaniem dziedzictwem kulturowym.

Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków

Głównym celem działania jest dostosowanie sfery ochrony zabytków do rzeczywistości gospodarczej.

Celami cząstkowymi są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- wzmocnienie roli ośrodków dokumentacji zabytków,
- zrównoważone „urynkowanie zabytków”,
- wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Określenie przedmiotu działania jako „zaproponowanie” uzasadnia konieczność przeprowadzenia szerokich konsultacji ze środowiskami konserwatorskimi, właścicielami zabytków, a także z ewentualnymi partnerami Ministra Kultury wdrażającymi zaproponowany system, a następnie wystąpienie z inicjatywami ustawodawczymi przez Ministra Kultury.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne

Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”.

Minister Kultury zaangażował się w proces tworzenia i realizacji projektów z funduszy strukturalnych poprzez stworzony przez siebie program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”, zainicjowany i realizowany przez Narodowe Centrum Kultury. Program został uruchomiony już na początku 2003 r., jednakże istotny dla realizacji działania 1.2. moduł wspierania projektów strukturalnych pojawił się dopiero we wrześniu 2003 r. Program jest realizowany w ramach istniejących sektorowych programów operacyjnych na lata 2004-2006, na podstawie których rozdysponowane zostaną fundusze strukturalne przyznane Polsce przez Unię Europejską.

Głównym celem programu jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do współfinansowania ze środków funduszy strukturalnych. Aby zapewnić spełnienie powyższych kryteriów przez projektodawców, w ramach programu organizowane są specjalistyczne szkolenia, podczas których przygotowują oni konkretne projekty, które mają zamiar realizować w swoich regionach.

Program „Promesa Ministra Kultury”.

Beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie wkładu własnego do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”. Minister Kultury, widząc wielką szansę dla rozwoju kultury w skutecznym wykorzystaniu środków z funduszy strukturalnych, podjął decyzję o udziale w montażu finansowym wkładu krajowego wybranych projektów kulturalnych, realizowanych w ramach programów operacyjnych i inicjatyw wspólnotowych.

W ramach programu dofinansowane będą inwestycje służące promowaniu i wspieraniu przedsięwzięć artystycznych, rozwojowi czytelnictwa, ochronie polskiego dziedzictwa narodowego, promocji młodych twórców i artystów oraz sztuki zgodne z Narodowym Planem Rozwoju na lata 2004–2006.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych

Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego.

Program „Trakt Królewski” ma charakter pilotażowy w ramach budowania zintegrowanych narodowych produktów turystyki kulturowej w odniesieniu do 5 polskich miast Warszawy, Krakowa, Gdańska, Poznania i Wrocławia. Program „Trakt Królewski” planowany jest do przedłożenia Radzie Ministrów jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych na lata 2007-2013. Koncepcja programu zakłada objęcie jego realizacją obszaru określonego w § 3 Zarządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 8 września 1994 r. uznającego za pomnik historii „Warszawę – historyczny zespół miasta z traktem królewskim i Wilanowem”.

Program „Fryderyk Chopin 2010”.

Przypadająca w 2010 r. dwusetna rocznica urodzin wielkiego kompozytora będzie z pewnością ważnym wydarzeniem dla całego kulturalnego świata. Centrum tych obchodów z powodów naturalnych powinna być Polska.

Program „Dziedzictwo Fryderyka Chopina 2010” jest planowany jako wieloletni program inwestycyjny w rozumieniu ustawy o finansach publicznych. Alokacja finansowa na Program zostanie określona w porozumieniu z Ministrem Finansów i zaplanowana na lata 2005-2010.

Cele programu „Fryderyk Chopin 2010”:

1. Podniesienie poziomu i zakresu wykonawstwa muzyki Fryderyka Chopina, w tym zwłaszcza udostępnienie polskiej i międzynarodowej publiczności najwybitniejszych kreacji koncertowych; otoczenie opieką utalentowanej młodzieży pianistycznej i pomoc najzdolniejszym w rozwijaniu międzynarodowej kariery; podniesienie rangi międzynarodowych konkursów pianistycznych im. Fryderyka Chopina.
2. Stymulowanie rozwoju oryginalnych badań naukowych i rozbudzenie zainteresowań młodych naukowców problematyką chopinologiczną; stworzenie programu publikacji płytowych, nutowych i książkowych, gwarantujących utrwalenie i udostępnienie twórczości Fryderyka Chopina, jej najwybitniejszych wykonań, opracowań naukowych, popularyzatorskich i zastosowań edukacyjnych.
3. Integracja i wzmocnienie środowisk zajmujących się ochroną dziedzictwa Fryderyka Chopina, w tym stworzenie wspólnego zaplecza lokalowego, dostępu do archiwaliów i centrum aktualnych informacji, stabilizację źródeł finansowania wyspecjalizowanych instytucji i organizacji społecznych.
4. Zorganizowanie nowoczesnego Muzeum Fryderyka Chopina jako placówki odpowiadającej światowym standardom muzealnictwa, o rozbudowanym programie edukacyjnym i oddziaływaniu promocyjnym w skali międzynarodowej.
5. Rewitalizacja zabytkowych obiektów związanych z Fryderykiem Chopinem na terenie całego kraju.

Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego

Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Działanie będzie realizowane dzięki podnoszeniu wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- nawiązanie współpracy z instytutami badawczymi w Europie – wspólna realizacja programów w ramach „Programu Kultura 2000”;
- szkolenia i kursy z zakresu aktywnych technik zarządzania dziedzictwem oraz nowoczesnych metod dokumentacji i rewaloryzacji zabytków.

Podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków poprzez:

- pobudzanie inicjatywy szkół wyższych na rzecz wprowadzania do programów studiów przedmiotów z zakresu ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem,
- Akademię Dziedzictwa – studia podyplomowe prowadzone przez Akademię Ekonomiczną w Krakowie,
- organizowanie letniej szkoły dziedzictwa dla uczniów i studentów z Polski i zagranicy (Akademia Dziedzictwa,
- ochronę, dokumentację, popularyzację dziedzictwa kultury ludowej oraz aktywizację społeczności wiejskich np. poprzez „Program ginące zawody”.

Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice

Podprogram „Absent Patrimonium”.

Program przewiduje budowę sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

ANEKS 2

2. ANALIZA: MODELE I MECHANIZMY FINANSOWE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. MODELE OCHRONY ZABYTKÓW W KRAJACH UNII EUROPEJSKIEJ.

W krajach Unii Europejskiej finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami odbywa się głównie za pomocą środków publicznych pochodzących z budżetu państwa i budżetów samorządów.

Obowiązuje **zasada uzupełniania wkładu**.

Środki finansowe samorządów stanowią minimum połowę środków publicznych przeznaczanych na kulturę ogółem, tak jest na przykład we Francji i Włoszech, a mogą osiągać nawet 2/3 tych wydatków.

Do rozdziału środków publicznych włączono instytucje pozarządowe i organizacje typu **quango** działające w oparciu o brytyjską zasadę „**przedłużonego ramienia**”.

Coraz częściej występuje także tzw. **finansowanie pośrednie**.

Polega na stosowaniu przez Państwo różnego typu **ulg i zwolnień** podatkowych, zachęcających do finansowania kultury ze źródeł prywatnych. Oznacza to rezygnację przez Rząd z części dochodów, w zamian licząc na dodatkowe środki uzyskiwane dzięki aktywności obywateli i instytucji.

Wprowadzanie pośrednich metod finansowania ochrony i opieki nad zabytkami przez państwo sprzyja **poszerzeniu finansowania ochrony i opieki na zabytkami o sferę prywatną**.

Rozmiary prywatnej pomocy nie są jeszcze dość duże, lecz stale rosną. Krajami, w których **udział środków prywatnych w finansowaniu kultury** jest najwyższy, są Szwajcaria (13%), Grecja (20%) i Portugalia (26%). Są to jednak wyjątki, przeciętnie w krajach Europy osiąga on poziom 0,5–2%.

Podstawowymi źródłami finansowania prywatnego ochrony i opieki nad zabytkami w krajach Unii Europejskiej są:

- firmy prywatne, które przekazują środki na kulturę przede wszystkim poprzez jej sponsorowanie,
- fundacje i pozostałe organizacje nonprofit,
- darczyńcy indywidualni.

Charakterystycznym źródłem finansowania kultury, w tym sfery ochrony i opieki nad zabytkami, którego udział się systematycznie zwiększa, jest **wykorzystywanie zysków z loterii**¹¹ na cele kulturalne poprzez przekazywanie określonej części zysków loterii państwowej na rzecz tego obszaru lub organizowanie specjalnych loterii.

Zjawisko to występuje w następujących krajach europejskich: Belgii, Bułgarii, Danii, Finlandii, Grecji, Holandii, Irlandii, Norwegii, Słowacji, Szwajcarii, Szwecji, Wielkiej Brytanii i we Włoszech.

2. Podstawę do przekazywania środków finansowych Unii Europejskiej na rzecz kultury stanowi **traktat amsterdamski**.

Zgodnie z artykułem 151 kultura przyczynia się do rozkwitu kultur państw członkowskich z poszanowaniem ich narodowej i regionalnej różnorodności, jednocześnie promując wspólne dziedzictwo kulturowe kontynentu europejskiego.

Unia Europejska zachęca do współpracy między państwami, a w sytuacjach koniecznych **wspiera i uzupełnia** działania prowadzone przez poszczególne kraje. Zakres tych działań obejmuje zarówno podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie kultury i historii narodów europejskich, jak i zachowanie oraz ochronę dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim.

3. Unia Europejska finansuje sferę kultury, w tym ochronę i opiekę nad zabytkami za pomocą dwóch narzędzi:

- poprzez **programy wspólnotowe** adresowane bezpośrednio do sektora kultury; przykładem jest program *Kultura 2000*,
- poprzez **fundusze strukturalne**.

Oczywiście, w przypadku udziału środków unijnych w finansowaniu sfery ochrony i opieki nad zabytkami obowiązuje również podstawowa **zasada współfinansowania**, która oznacza konieczność udziału środków krajowych.

4. Z funduszy strukturalnych największe znacznie dla finansowania omawianego obszaru mają:
- Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (**ERDF**),
 - Europejski Fundusz Społeczny (**ESF**).
- Za pomocą środków ERDF i EFS można na przykład rewaloryzować i adaptować obiekty stanowiące dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe, z tym że w przypadku finansowania ze środków EFS-u uzyskany efekt poprzez realizację projektu musi również znajdować się w obszarze socjalnym.

Pozostałe, obok ERDF i ESF, fundusze strukturalne tworzą mniejsze możliwości realizacji projektów kulturalnych i związanych z opieką i ochroną nad zabytkami.

W Europejskim Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (**EAGGF**) w ramach *Promocji dostosowania i rozwoju terenów rolniczych* (art. 33 regulacji EAGGF) można realizować projekty dotyczące renowacji i rozwoju wsi oraz ochrony i konserwacji dziedzictwa obszarów wiejskich. Również w ramach Jednolitego Instrumentu Finansowania Rybołówstwa (**FIFG**) można przygotowywać projekty związane ze sferą ochrony i opieki nad zabytkami.

5. Oddzielną kategorię instrumentów finansowych Unii tworzą tzw. **Inicjatywy Wspólnotowe**:
- **Leader+**:
Rozwój lokalny na obszarach wiejskich – finansowany z EFOiGR, wdrażany jest na poziomie lokalnym, beneficjentami mogą być obszary wiejskie, podmioty publiczne i prywatne.
 - **Urban II**:
Wspieranie rewitalizacji w obszarach dotkniętych szczególnymi problemami – finansowany z ERDF może być realizowany w wybranych w oparciu o kryteria ekonomiczne i społeczne miejscach Europy.
 - **Equal**:
Promowanie nowych praktyk w zakresie zwalczania przejawów dyskryminacji i nierówności – finansowany z ESF beneficjentami mogą być podmioty publiczne i prywatne zaangażowane w „partnerstwo na rzecz rozwoju”.
 - **Interreg III**:
Przeciwdziałanie negatywnych skutków w rozwoju ze względu na efekt granicy – program ten obejmuje cały obszar UE.
6. W latach 1989–1993 w 12 krajach członkowskich Unii Europejskiej środki finansowe przekazane z budżetu Unii Europejskiej na finansowanie projektów z zakresu kultury, w tym na ochronę i opiekę nad zabytkami w 82,7% pochodziły ze środków funduszy strukturalnych.

7. POLSKI MODEL FINANSOWANIA OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami można pogrupować na różnych poziomach. Na pierwszym najbardziej ogólnym poziomie można wyróżnić dwa źródła:

- środki publiczne,
- środki prywatne.

1. ŚRODKI PUBLICZNE

8. Publiczne wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są na wszystkich szczeblach administracji publicznej.
Zasadniczym źródłem finansowania zadań są środki planowane w rocznych **ustawach budżetowych**. Składają się na nie zarówno środki własne (środki krajowe), jak i środki pochodzące z zagranicy (w tym z Unii Europejskiej).
Minister właściwy do spraw kultury dysponuje częścią budżetu państwa i może ją spożytkować zgodnie z obowiązującą w danym roku ustawą budżetową oraz ustawą o finansach publicznych.
Zaznaczyć należy, że w dyspozycji innych ministerstw oraz wojewodów również mogą znajdować się środki finansowe z przeznaczeniem na wydatki na kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.
Przykładowo, w 2003 roku z ogólnych środków przyznanych ustawą budżetową na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (665 565 tys. zł), w gestii poszczególnych dysponentów znajdowały się następujące kwoty:
- Minister Kultury – 473 403 tys. zł (71,1% łącznych nakładów),
 - Wojewodowie – 43 488 tys. zł (6,5% łącznych nakładów),
 - Pozostali ministrowie – 148 674 tys. zł (22,4% łącznych nakładów).
9. Prawo polskie (w porównaniu z innymi systemami państwowymi) **nie określa jakiegos procentowego limitu wydatków** budżetu na rzecz kultury i sztuki, w tym: opiekę i ochronę nad zabytkami.

Tylko w drodze wyjątku w przepisach szczególnych uzależniany może być wymóg planowania określonego wydatku w wysokości uzależnionej od innego rodzajowo zbieżnego.

W polskim prawie nie przewidziano bezpośredniego powiązania spływu określonego źródła dochodów budżetu z wysokością określonego rodzaju wydatku.

Bezpośrednie (przepływowe) powiązania konkretnych środków budżetowych z konkretnymi wydatkami mogą mieć jedynie charakter funkcjonalny i dotyczą opracowywanych tzw. *harmonogramów rocznych dochodów i wydatków* z art. 29 ustawy z dnia 26 listopada 1998 r. o finansach publicznych.

10. Z punktu widzenia rodzaju wydatków wydatki budżetu państwa na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować bezpośrednio wydatki na zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych oraz wydatki w formie:
 - ▶ dotacji dla jednostek samorządu terytorialnego,
 - ▶ dotacji dla innych jednostek sektora finansów publicznych,
 - ▶ dotacji dla jednostek spoza sektora finansów publicznych (osób fizycznych, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych).

11. Dotacje z budżetu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami mogą mieć charakter **dotacji celowych, dotacji przedmiotowych** albo **dotacji podmiotowych**.
Dotacja jest szczególną formą dysponowania środkami publicznymi, wymagającą szczególnego rozliczenia – jest więc pieniądzem „pewnym”, ale równocześnie obwarowanym odpowiedzialnością karno-skarbową. Egzekucja zwrotu dotacji opiera się na egzekucji administracyjnej, przez co dotacje (w odróżnieniu od kontraktów cywilnoprawnych) są bardziej bezpiecznym narzędziem realizacji zadań administracji publicznej.

12. Obok instrumentu finansowania sfery ochrony i opieki nad zabytkami, jakim jest budżet państwa, istnieją **wieloletnie instrumenty planowania finansowego**.
Planowanie takie w zakresie wydatków bieżących (niemajątkowych) jest możliwe poprzez dołączenie do ustawy budżetowej *programów wieloletnich* – ustanawianych przez Radę Ministrów. Oznacza to, że, w kolejnych budżetach planowane będą wydatki na dany program w kwotach – jak zestawienie wieloletnie dołączone do uchwały budżetowej.
Ponadto opracowywanie wieloletnich programów i projektów realizowanych ze środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz innych środków z budżetu UE jest obowiązkiem ustawowym.

13. Finansowanie środkami publicznymi sfery ochrony i opieki nad zabytkami może się również odbywać w ramach **gospodarki pozabudżetowej**.
Gospodarka pozabudżetowa oznacza realizację zadań publicznych nie poprzez *jednostki budżetowe* (których dochody i wydatki w całości obejmowane są budżetem państwa), ale poprzez *zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze* (przy jednostkach budżetowych), *rachunki środków specjalnych* (jednostek budżetowych) oraz poprzez *fundusze celowe*.
Pozytywnym ww. konstrukcji finansowych (tzw. finansowania netto) jest uzależnienie wydatków od pozyskiwanych dochodów oraz bezpośrednie powiązanie spływających dochodów z określonymi wydatkami. Zakłady budżetowe, gospodarstwa pomocnicze może tworzyć Minister i wojewoda. Rachunki środków specjalnych są dodatkowym źródłem pieniędzy (poza „budżetem”), jakie może uzyskiwać jednostka budżetowa. W zakresie administracji rządowej możliwe jest funkcjonowanie wyłącznie środków specjalnych przewidzianych w ustawach odrębnych, a także środków specjalnych powstających obligatoryjnie w przypadku przekazania jednostce budżetowej darowizny, spadku, zapisu oraz powstających z odszkodowań za mienie na stanie danej jednostki budżetowej. Środki specjalne to swego rodzaju *parafundusze celowe*. Rachunki środków specjalnych mogą funkcjonować przy samorządowych jednostkach budżetowych wszystkich szczebli.

14. **Fundusze celowe** to fundusze powoływane ustawowo, poprzez określenie źródeł przychodów, ich przeznaczenia i dysponenta. Fundusz celowy jakim jest **Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa** (jako fundusz państwowy) – obecnie jedynym funkcjonującym funduszem celowym służącym finansowaniu zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami.
Ze względu na zbieżność ochrony przyrody z ochroną zabytków rozważać można również możliwość finansowania zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez środki **Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej**.

15. Stosowanym instrumentem z zakresu ochrony zabytków jest przekazywanie dóbr kultury na **utrzymanie przez państwowe osoby prawne**. Finansowanie opieki nad zabytkami na stanie państwowych osób prawnych powinno być wówczas dokonywane z ich środków własnych. Zabytki i inne dobra kultury mogą pozostawać w dyspozycji państwowych osób prawnych: instytucji kultury (w tym muzeów) lub rzadziej wykorzystywane są na potrzeby spółek lub agencji państwowych.

16. Publiczne wydatki na ochronę i opiekę nad zabytkami realizowane są również w ramach budżetowych **wydatków jednostek samorządu terytorialnego**, przede wszystkim województw samorządowych i gmin.

Samorządy dysponują również wieloletnimi instrumenty planowania finansowego.

Analogicznie jak budżet państwa samorządy mogą realizować wydatki budżetowe w tej sferze również poprzez:

- samorządowe osoby prawne,
- gospodarkę pozabudżetową,
- środki specjalne samorządowych jednostek budżetowych.

17. Ponadto – w przeciwieństwie do budżetu państwa – **jednostki samorządu terytorialnego mogą tworzyć fundacje**, których zadaniem może być ochrona i opieka nad zabytkami.
18. Z punktu widzenia rodzaju wydatków wydatki samorządów na ochronę i opiekę nad zabytkami mogą obejmować bezpośrednie wydatki na: zadania bieżące i inwestycyjne państwowych jednostek organizacyjnych oraz wydatki w formie dotacji.

2. ŚRODKI PRYWATNE

19. Sektor prywatny jest niesłychanie istotnym, niewykorzystanym źródłem wspomagania zadań publicznych sfery ochrony i opieki nad zabytkami. **Wykorzystanie tego źródła jest uwarunkowane odpowiednimi rozwiązaniami prawnymi, których w Polsce brakuje.**
20. **Programowo niezbędna jest ustawa o partnerstwie publiczno-prywatnym.**
Opracowywana przez Ministerstwo Gospodarki powinna uprościć i ujednoczyć procedury formalne PPP. Obecnie w Polsce nie ma praktycznie przykładów zastosowania zasady partnerstwa publiczno-prywatnego w realizacji zadań publicznych sfery ochrony i opieki nad zabytkami. Idea partnerstwa publiczno-prywatnego (między sektorowego) podniesiona została aż w pięciu zasadach Deklaracji w Rio de Janeiro (I Szczyt Ziemi w 1992r.). W Johannesburgu w 2002 r. (III Szczyt Ziemi) przyjęto ponad 200 tzw. Partnership Agreements, czyli umów prywatno-publicznych pomiędzy lokalnymi społecznościami a prywatnymi przedsiębiorcami z udziałem organizacji pozarządowych przy realizacji lokalnych inwestycji długoterminowych.
21. Istotą partnerstwa prywatno-publicznego jest **współdziałanie w uzgadnianiu wspólnych celów i w skutecznej oraz efektywnej ich realizacji.**
Partnerstwo publiczno-prywatne można określić jako:
- wykorzystanie zasobów sektora prywatnego w sposób będący mieszanką **zlecenia** sektorowi prywatnemu wykonywanie usług publicznych oraz prywatyzacji,
 - obejmuje **zinstytucjonalizowane** podejście do współpracy między różnymi sektorami w celu rozwiązania problemów lokalnych,
 - jest formą **długoterminowej współpracy** sektora prywatnego i publicznego przy świadczeniu usług,
 - to **formalne powiązanie** podmiotu publicznego i podmiotu prywatnego, w wyniku którego zadania – tradycyjnie lub ustawowo przypisane do sektora publicznego – są realizowane siłami prywatnymi,
 - to **wyłączenie** podmiotu publicznego w konieczności poniesienia nakładów inwestycyjnych na obiekty służące świadczeniu usług publicznych.
22. Natomiast możliwe i łatwiejsze w wykonaniu jest **wspieranie działań przedsiębiorców** na rzecz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Dotyczy to zarówno przedsiębiorców działających w branży ochrony zabytków, jak i przedsiębiorców korzystających z zabytku.
Udzielanie przedsiębiorstwom pomocy ze środków publicznych podlega w Unii Europejskiej zasadniczym ograniczeniom.
„**Pomoc państwa**” oznacza jakkolwiek pomoc pochodzącą od „państwa” lub ze środków publicznych w formie płatności lub zrzeczenia się dochodów.
Dotyczy to nie tylko pomocy oferowanej przez organy naczelne i centralne państwa, organy regionalne czy lokalne, ale również świadczonej przez władze samorządowe lub inne organizacje, a nawet osoby, nad którymi państwo nie sprawuje bezpośredniej kontroli, a które oferują pomoc na podstawie zleceń pochodzących od organów państwowych.
Wsparcie przez sferę publiczną podmiotu gospodarczego w każdej formie (np. dotacji, rozłożenia spłaty podatku na raty oraz zwolnienia z zaległości podatkowych zwolnienia z należności niepodatkowych, zwolnienia z opłaty za zajęcie pasa drogowego, udzielenia preferencyjnej pożyczki lub kredytu) musi być zgodne z **zasadami udzielania pomocy publicznej.**
Postanowienia dotyczące pomocy publicznej zawarte są w Traktacie o ustanowieniu Wspólnoty Europejskiej, w Rozporządzeniach Komisji (WE), Rozporządzeniach Rady (WE) oraz Komunikatach i Wytocznych. Według art. 87 ust. 3 Traktatu założycielskiego Wspólnoty Europejskiej (TWE) – ochrona dóbr kultury jest jednym dopuszczalnych rodzajów pomocy publicznej.

Polskie przepisy dotyczą tylko sfery regulacyjnej /Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej (Dz.U. Nr 123, poz. 1291)/.

3. ŚRODKI ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH – Fundusz Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego

23. Polska, będąc członkiem Organizacji Narodów Zjednoczonych, zobowiązała się do realizacji międzynarodowej polityki dotyczącej dziedzictwa kulturowego.
24. **Konferencja Generalna** Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury, zebrana w Paryżu w dniach od 17 października do 21 listopada 1972 roku na swej siedemnastej sesji, przyjęła 16 listopada 1972 roku Konwencję „Ochrona krajowa i ochrona międzynarodowa dziedzictwa kulturalnego i naturalnego”.
- Przy Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury utworzony został Międzyrządowy Komitet Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego o Wyjątkowej Powszechnej Wartości, zwany „Komitetem Dziedzictwa Światowego”.
- Składa się on z 15 Państw będących Stronami Konwencji, wybieranych przez Państwa będące Stronami Konwencji zebrane na Zgromadzeniu Ogólnym podczas sesji zwyczajnych Konferencji Generalnej Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury.
- Komitet ustala, aktualizuje i rozpowszechnia pod mianem „**Listy dziedzictwa światowego**” wykaz dóbr dziedzictwa kulturalnego i dziedzictwa naturalnego, które uznaje za mające wyjątkową powszechną wartość na podstawie kryteriów ustalonych przez siebie.

4. FUNDUSZE STRUKTURALNE UNII EUROPEJSKIEJ

25. Możliwość finansowania ochrony i opieki nad zabytkami przez fundusze strukturalne jest uwarunkowane wykazaniem, iż efektem działań w tej sferze będzie: **rozwój społeczno-ekonomiczny, pobudzenie regionalnej gospodarki, tworzenie miejsc pracy, poprawy atrakcyjności regionów itp.**
26. **Narodowy Plan Rozwoju** jest kompleksowym dokumentem określającym strategię społeczno-gospodarczą Polski w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej (2004 – 2006), który określa również instrumenty realizacji Podstaw Wsparcia Wspólnoty (CSF), jakimi są sektorowe programy operacyjne.
- Sektorowe Programy Operacyjne** finansowane są ze środków funduszy strukturalnych.
- W latach 2004-2006 wdrażanych jest w Polsce 7 sektorowych programów:
- ZPORR Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego,
 - SPO – WKP Sektorowy Program Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw,
 - SPO – RZL Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich,
 - SPO – ROL Sektorowy Program Operacyjny Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego i Rozwój Obszarów Wiejskich,
 - SPO – Ryby Sektorowy Program Operacyjny Rybołówstwo i Przetwórstwo Ryb,
 - SPO – T Sektorowy Program Operacyjny Transport,
 - PO – PT Program Operacyjny Pomoc Techniczna.
27. Analizując zapisy wszystkich SPO, można stwierdzić, że finansowanie zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami może odbywać się głównie ze środków dwóch programów:
- Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego (**ZPORR**).
 - **SPO Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich.**
28. **4.1. ZINTEGROWANY PROGRAM OPERACYJNY ROZWOJU REGIONALNEGO (ZPORR) (ERDF, ESF)**
- W ramach ZPORR mogą być współfinansowane inwestycje w sferze ochrony i opieki nad zabytkami, głównie w działaniu 1.4. Priorytetu 1 „**Rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów**” oraz działaniach 3.1., 3.2. i 3.3 Priorytetu 3 „**Rozwój lokalny**”.
- Kwalifikujące się projekty do Priorytetu 3 w obszarze ochrony i opieki nad zabytkami mogą dotyczyć budowy lub modernizacji lokalnej bazy kulturalnej i turystycznej.
29. Jednym z celów działania 1.4. „**Rozwój turystyki i kultury**” ZPORR jest **wsparcie dla budowy, rozbudowy, adaptacji i modernizacji obiektów o podstawowym znaczeniu dla kultury narodowej i regionalnej, w szczególności dotyczy to obiektów znajdujących się w rejestrach zabytków.**

Realizowane mogą być projekty infrastrukturalne o minimalnej wartości całkowitej 1 mln euro, pod warunkiem, że ich realizacja ma znaczący wpływ ekonomiczny na rozwój regionalny i prowadzi do tworzenia stałych miejsc pracy, także związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, a w wyjątkowych przypadkach z budową, rozbudową i modernizacją infrastruktury związanej z kulturą, pod warunkiem, że w znaczący sposób oddziałuje ona gospodarczo na rozwój regionu i prowadzi do tworzenia stałych miejsc pracy.

Udział środków UE w kwalifikujących się kosztach publicznych na poziomie projektu nie może być większy niż 75% kwalifikujących się kosztów publicznych lub 50%, w przypadku projektów turystycznych, gdy inwestycje generują znaczący dochód netto.

Projekty kwalifikujące się do finansowania w ramach tego działania mogą polegać na:

- restauracji i rewitalizacji zabytkowych budynków i ich otoczenia (zespoły zabudowy i przestrzenie publiczne, zespoły dworskie i pałacowo-parkowe, zabytki architektury, przemysłu i techniki, etnografii, parki kulturowe, miejsca pamięci, obiekty architektury sakralnej),
- remoncie i konserwacji zabytkowych budowli,
- rewaloryzacji przestrzeni publicznych zabytkowych układów urbanistycznych (w tym elewacje, nawierzchnia, obiekty małej architektury),
- odbudowie historycznych elementów zabudowy (np. muzea, galerie),
- realizacji systemowych zabezpieczeń obiektów dziedzictwa kulturowego na wypadek zagrożeń (w tym pożary, włamania).

30. *Plan finansowy działania* – 263,84 mln euro w tym:

- wsparcie finansowe Unii Europejskiej 197,88 mln euro,
- wkład krajowy: 65,96 mln euro,
- środki prywatne 14,19 mln euro.

Zgodnie z indykatywnym podziałem środków pomiędzy priorytety i działania ZPORR w Województwie Małopolskim na to działanie przeznaczone zostały środki finansowe w wysokości **16,6 mln EURO, tj. 79,76 mln zł.**

31. W ramach w działania 3.1 „Rozwój obszarów wiejskich” wsparcie uzyskują projekty infrastrukturalne realizowane na obszarach wiejskich i małych miast (do 20 tys.), w gminach i powiatach o niskich dochodach na mieszkańca i wysokiej stopie bezrobocia oraz na obszarach marginalizowanych.

Projekty mogą objąć rewaloryzację i modernizację zabytkowych budynków oraz ich adaptację na cele społeczne, w tym domy kultury, świetlice, biblioteki, kina itp.

32. *Plan finansowania* – 469,45 mln euro, w tym:

- wsparcie finansowe Unii Europejskiej 352,09 mln euro,
- środki krajowe 117,36 mln euro,
- środki prywatne 4 mln euro.

Zgodnie z indykatywnym podziałem środków pomiędzy priorytety i działania ZPORR w Województwie Małopolskim na to działanie przeznaczone zostały środki finansowe w wysokości **23,9 mln EURO, tj. 114,76 mln zł.**

33. W ramach działania 3.2. „Obszary podlegające restrukturyzacji” wsparcie mogą uzyskać projekty infrastrukturalne realizowane na obszarach występowania przemysłów tradycyjnych.

Kwalifikujące się projekty w obszarze ochrony opieki nad zabytkami mogą dotyczyć budowy i rozbudowy podstawowej infrastruktury społecznej na tych obszarach, w tym budowy, rozbudowy i poprawy stanu infrastruktury kulturalnej obszarów (także obiektów zabytkowych).

34. *Plan finansowy* – 155,84 mln euro, w tym:

- wsparcie finansowe Unii Europejskiej 116,88 mln euro,
- krajowe środki publiczne 38,96 mln euro,
- środki prywatne 2 mln euro.

Zgodnie z indykatywnym podziałem środków pomiędzy priorytety i działania ZPORR w Województwie Małopolskim według wersji MGPIPS z 13 lutego 2004 na to działanie przeznaczone zostały środki finansowe w wysokości **6,2 mln EURO, tj. 30,15 mln zł.**

35. W ramach w działania 3.3. „Zdegradowane obszary miejskie, poprzemysłowe i powojskowe” wsparcie uzyskują projekty infrastrukturalne realizowane w zdegradowanych miastach lub dzielnicach miast.

Kwalifikujące się projekty w obszarze ochrony zabytków mogą dotyczyć: renowacji budyn-

ków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym i ich adaptacji na cele kulturalne, społeczne, edukacyjne, rekreacyjne, zdrowotne, turystyczne i gospodarcze, w tym rewaloryzacji zabytkowych obiektów przemysłowych i ich adaptacji na cele kulturalne.

36. *Plan finansowania* – 132,73 mln euro, w tym:
- wsparcie finansowe Unii Europejskiej 99,55 mln euro,
 - krajowe środki 33,18 mln euro,
 - środki prywatne 9,27 mln euro.

Zgodnie z indykatywnym podziałem środków pomiędzy priorytety i działania ZPORR w Województwie Małopolskim na to działanie przeznaczone zostały środki finansowe w wysokości **4,7 mln EURO, tj. 22,74 mln zł.**

37. **4.2. SPO RESTRUKTURYZACJA I MODERNIZACJA SEKTORA ŻYWNOŚCIOWEGO ORAZ ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH**

Program wdrażany na terenie całego kraju w latach 2004-2006, przy założeniu, że realizacja płatności odbywać się będzie do końca 2008 roku. Źródłem finansowania są środki publiczne: budżetu państwa, budżetów samorządów regionalnych i lokalnych oraz Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji w Rolnictwie – Sekcja Orientacji (EAGGF), oraz środki inwestorów prywatnych.

Powiązanie tego programu ze sferą ochrony i opieki nad zabytkami występuje w Priorytecie 2 „Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich” w zapisach dwóch działań 2.3 i 2.4:

- **Odnowa wsi oraz zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego,**
- Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów.

38. W ramach działania 2.3. „Odnowa wsi oraz zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego” wspierana jest realizacja projektów inwestycyjnych z zakresu modernizacji i wyposażenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, rekreacyjne i sportowe, odnowy obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa wiejskiego regionu i ich adaptacji na cele kulturalne i społeczne, modernizacji przestrzeni publicznej we wsi (chodniki, place, parki, rynki itp.).

Środki w ramach tego działania dostępne są dla gmin wiejskich lub wiejsko-miejskich do 5 tys. mieszkańców. Współfinansowaniu podlegają projekty, które realizowane będą na terenach lub w obiektach należących do Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego.

39. *Plan finansowania (w mln euro):*
- wsparcie finansowe Unii Europejskiej (EFOiGR – O) – 90,0 euro,
 - wsparcie finansowe krajowe: 22,5 euro, w tym Ministerstwo Kultury: 2,0 euro).

Forma i wysokość udzielanej pomocy

Pomoc finansowa udzielana będzie w formie refundacji (zwrotu) części poniesionych przez beneficjenta kosztów kwalifikowalnych projektu.

Maksymalny poziom pomocy finansowej wynosi 80% kosztów kwalifikowanych projektu i nie może przekroczyć kwoty 450 tys. zł. Pozostałe koszty, tj. minimum 20% kosztów kwalifikowalnych, pokrywa beneficjent. W przypadku, gdy projekt obejmuje dwie lub więcej miejscowości, wysokość pomocy dla tego projektu nie może być wyższa niż 450 tys. zł.

Beneficjenci (projektodawcy)

Beneficjentem może być samorząd gminy i instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego.

40. W ramach działania 2.4 „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” wspierane będą między innymi projekty powiązane z ochroną i opieką nad zabytkami. Powiązanie takie może wystąpić w projektach dotyczących rzemiosła i rękodzielnictwa.

41. *Plan finansowy (w mln euro):*
- wsparcie finansowe Unii Europejskiej: 75,00 euro,
 - wsparcie finansowe krajowe: 32,14 euro,
 - środki prywatne: 107,14 euro.

Beneficjenci (projektodawcy)

Beneficjentem mogą być osoby fizyczne – rolnicy i domownicy oraz osoby prawne, która prowadzą działalność rolniczą.

42. **4.3. ŚRODKI EUROPEJSKIEGO OBSZARU GOSPODARCZEGO (EOG)**

Dla Polski dostępne są nowe środki europejskie – fundusze z **Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego**.

Środki z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego zostały przeznaczone także na projekty z zakresu kultury, w tym ochrony i opieki nad zabytkami, które będą realizowane w ramach priorytetu 3. „Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym odnowa miast”.

Szacuje się, że w latach 2004–2009 ze środków EFTA na cel ten alokowane będzie 77,46 mln euro. Wraz z krajowym wkładem publicznym i prywatnym budżet priorytetu wynosi 91,13 mln euro.

43. W ramach tych środków będą mogły być realizowane projekty dotyczące: rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne publicznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowanych w ramach przyjętych strategii narodowych produktów turystyki kulturowej na terenie historycznych dzielnic miast:

- rewaloryzacji, renowacji, rozbudowy, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne i turystyczne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli i zespołów obronnych stanowiących materialne dziedzictwo kultury europejskiej,
- rewitalizacji zabytkowych obiektów przemysłowych oraz ich adaptacji i wyposażenia na cele kulturalne, w tym zwłaszcza na muzea nowoczesności i galerie sztuki współczesnej,
- renowacji, ochrony i zachowania kościołów oraz miejsc pamięci i martyrologii wymiarze europejskim,
- kompleksowych programów konserwacji publicznych zbiorów zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów o europejskim znaczeniu, w tym digitalizacja i elektroniczne udostępnianie zbiorów przez Internet,
- tworzenie systemów informacji i zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomości przed kradzieżą i zniszczeniem.
- kompleksowych projektów rewaloryzacji i odnowy historycznych centrów miast zgodnych z Narodowym Programem Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa narodowego”,
- projektów z zakresu rewaloryzacji zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych i ich adaptacji na cele kulturalne,
- projekty z zakresu budowy, rozbudowy, rekonstrukcji i adaptacji infrastruktury kulturalnej w miejscowościach o znaczeniu symbolicznym dla kultury (np. pola bitew, miejsca pamięci, miejsca kultu).

4.4. PROJEKCJA FINANSOWA WDRAŻANIA NARODOWEGO PROGRAMU KULTURY „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” (NPK „OZiDK”) na lata 2004–2013

Plan finansowy Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2006 zakłada wydatkowanie środków w wysokości w kwocie 853, 66 mln zł, z tego:

- z funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich: 439,96 mln zł,
- z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury: 161,3 mln zł,
- inne: 252,4 mln zł.

44. *Założenia Planu Finansowego NPK „OZiDK”:*

- Budżet NPK nie obejmuje zaplanowanych wieloletnich wydatków inwestycyjnych z budżetu państwa zapisanych w ustawie budżetowej na 2004 r.
- Budżet w dyspozycji Ministra Kultury” w rozumieniu dokumentu obejmuje część środków budżetu państwa zapisaną w cz. 24 pozostającą w dyspozycji Ministra Kultury, środek specjalny pochodzący z dopłat do gier liczbowych – przekształcony w państwowy fundusz celowy „Fundusz Promocji Kultury” oraz wszelkie inne środki budżetowe i pozabudżetowe będące w przyszłości w dyspozycji Ministra Kultury, zapisane w kolejnych ustawach budżetowych na lata 2005-2013.
- Udział finansowy partnerów w realizacji projektów w ramach Programu zależeć będzie od wybranych do realizacji projektów, zgodnie ze źródłami finansowania krajowego wkładu publicznego w ramach funduszy strukturalnych na lata 2004-2006, a w przyszłości na 2007-2013.
- W ramach Mechanizmu Finansowego EOG planuje się przeznaczyć w latach 2005-2009 z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury 9,57 mln euro, z budżetów jst 2,73 mln euro, innych środków publicznych oraz prywatnych: 1,37 mln euro.
- Udział finansowy pozostałych dysponentów części budżetu państwa oraz jst będzie uzależniony od ich możliwości finansowych, a także innych środków pozabudżetowych.

45. *Źródła finansowania:*

- Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego,
- SOP RZL Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich,
- SOP WKP Sektorowy Program Operacyjny Wzrost Konkurencyjności Przedsiębiorstw,

- SOP Restrukturyzacja i Modernizacja Sektora Żywnościowego oraz Rozwój Obszarów Wiejskich,
- Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego,
- Program „Kultura 2000”,
- INTERREG III.

46. Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie 1.1. „Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków”.

Całkowity plan finansowy działania 1.1.

na lata 2004-2006 wynosi 54 mln zł, w tym:

- fundusze europejskie: -
- z budżetu Ministra Kultury 26: 42,0 mln zł,
- z środków Agencji Nieruchomości Rolnych: 4,0 mln zł,
- inne środki: 8,0 mln zł.

Założenie: Udział finansowy partnerów w realizacji projektów w ramach Programu zależeć będzie od wybranych do realizacji projektów, zgodnie ze źródłami finansowania krajowego wkładu publicznego w ramach funduszy strukturalnych na lata 2004-2006, a w przyszłości na 2007-2013. W ramach Mechanizmu Finansowego EOG planuje się przeznaczyć w latach 2005-2009 z budżetu w dyspozycji Ministra Kultury 9,57 mln euro, z budżetów jst 2,73 mln euro, innych środków publicznych oraz prywatnych: 1,37 mln euro. Udział finansowy pozostałych dysponentów części budżetu państwa oraz jst będzie uzależniony od ich możliwości finansowych w ramach kolejnych ustaw budżetowych, a także innych środków pozabudżetowych.

47. Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

Projekty mogą być realizowane w ramach SOP „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich” oraz Zintegrowanego Operacyjnego Programu Rozwoju Regionalnego (patrz punkt 3.1.4 niniejszego opracowania).

Ponadto w ramach tego działania będą realizowane programy:

- Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej”
Program został uruchomiony już na początku 2003 r. Program jest realizowany w ramach istniejących sektorowych programów operacyjnych na lata 2004–2006, na podstawie których rozdysponowane zostaną fundusze strukturalne przyznane Polsce przez Unię Europejską.
- Program „Promesa Ministra Kultury”
Beneficjenci mogą ubiegać się o dofinansowanie, ze środków będących w dyspozycji Ministra Kultury, wkładu własnego do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich w ramach tego programu.

Całkowity plan finansowy działania 1.2. na lata 2004-2006 wynosi 463,1 mln zł, w tym:

- fundusze europejskie: 227,86 mln zł,
- z budżetu Ministra Kultury: 60,0 mln zł,
- inne środki: 175,24 mln zł.

48. Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce w latach 2004-2013. Obejmuje ono pięć polskich miast: Warszawę, **Kraków**, Gdańsk, Poznań i Wrocław.

Ponadto w ramach tego działania będą realizowane programy:

- Program Narodowy Produkt Turystyczny Miasta Stołecznego Warszawy „Trakt królewski”,
- Program „Fryderyk Chopin 2010”³².

Całkowity plan finansowy działania 1.3. na lata 2004-2006 (bez kosztów realizacji Programu „dziedzictwo Fryderyka Chopina 2010”) wynosi 301,76 mln zł, w tym:

- fundusze europejskie: 188,6 mln zł,
- z budżetu Ministra Kultury: 53,0 mln zł,
- inne środki; 60,16 mln zł.

49. Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego

50. Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego

Całkowity plan finansowy działania 2.1. na lata 2004-2006 wynosi 25,8 mln zł, w tym:

- fundusze europejskie: 17,5 mln zł,
- z budżetu Ministra Kultury: 3,3 mln zł,
- inne środki: 5,0 mln zł.

51. **Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przez nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice**

Działanie to realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absynt Patrimonium” – sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych.

Całkowity plan finansowy działania 2.2. na lata 2004-2006 wyniesie 9,0 mln zł, w tym:

- fundusze europejskie: 6,0 mln zł,
- z budżetu Ministra Kultury: 3,0 mln zł.

5. ZASADY FINANSOWANIA OCHRONY ZABYTEKÓW

52. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca **tytuł prawny** do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

53. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny [jw.] posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest **zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego**.

Na zasadach i w trybie określonych odrębnymi przepisami prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących w posiadaniu jednostek organizacyjnych, zaliczanych do sektora finansów publicznych, są finansowane ze środków finansowych przyznanych odpowiednio przez dysponentów części budżetowych bądź jednostki samorządu terytorialnego, którym podlegają te jednostki.

54. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana pokryć **koszty badań archeologicznych** oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.

55. Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie, może **ubiegać się o udzielenie dotacji** celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy tym zabytku.

56. **Dotacja na dofinansowanie** prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez:

- **ministra** właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków finansowych z części budżetu państwa „Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego”,
- **wojewódzkiego konserwatora zabytków** ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji lub w roku następującym po roku złożenia tego wniosku,
- nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

57. **Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.**

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru może być udzielona przez organ stanowiący gminy lub powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy lub powiatu nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

6. ANALIZA

ŚRODKI FINANSOWE WYDATKOWANE NA SFERĘ OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W LATACH 2001-2004

- budżet państwa
- budżet jednostek samorządu terytorialnego.

58. Budżet Państwa

Wydatki Budżetu Państwa			
dla części 24 – Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego w tys. zł			
2001 rok	2002 rok	2003 rok	2004 rok
1 186 675	1 087 176	1 171 497	1 297 575

źródło: opracowanie własne na podstawie danych www.mk.gov.pl

59. BUDŻET PAŃSTWA W 2002 ROKU

Budżet państwa dla części 24 – Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego w ustawie budżetowej na rok 2002 zakładał wydatki ogółem w wysokości **1.087.176 tys. zł**, tj. spadek o 11% do ustawy budżetowej 2001r. W kwocie tej 1 077 114 tys. zł stanowiły wydatki bieżące, a 10 062 tys. zł – wydatki majątkowe.

W wyniku tzw. „cięć” budżetowych na rok 2002, którymi szczególnie została dotknięta kultura w cz. 24, straciła ona w porównaniu z rokiem 2001 aż 123 mln zł, z tego w:

- inwestycjach 40 mln zł,
- konserwacji zabytków 15 mln zł,
- instytucjach kultury 35 mln zł,
- kinematografii 6 mln zł,
- zadaniach w dziedzinie mecenatu państwa 27 mln zł.

Kwoty wydatków dla instytucji kultury zostały ograniczone do wysokości 80% kwoty zaplanowanej w ustawie budżetowej na 2001 rok.

60. BUDŻET PAŃSTWA W 2003 ROKU

Natomiast na 2003 rok mimo znaczącego wzrostu budżetu na kulturę w porównaniu z rokiem 2002 nie został osiągnięty poziom roku 2001.

Zaplanowane środki – **1 171 497 tys. zł** – w ustawie budżetowej na rok 2003 oznaczały wzrost o 7,8 % do ustawy budżetowej 2002 rok. W kwocie tej 1 120 739 tys. zł stanowiły wydatki bieżące, a 50 758 tys. zł – wydatki majątkowe, które wzrosły pięciokrotnie w stosunku do roku 2002. Ponadto w rezerwach celowych budżetu państwa przewidziano dla działu 921 – Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego środki w wysokości 14 781 tys. zł z przeznaczeniem na:

- dotacje dla państwowych instytucji kultury na poprawę wynagrodzeń pracowników artystycznych oraz pracowników działalności podstawowej (13 300 tys. zł, w budżecie na rok bieżący przewidziano wzrost wynagrodzeń w państwowej sferze budżetowej o 4%),
- dotacje dla Polskiego Związku Niewidomych na dofinansowanie zadania w zakresie prowadzenia Centralnej Biblioteki Niewidomych (1 481 tys. zł).

łączny budżet na 2003 rok z rezerwami celowymi wyniósł 1 186 278 tys. zł, co oznacza wzrost o 9,1% do ustawy budżetowej 2002 r.

61. BUDŻET PAŃSTWA W 2004 ROKU

Budżet państwa dla części 24 – Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego w ustawie budżetowej na rok 2004 zakładał wydatki ogółem w wysokości **1 297 575 tys. zł**, z tego środki w wysokości 91 571 tys. zł zaplanowano jako wydatki majątkowe. Oznacza to wzrost o 10,76% planowanych wydatków w dziale Kultura i Ochrona Dziedzictwa Narodowego w 2004 roku, w stosunku do zapisów ustawy budżetowej z 2003 r.

W kwocie tej przewidziano:

- środki finansowe na Ośrodki ochrony i dokumentacji zabytków w wysokości 15 285 tys. zł,
- środki finansowe na Ochronę i konserwację zabytków w wysokości 21 966 tys. zł,
- środki finansowe dla Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa w wysokości 112 854 tys. zł.

62. WYDATKI SAMORZĄDÓW TERYTORIALNYCH

Obok środków budżetu państwa samorzady terytorialne wszystkich szczebli część swoich wydatkach mogą przeznaczyć i przeznaczają na sferę kultury, w tym ochronę i opiekę nad zabytkami. Oczywiście wydatki te nie występują w budżetach wszystkich gmin i powiatów.

Wydatki samorządowe na kulturę w roku 2001

WOJEWÓDZTWA	Wydatki samorządowe na kulturę w tys. zł	Udział poszczególnych szczebli samorządu w wydatkach samorządowych na kulturę w danym województwie w roku 2001 (w %)			
		gminy bez miast na prawach powiatu	powiaty		województwa
			ziemskie	grodzkie	
POLSKA	2 580 408	45,56	2,97	26,04	25,27
DOLNOŚLĄSKIE	287 956	40,49	0,79	34,9	23,82
KUJAWSKO-POMORSKIE	132 590	34,23	1,18	29,38	35,21
LUBELSKIE	118 040	41,17	3,57	21,81	33,45
LUBUSKIE	67 548	55,34	3,63	14,85	26,19
ŁÓDZKIE	171 481	33,71	3,26	40,48	22,55
MAŁOPOLSKIE	209 563	38,77	1,93	37,93	21,37
MAZOWIECKIE	372 998	64,45	8,04	6,83	20,68
OPOLSKIE	62 632	66,31	3,54	9,22	20,93
PODKARPACKIE	113 340	59,91	3,57	13,41	23,11
PODLASKIE	68 253	42,88	1,84	25,86	29,42
POMORSKIE	153 067	32,77	2	37	28,23
ŚLĄSKIE	319 594	28,82	1,05	53,68	16,45
ŚWIĘTOKRZYSKIE	60 282	50,1	5,72	16,51	27,67
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	81 850	53,38	1,83	19,24	25,55
WIELKOPOLSKIE	252 153	45,91	3,46	25,11	25,52
ZACHODNIOPOMORSKIE	109 061	43,36	2,15	30,37	24,12

- ▶ W roku 2001 wydatki na kulturę samorządów terytorialnych wszystkich szczebli wyniosły łącznie 2 580 408 zł, co stanowiło 3,12% ogólnych wydatków samorządowych.
- ▶ Prawie połowę tej kwoty stanowiły wydatki gmin (bez miast na prawach powiatu).
- ▶ Powiaty grodzkie i województwa przeznaczają podobne kwoty (powiaty grodzkie - 26,04 tys. zł, województwa - 25,27 tys. zł).
- ▶ Analizując strukturę rodzajową tych wydatków można stwierdzić, że w 2001 r. samorzady terytorialne ponad połowę środków wydatkowały na funkcjonowanie bibliotek, domów i ośrodków kultury, świetlice i kluby.
- ▶ Na muzea, ochronę i konserwację zabytków wydatkowały 14,1% wszystkich wydatków przeznaczonych na sferę kultury.

Struktura wydatków samorządowych na kulturę w województwach w roku 2001 w %

Województwa	muzea, ochrona i konserwacja zabytków	biblioteki	Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	teatry dramatyczne i lalkowe	teatry muzyczne, opery i operetki	pozostałe wydatki na kulturę
POLSKA	14,1	25,03	26,14	10,11	6,6	18,02
DOLNOŚLĄSKIE	17,05	17,86	20,37	12,73	12,87	19,12
KUJAWSKO-POMORSKIE	13,86	22,71	22,98	6,78	17,27	16,4
LUBELSKIE	17,11	29,28	32,2	5,51	3,53	12,37
LUBUSKIE	13,35	24,36	39,38	6,34	0	16,57
ŁÓDZKIE	15,68	24,85	21,82	10,31	11,27	16,07
MAŁOPOLSKIE	15,04	22,57	32,67	9,44	4,02	16,26
MAZOWIECKIE	11,36	27,37	20,05	17,87	5,83	17,52
OPOLSKIE	12,73	27,05	37,45	8,91	0	13,86
PODKARPACKIE	17,35	26,91	36,34	3,41	0	15,99
PODLASKIE	12,79	23,32	31,84	9,71	0	22,34
POMORSKIE	15,27	22,69	24,98	7,73	7,12	22,21
ŚLĄSKIE	12,37	29,04	25,98	5,83	5,98	20,8
ŚWIĘTOKRZYSKIE	17,04	29,67	27,14	5,39	0,33	20,43
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	13,78	28,09	31,28	7,49	0	19,36
WIELKOPOLSKIE	13,61	23,09	21,85	13,33	8,4	19,72
ZACHODNIOPOMORSKIE	10,26	28,7	32,48	9,91	4,91	13,74

- W 2003 roku wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego samorządów terytorialnych wszystkich szczebli w porównaniu z analogicznymi wydatkami 2001 r. wzrosły o 1,25%.
- Wzrósł w tych wydatkach udział wydatków zrealizowanych przez miasta na prawach powiatu z 26,04% do 32,79%, udział wydatków gmin spadł o ponad 5%, natomiast udział województw samorządowych utrzymał się na podobnym poziomie (ok. 25%).
- Udział powiatów jest niewielki w granicach 2-3%.

Wydatki samorządów terytorialnych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2003 r.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Ogółem	Udział poszczególnych szczebli samorządu w wydatkach samorządowych na kulturę	W tym bieżące
	w tysiącach złotych		w tysiącach złotych
BUDŻETY SAMORZĄDÓW TERYTORIALNYCH - razem	2612734	100%	2396582
gminnych	1046820	40,07%	986764
miast na prawach powiatu	856658	32,79%	798585
powiatów	48083	1,84%	47307
województw	661173	25,31%	563926

Po wyeliminowaniu transferów pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego

- Najwięcej środków sfery kultury i ochrony dziedzictwa narodowego samorządy przeznaczyły w 2003 roku na finansowanie domów i ośrodków kultury, świetlic i klubów (27, 21%) oraz bibliotek (26%).
- Na ochronę i konserwację zabytków przeznaczyły niewiele ponad 2% wszystkich środków przeznaczonych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

Wydatki jednostek samorządu terytorialnego na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w 2003 roku według rozdziałów klasyfikacji budżetowej

WYSZCZEGÓLNIENIE	Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego	
	w tysiącach złotych	w %
Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego	2 629 085	100,00
w tym:		
Kinematografia	634	0,02
Działalność radiowa i telewizyjna	462	0,02
Muzea	315480	12,00
Ochrona i konserwacja zabytków	63605	2,24
Inna działalność na rzecz ochrony zabytków	1396	0,05
Galerie i biura wystaw artystycznych	26425	1,01
Centra kultury i sztuki	71099	2,70
Biblioteki	683579	26,00
Archiwa	560	0,02
Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	715347	27,21
Teatry dramatyczne i lalkowe	246188	9,36
Teatry muzyczne, opery i operetki	167090	6,36
Filharmonie, orkiestry i chóry	115150	4,38

łącznie z transferami pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego. Produkcja i opracowywanie filmów, dystrybucja i rozpowszechnianie filmów, zadania w zakresie kinematografii. Ośrodki ochrony i dokumentacji zabytków, Służba Ochrony Zabytków, Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Miasta Krakowa.

- ▶ Dla porównania z 2001 rokiem poniżej przedstawiono w odmiennym układzie strukturę wydatków samorządowych na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w województwach w 2003 r.
- ▶ Z porównania tych danych wynika, że struktura tych wydatków zarówno w skali kraju, jak i w poszczególnych województwach jest w miarę stabilna.
- ▶ Ale udział wydatków na ochronę i konserwację zabytków w wydatkach na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego był niewielki i w 2003 roku wyniósł 2,24%.

Udział wydatków budżetów jednostek samorządu terytorialnego w 2003 roku na wybrane formy działalności kulturalnej w wydatkach na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego według województwa

Województwa	muzea, ochrona i konserwacja zabytków	biblioteki	domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	teatry dramatyczne i lalkowe	teatry muzyczne, opery i operetki
W odsetkach					
P O L S K A	14,42	26,00	27,21	9,36	6,36
Dolnośląskie	15,09	21,33	24,45	9,92	10,43
Kujawsko-pomorskie	14,01	25,06	24,86	8,39	9,60
Lubelskie	15,64	32,00	32,08	4,85	3,52
Lubuskie	10,93	25,90	42,61	6,41	-
Łódzkie	16,74	21,64	21,83	9,10	15,61
Małopolskie	14,01	22,08	33,18	9,12	4,83
Mazowieckie	11,95	28,57	22,39	18,77	5,62
Opolskie	12,95	27,25	39,57	9,44	-
Podkarpackie	18,96	27,23	35,91	3,30	-
Podlaskie	13,29	24,91	31,79	11,60	-
Pomorskie	17,91	21,02	20,72	5,75	9,92
Śląskie	13,05	29,28	25,48	6,08	5,93
Świętokrzyskie	16,55	30,05	27,49	5,51	0,33
Warmińsko-mazurskie	15,27	30,11	31,22	7,09	-
Wielkopolskie	15,26	26,00	23,49	9,45	8,50
Zachodniopomorskie	14,42	26,00	27,21	9,36	6,36

łącznie z transferami pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego.

MAŁOPOLSKA – WYDATKI NA KULTURĘ W REGIONIE

63. WYDATKI WOJEWODY MAŁOPOLSKIEGO W 2003 ROKU ORAZ 2004 ROKU

64. W ustawie budżetowej na **2003 rok** ustalono dla budżetu Wojewody Małopolskiego wydatki w kwocie 765 240 tys. zł.

Planowane wydatki wzrosły per saldo o 313 572 tys. zł tj. o 41,0 % do wysokości 1 078 812 tys. zł.

Plan dla **wydatków Działu 921-Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego** ustalony w ustawie budżetowej na 2003 r. w wysokości 5 368 tys. zł w ciągu roku został zwiększony o 5 937 tys. zł tj. do kwoty **11 305 tys. zł.**

Główne zadania realizowane z tych środków to:

- 1) dotacje celowe na realizację bieżących zadań własnych powiatów związanych z prowadzeniem instytucji kultury przejętych z dniem 1 stycznia 1999 r. – 2 469 tys. zł,
- 2) dotacje celowe dla Samorządu Województwa na dofinansowanie działalności instytucji kultury – 3 275 tys. zł,
- 3) realizację zadań Pilotażowego Programu Rządowego na rzecz społeczności romskiej – 92 tys. zł, w tym na:
 - dotacje celowe dla gmin 47 tys. zł,
 - sfinansowanie prowadzonego przez Telewizję Polską programu „Romski Informator” – 40 tys. zł,
 - dotacje dla Stowarzyszenia Romów Okręgu Nowy Sącz na zorganizowanie wieczoru romskiego – 5 tys. zł.
- 4) zadania realizowane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- 5) zadania Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walki Męczeństwa,
- 6) koszty działalności Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa 2 545 tys. zł,
- 7) na utrzymanie Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków 1 662 tys. zł,
- 8) program Tydzień Krakowa w Mediolanie.

Z kwoty 11 305 tys. na wydatki majątkowe przeznaczono środki w wysokości 6 864 tys. zł.

Główne wydatki realizowane z tych środków to:

- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków (50 tys. zł – zakup 8 zestawów komputerowych wraz z oprogramowaniem),
- Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Krakowa (55 tys. zł),
- dofinansowano modernizację Kopca Kościuszki w Krakowie (200 tys. zł),
- kwotę 5 994 tys. przekazano w formie dotacji celowej na realizację zadań objętych Kontraktem Wojewódzkim, z tego:
 - kwotę 337 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Opera i operetka w Krakowie,
 - kwotę 1 350 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Rozwój skansenów w Małopolsce,
 - kwotę 2 556 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Rozbudowa i modernizacja budynku MCK „Sokół” w Nowym Sączu,
 - kwotę 1 000 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Budowa Centrum Kultury w Olkuszu,
 - kwotę 641 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Budowa Lotniczego Parku Kulturowego w Krakowie,
 - kwotę 110 tys. zł przeznaczono na zadanie pn. Ośrodek Pomocy i Współpracy Polsko – Słowackiej.

65. Ustawa budżetowa na **rok 2004** ustaliła wydatki w części dotyczącej budżetu Wojewody Małopolskiego w wysokości 581 321 tys. zł.

W ciągu roku 2004 Wojewoda pozyskał dodatkowe środki z rezerw budżetu państwa w kwocie 235.125 tys. zł, co w konsekwencji spowodowało w okresie od 1.01.2004 r. do 31.05.2004 r. wzrost zaplanowanych wydatków w budżecie Wojewody o 40,4%.

Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa zaplanowane zostały w wysokości **5 533 tys. zł**, z tego na zadania inwestycyjne 350 tys. zł. Czyli wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa w 2004r. to 1,01 % wydatków ogółem.

Kwota 5 533 tys. zł została podzielona z przeznaczeniem na:

Utrzymanie i działalność Zarządu Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Miasta Krakowa kwotę 2 561 tys. zł. Ponadto Zarząd jest dysponentem środków Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, środki te pochodzące z budżetu państwa (30 500 tys. zł) ze zbiorów społecznych i zwrotów (400 tys. zł) oraz pozostałości z roku ubiegłego (348 tys. zł), tj. łącznie 31 248 tys. zł zostaną przeznaczone na prace remontowo-konserwatorskie 95 obiektów.

Koszty działalności Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków kwotę 1 697 tys. zł, w tym na zadania w zakresie ochrony i konserwacji zabytków zaplanowano kwotę 1 206 tys. zł, z tego na:

- konserwację zabytków ruchomych – 950 tys. zł,
- ratownicze badania archeologiczne – 20 tys. zł,
- remont zabytkowej siedziby Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Tarnowie – 120 tys. zł,
- dokumentację konserwatorską, ewidencyjną i archeologiczną – 116 tys. zł, w tym: archeologiczne zdjęcie Polski – 53 tys. zł oraz ekspertyzy i opinie konserwatorskie – 63 tys. zł,
- działalność Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa kwotą 69 tys. zł.

66. Porównując dane budżetowe Wojewody Małopolskiego za lata 2003 oraz 2004 można stwierdzić, że zaplanowane na 2004 rok wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego oznaczały wzrost w stosunku do planu takich wydatków na 2003 r. o 3,07%.

Ale biorąc pod uwagę, że w 2003 roku w wyniku podziału rezerw celowych i rezerwy ogólnej budżetu państwa faktyczne wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego wzrosły prawie dwukrotnie (z kwoty 5 368 tys. zł do 11 305 tys. zł), to należy przyjąć, że wzrost planowanych wydatków Wojewody Małopolskiego o 40,4% będzie przekładał się proporcjonalnie na wzrost wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

WYDATKI SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

67. Ze względu na to, iż Małopolska należy do regionów o największych zasobach historycznej architektury, samorząd województwa małopolskiego już w 2000 roku ustalił zasady dofinansowania zadań konserwatorskich:

- duże znaczenie zabytku dla dziedzictwa kulturowego (wartość historyczna, naukowa artystyczna, dostępność dla społeczeństwa) poparte opinią Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Konserwatora Zabytków Archeologicznych, a w szczególnych przypadkach Diecezjalnego Konserwatora Zabytków,
- stan zagrożenia, w jakim znajduje się obiekt,
- racjonalne uzasadnienie kosztów realizacji planowanych prac, zaangażowanie finansowe podmiotu występującego o dotację, wskazanie innych źródeł finansowania prac konserwatorskich.

W latach 1999-2003 zrealizowano 182 projekty dot. prac konserwatorskich na łączną kwotę 4 025 042 zł

	1999 rok	2000 rok	2001 rok	2002 rok	2003 rok	Razem
Ilość projektów	32	22	29	55	44	182
Kwota	757 000	675 000	755 472	1 015 365	822 205	4 025 042

68. **Środki z budżetu Województwa Małopolskiego umożliwiły prowadzenie wieloletnich prac konserwatorskich w obiektach, które nie stanowią własności samorządu województwa małopolskiego (zwykle – kościelnych osób prawnych i jednostek organizacyjnych):**

Wybrane zadania:

Podmiot	1999 r.	2000 r.	2001 r.	2002 r.	Razem
Staniątki Opactwo św. Wojciecha Konserwacja polichromii	100 000	100 000	-	30 000	230 000
Muzeum Archidiecezjalne w Krakowie (konserwacja zabytków ruch.: feretrony, obrazy, chrzcielnica)	40 000	-	70 000	42 000	152 000
Hebdów Parafia Wniebowzięcia NMP (konserwacja ołtarzy, stall)	7 000	60 000	50 000	30 000	147 000
Miechów Parafia Grobu Bożego Konserwacja ołtarzy	-	60 000	10 000	30 000	100 000
Raławice Olkuskie Parafia Narodzenia NMP (konserwacja: chóru muzycznego, ołtarza bocznego)	30 000	15 000	25 000	25 000	95 000
Niepołomice Parafia Dziesięciu Tysięcy Męczenników (konserwacja: rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego i Kaplicy Branickich)	9 000	20 000	30 000	30 000	89 000
Więctawice St. Parafia św. Jakuba (konserwacja polichromii i Grupy Ukrzyżowania)	30 000	-	25 000	25 000	80 000
Igołomia (pałac) PAN, Instytut Archeologii i Etnologii (konserwacja stolarki drzwiowej i okiennej)	-	20 000	20 000	20 000	60 000
Grodzisko k. Skąty Ośrodek Duszpasterstwa Akademickiego w Kielcach (prace konserwatorskie w Pustelni Bł. Salomei)	15 000	10 000	-	30 000	55 000
Imbramowice Parafia św. Benedykta (konserwacja malowideł ściennych)	15 000	10 000	10 000	-	35 000

Udział wydatków na ochronę i konserwację zabytków (dotacje dla podmiotów tzw. trzeciego sektora) – najczęściej kościelnych osób prawnych i jednostek organizacyjnych w wydatkach ogółem budżetu Województwa Małopolskiego w latach 2001-2004

zł	2004 r.		2003 r.		2002 r.		2001 r.	
Wydatki budżetu ogółem	296 861 409	100%	271 378 900	100%	246 418 945	100%	228 884 710	100%
Wydatki na ochronę i konserwację zabytków	550 000	0,19%	830 000	0,31%	1 000 000	0,41%	2 820 000	1,23%

- Analizując dane dotyczące realizacji wydatków z budżetu Województwa Małopolskiego w latach 2001-2004 na ochronę i konserwację zabytków, udzielanych jako wsparcie finansowe prac podejmowanych przez inne, niż należące do samorządu jednostki i podmioty prawne, można stwierdzić, że udział tych wydatków w wydatkach ogółem budżetu województwa zmniejszył się z 1,23% w 2001 roku do 0,19% w 2004 r.
- Mimo to, w latach 1999-2003 były realizowane przy wsparciu finansowym z budżetu samorządu województwa małopolskiego 182 projekty podejmowane najczęściej przez kościelne osoby prawne i jednostki organizacyjne a dotyczące prac konserwatorskich na łączną kwotę 3 672 837 zł.

69. Wydatki innych jednostek samorządu terytorialnego w województwie Małopolskim

Wydatki samorządów Małopolski na kulturę w roku 2001

Wydatki samorządowe na kulturę w tys. zł *	Udział samorządów w wydatkach samorządowych na kulturę (w %)			
	gminy bez miast na prawach powiatu	powiaty		województwo
		ziemskie	grodzkie	
209 563	38,77	1,93	37,93	21,37

70. **Wydatki na kulturę w 2001 roku jednostek samorządu terytorialnego** województwa małopolskiego były stosunkowo wysokie i należy przyjąć, że wyniosły **209 563 tys. zł.** Dawoło to Małopolsce **5 miejsce w kraju**, po województwach: mazowieckim, śląskim, dolnośląskim i wielkopolskim. Spośród samorządów wszystkich szczebli województwa małopolskiego zdecydowanie, największy udział w tych wydatkach w 2001 roku miały gminy i powiaty grodzkie.

Struktura wydatków samorządowych Małopolski na kulturę w roku 2001 i 2003 (w %)

muzea, ochrona i konserwacja zabytków	biblioteki	Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby	teatry dramatyczne i lalkowe	teatry muzyczne, opery i operetki	pozostałe wydatki na kulturę
15,04	22,57	32,67	9,44	4,02	16,26
14,01	22,08	33,18	9,12	4,83	16,78

- Porównując strukturę wydatków na kulturę jednostek samorządu terytorialnego Małopolski w roku 2001 i 2003, można stwierdzić, że jest ona w miarę analogiczna.
- Największy udział w tych wydatkach ma grupa rodzajowa „Domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby”.

71. Źródła finansowania – instrumenty finansowe możliwe wykorzystania na realizację Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski w latach 2005-2008

Zestawienie wybranych najważniejszych źródeł prezentuje Aneks do Programu

NARODOWY PLAN ROZWOJU NA LATA 2004-2006

72. W celu zaprogramowania pomocy wspólnotowej oraz zapewnienia efektywnego jej wdrażania, przygotowano Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006.

Realizacja Narodowego Planu Rozwoju w Polsce w latach 2004-2006 odbywa się z zaangażowaniem środków krajowych i uzupełniających je środków funduszy Unii Europejskiej zgodnie z zasadą komplementarności.

73. **Łączna suma środków publicznych (fundusze strukturalne, Fundusz Spójności i publiczne środki krajowe) zaangażowanych w realizację Narodowego Planu Rozwoju 2004-2006 wyniesie 17,3 mld Euro**, z czego 12,8 mld Euro, tj. ok. 75% całości sumy, pochodzić będzie ze środków unijnych.
Środki te są wydatkowane począwszy od roku 2004 do roku 2009, a w przypadku Funduszu Spójności nawet do 2010 r.

Z **ogólnej sumy 12,8 mld Euro wkładu Unii Europejskiej** 8,6 mld Euro (67%) będzie pochodzić z zasobów funduszy strukturalnych.

Z tej sumy ok. 8,3 mld Euro zostanie wykorzystane na realizację Podstaw Wsparcia Wspólnoty (programów operacyjnych), natomiast ok. 0,3 mld Euro na realizację programów Inicjatyw Wspólnotowych: INTERREG oraz EQUAL

W realizację działań rozwojowych współfinansowanych z funduszy strukturalnych zostanie **zaangażowanych 3,2 mld Euro publicznych środków krajowych** (budżet państwa i budżet jednostek samorządu terytorialnego). 4,2 mld Euro (33% wkładu unijnego) pochodzić będzie ze środków Funduszu Spójności, które będą wspierały działania rozwojowe w ramach Strategii Wykorzystania Funduszu Spójności.

74. Projekcja programowa i finansowa dla Narodowego Programu Kultury „**Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego**” (NPK „OZiDK”) na lata 2004–2013 w zdecydowany sposób umożliwi realizację Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski. Zostały szczegółowo opisane w punkcie 19 Programu.

75. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)

Łączna kwota środków dostępna w ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyniesie **600 mln EURO** i zostanie przekazana przez państwa EFTA w rocznych transzach w wysokości 120 mln EURO w okresie od maja 2004 r. do kwietnia 2009 r.
Przewiduje się, że 46,8% łącznej sumy środków (ok. **281 mln EURO**) będzie przeznaczony dla Polski.

Od 2005 roku polskie samorządy oraz inne uprawnione podmioty mogą ubiegać się o dofinansowanie projektów w ramach **Priorytetu „Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transport publiczny i odnowa miast”**, wdrażanego przy udziale środków z Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

Na realizację tego priorytetu Polska otrzyma blisko **77,5 mln euro**.

76. NARODOWY PLAN ROZWOJU NA LATA 2007-2013

77. Tak jak Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006, tak Narodowy Plan Rozwoju (NPR) na lata 2007-2013 będzie strategią obejmującą **całokształt działań rozwojowych kraju, bez względu na pochodzenie środków finansowych**.

Tak więc poza przedsięwzięciami współfinansowanymi z budżetu Unii Europejskiej uwzględnione w niej zostaną działania finansowane wyłącznie z zasobów krajowych.

Ostateczny kształt instrumentów, które będą funkcjonowały w kolejnym okresie programowania, jest obecnie zatwierdzany. Jednak, bazując na praktyce przyjętej na lata 2004-2006 oraz na wstępnym projekcie NPR 2007-2013, można przyjąć, że dla realizacji celów NPR będą być wykorzystywane następujące instrumenty:

- finansowane z **publicznych środków wspólnotowych**, tj. w szczególności środki funduszy strukturalnych (z dwóch Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego) oraz Funduszu Spójności,
- finansowane z **publicznych środków krajowych**, tj. środki budżetu państwa oraz państwowych funduszy celowych, środki budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz inne środki jednostek oraz form organizacyjno-prawnych sektora finansów publicznych,
- **wkład własny beneficjentów** pomocy obejmujący również kredyty i pożyczki, także poręczono lub gwarantowane przez uprawnione podmioty do udzielania poręczeń lub gwarancji.

78. Obecnie są prowadzone prace nad **perspektywą finansową Unii Europejskiej na lata 2007-2013**. Z szacunków, uwzględniających te prace, wynika iż w okresie obowiązywania **nowej perspektywy finansowej** Polska mogłaby otrzymać środki w wysokości ponad **50 mld euro**. Dlatego trudno jest precyzyjnie określić możliwe alokacje dla Wojewódzkiego Programu Ochrony Dziedzictwa i Krajobrazu Kulturowego Małopolski na kolejny okres programowania.
79. **Poręczenia i gwarancje Skarbu Państwa**
Poręczenia lub gwarancje mogą być udzielane pod warunkiem przeznaczenia objętych nimi kredytów lub emisji obligacji na finansowanie przedsięwzięć inwestycyjnych zapewniających rozwój lub utrzymanie infrastruktury, rozwój eksportu dóbr i usług, ochronę środowiska, tworzenie nowych miejsc pracy, wdrażanie nowych rozwiązań technicznych lub technologicznych oraz restrukturyzację przedsiębiorstw. Skarb Państwa udziela również poręczeń lub gwarancji spłaty kredytów oraz zobowiązań wynikających z emisji obligacji przeznaczonych na:
- finansowanie zakupu materiałów lub wyrobów gotowych na wykonanie dóbr inwestycyjnych przeznaczonych na eksport o wartości kontraktowej powyżej 10 mln EURO,
 - utworzenie przez banki linii kredytowych na sfinansowanie przedsięwzięć inwestycyjnych jednostek samorządu terytorialnego, małych i średnich przedsiębiorstw oraz współfinansowanie programów lub projektów w ramach programów pomocowych UE.
- Udzielanie poręczeń i gwarancji Skarbu Państwa leży w gestii ministra właściwego ds. finansów publicznych, jeśli wartość poręczenia lub gwarancji mieści się w przedziale od 5 mln EURO do 30 mln EURO. Jeżeli kwota ta przekracza równowartość 30 mln EURO, wówczas decyzję o przyznaniu poręczenia lub gwarancji podejmuje Rada Ministrów po wcześniejszym zaopiniowaniu wniosku przez ministra właściwego ds. gospodarki. Wnioski o wartości niższej niż 5 mln EURO rozpatrywane są przez Bank Gospodarstwa Krajowego.
80. **Fundusz Poręczeń Unijnych**
 Celem jest utworzenie w Banku Gospodarstwa Krajowego Funduszu Poręczeń Unijnych, którego zadaniem jest udzielanie gwarancji lub poręczeń na kredyty udzielane przez banki na realizowanie przedsięwzięć współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej. Gwarancje lub poręczenia ze środków Funduszu mogą być udzielone, jeśli kwota jednostkowej gwarancji lub poręczenia nie przekracza 5 000 000 EURO. Bank Gospodarstwa Krajowego może również w imieniu Funduszu gwarantować lub poręczać bankom ich portfel kredytowy. Kwota jednostkowej gwarancji lub poręczenia, w ramach portfela kredytowego, nie może przekroczyć 100 000 EURO.
81. **Fundusz Rozwoju Inwestycji Komunalnych**
 Ustawa o Funduszu Rozwoju Inwestycji Komunalnych określa zasady wspierania rozwoju regionalnego poprzez udzielanie **preferencyjnych kredytów** na przygotowanie przez gminy oraz ich związki projektów inwestycji komunalnych przewidzianych do współfinansowania z funduszy Unii Europejskiej. Środki na działanie Funduszu pozyskiwane są głównie z budżetu państwa, odsetek od lokat wolnych środków Funduszu, inwestycji w papiery wartościowe emitowane przez Skarb Państwa lub Narodowy Bank Polski i papiery wartościowe gwarantowane lub poręczane przez Skarb Państwa, spłaty udzielonych kredytów, emisji obligacji BGK. Wysokość udzielanych kredytów przewidziana jest do poziomu 80% zaplanowanych kosztów netto przygotowania projektu inwestycyjnego, nie więcej niż 500 000 zł w odniesieniu do poszczególnego projektu.
82. **Kontrakty wojewódzkie**
 Kontrakt wojewódzki stanowi umowę między stroną rządową i samorządową. W obecnej sytuacji kontrakt wojewódzki staje się elementem Narodowego Planu Rozwoju, który łączy w sobie realizację programów operacyjnych odnoszących się do poszczególnych województw współfinansowanych ze środków wspólnotowych z realizacją programów operacyjnych finansowanych wyłącznie ze środków krajowych. Kontrakt wojewódzki staje się jednym z podstawowych instrumentów wspierania rozwoju regionalnego.
83. **Rewitalizacja miast i miasteczek**
 Nowy instrument rozwojowy dla wzmocnienia potencjału gospodarczego małych miast i miasteczek, którego celem jest skoncentrowanie działań prorozwojowych różnego typu na dominujących elementach struktury osiedleńczej Polski, znajdujących się w bardzo złej kondycji gospodarczej; nadanie silnego, skoncentrowanego impulsu rozwojowego wielu potencjalnym subregionalnym ośrodkom wzrostu. Instrument powinien wspierać jednocześnie i skoncentrowane, planowe oddziaływanie w trzech obszarach problemowych:
- gospodarka (przedsiębiorczość i powiązania ekonomiczne),
 - struktura i zachowania społeczne (zasoby ludzkie i edukacja),
 - substancja materialno-techniczna (budynki, przede wszystkim mieszkalne i infrastruktura).

Przewiduje się wprowadzenie nowego instrumentu rozwojowego w formie:

- dofinansowania z funduszy unijnych programów lokalnych (a nie pojedynczych projektów składających się na program),
- specjalnych funduszy venture capital,
- dotacji dla wspólnot mieszkaniowych i gmin,
- funduszy poręczeniowych dla wspólnot mieszkaniowych.

Instrument ten jest dla miast nie większych niż 100 000 mieszkańców.

84. Projekty realizowane w ramach programów z udziałem funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności będą mogły być **współfinansowane ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji poszczególnych ministrów, środków funduszy celowych, środków jednostek samorządu terytorialnego oraz rezerw celowych ujętych w budżecie państwa.**

W ustawach budżetowych ujęta jest także rezerwa celową m.in. na współfinansowanie projektów realizowanych w ramach programów finansowanych z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności oraz programów finansowanych z funduszy przedakcesyjnych.

Na współfinansowanie projektów zostaną także wykorzystane środki funduszy celowych (Fundusz Pracy, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej).

Zgodnie z budżetem państwa (według zestawienia zbiorczego według działów) wydatki budżetu państwa na rok 2005 wyniosą 208 741 552 tys. zł (bez środków Unii Europejskiej), z tego na dział kultura i ochrona dziedzictwa narodowego planowane są wydatki w wysokości 923 634 tys. zł.

Ponadto dla Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa w 2005 roku zaplanowania środki w wysokości 30 500 tys. zł.

85. **Budżet Wojewody Małopolskiego**

W budżetu państwa na 2005 rok zaplanowano wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego w województwie małopolskim w wysokości 5 777 tys. zł, z tego na:

- Ochronę i konserwację zabytków – 1 050 tys. zł,
- Wojewódzkie Urzędy Ochrony Zabytków – 1 918 tys. zł,
- Zarząd Rewaloryzacji Zespołów Zabytkowych Miasta Krakowa – 2 659 tys. zł.

86. **Budżet samorządu województwa małopolskiego**

Zgodnie z uchwałą budżetową samorządu województwa małopolskiego na 2005 rok zaplanowania wydatki ogółem w wysokości 517 409 491 zł, z tego wydatki majątkowe na kwotę 209 436 642 zł.

Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego zaplanowano na poziomie 70 509 773 zł.

ANEKS 3

3. WYBRANE INSTRUMENTY PRAKCESYJNE UNII EUROPEJSKIEJ ORAZ INNE PROGRAMY POMOCOWE FINANSOWANE ZE ŹRÓDEŁ ZAGRANICZNYCH

Źródła finansowania	PRZEDMIOT			BENEFICJENCI			
	Gospodarka turystyczna	Kultura i edukacja	Integracja europejska	Samorząd terytorialny	Organizacje pozarządowe	Sektor MSP	Osoby prywatne
FUNDUSZE POMOCOWE UE							
1. PHARE II							
1.1. Program PHARE II Spójność Społeczna i Gospodarcza SSG							
2. Zasoby ludzkie							
1. Edukacja	X	X	X	X	X		
2. Szkolenia	X	X	X	X	X		
1.3. Program ACCESS							
1. Małe Projekty		X	X		X		
2. Duże Projekty		X	X		X		
1.4. Small Projects Facility SPF		X	X	X	X		
1.5. Fundusz Małych Projektów Euroregionalnych PHARE CBS	X	X		X			
2. SAPARD							
2.2.2. Działanie 4: Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich	X	X		X	X	X	X
INSTRUMENTY FINANSOWE UE							
PROGRAMY WSPÓLNOT UNII EUROPEJSKIEJ							
1. SZÓSTY PROGRAM RAMOWY UE							
1.2. Technologie społeczeństwa informacyjnego		X	X	X	X	X	
1.7. Obywatele i rządzenie w społeczeństwie opartym na wiedzy		X	X	X	X	X	
2. Program eContent							
2.1. Poprawienie dostępu do zasobów europejskiego publicznego sektora informatycznego oraz umożliwienie maksymalnego wykorzystania baz danych		X	X	X	X	X	
2.2. Rozwój infrastruktury lingwistycznej sieci teleinformatycznych, jakości i rzetelności informacji dostępnych poprzez Internet		X	X	X	X	X	
2.3. Stymulowanie rozwoju i dynamiki rynku informacji		X	X	X	X	X	
4. LEONARDO DA VINCI							
4.2. Promowanie współpracy		X	X	X	X	X	
4.3. Wyrównywanie szans w dostępie do kształcenia i szkolenia zawodowego		X	X	X	X	X	
4.4. Inwestowanie w zasoby ludzkie		X	X	X	X	X	
4.5. Wykorzystanie potencjału informatyki i technologii komunikacyjnych w kształceniu i szkoleniu zawodowym		X	X	X	X	X	
4.6. Poprawa przejrzystości kwalifikacji zawodowych		X	X	X	X	X	
5. SOKRATES II							
5.1. ERASMUS		X	X	X	X	X	
5.2. COMENIUS		X	X	X	X	X	
5.3. LINGUA		X	X	X	X	X	
5.4. MINERVA		X	X	X	X	X	
5.5. GRUNDTVIG		X	X	X	X	X	
5.6. ARION		X	X	X	X	X	
5.7. NARIC		X	X	X	X	X	

Źródła finansowania	PRZEDMIOT			BENEFICJENCI			
	Gospodarka turystyczna	Kultura i edukacja	Integracja europejska	Samorząd terytorialny	Organizacje pozarządowe	Sektor MSP	Osoby prywatne
5.8. EURYDICE		X	X	X	X	X	
7. Program KULTURA 2000							
7.1. W stronę obywatela		X	X	X	X		
7.2. Nowe technologie - rozwój kreatywności		X	X	X	X		
7.3. Tradycja i innowacja - synergia pomiędzy przeszłością i przyszłością		X	X	X	X		
8. PROGRAM MEDIA PLUS							
8.1. Międzynarodowa współpraca mediów		X	X	X	X	X	
8.2. Tworzenie sieci informacji		X	X	X	X	X	
8.3. Wspieranie produkcji i dystrybucji mediów		X	X	X	X	X	
8.4. Organizacja szkoleń		X	X	X	X	X	
8.5. Media szkolne		X	X	X	X	X	
PROGRAMY BILATERALNE RZĄDU RP							
4.6. Kanadyjski Fundusz Współpracy	X	X		X	X		
4.9. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej	X	X	X	X	X		
4.10. Fundacja im. Friedricha Eberta (Niemcy)		X	X	X	X		
4.11. Fundacja Konrada Adenauera (Niemcy)		X	X	X	X		
4.12. Fundacja im. Friedricha Naumana (Niemcy)		X	X	X	X		
4.13. Polsko-Niemiecka Współpraca Młodości PNWM Jugendwerk (Niemcy)		X	X	X	X		
4.14. Norweski Plan Działań na rzecz krajów kandydackich 2001-2006 (Norwegia)	X	X	X	X	X		
4.15. Mały Projekt Ambasady Niderlandów (KAP) (Holandia)		X	X	X	X		
4.16. Przedakcesyjny Program MATRA (Holandia)		X	X	X	X		
4.17. Fundusz Know How (Wielka Brytania)		X		X	X	X	
4.18. British Executive Service Overseas BESO (Wielka Brytania)		X	X		X		
4.22. Japońska Agencja Współpracy Międzynarodowej (JICA)		X		X	X		
4.23. Szwedzka Agencja Rozwoju Międzynarodowego (Szwecja)		X	X	X	X		
4.24. SWEDFUND International AB (Szwecja)		X	X	X	X		
4.25. Japońska Organizacja Wolontariuszy ds. Współpracy z Zagranicą (JOCV)	X	X		X	X		
4.26. Fundacja Francja-Polska		X	X	X	X	X	
4.27. Fundacja dla Polski		X	X	X	X	X	
4.28. Polsko-Amerykańsko-Ukraińska Inicjatywa Współpracy (PAUCI)	X	X		X	X	X	
Programy Wielonarodowe Rządu RP							
5.5. Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki	X	X		X	X		
Fundacje europejskie i zagraniczne wspierające polskie inicjatywy pozarządowe							
6.1. 3M Corporation		X		X	X		
6.2. Alexander von Humboldt - Stiftung		X			X		X
6.3. American Express Philantropy Program		X			X		
6.4. Amerykańsko-Polsko-Izraelska Fundacja „Shalom” do Spraw Promocji Kultury Polsko-Żydowskiej		X			X		
6.6. AT & T Foundation		X			X		
6.7. Bradley Foundation		X			X		
6.8. Carl Dusiberg Gesellschaft E.V.		X			X		
6.9. Carnegie Corporation of the US		X			X		
6.11. Charities aid Foundation					X		X
6.12. Charity Know How		X			X		
Charles Stewart Mott Foundation		X			X		
6.14. Citibank / Citicorp Foundation		X			X	X	

Źródła finansowania	PRZEDMIOT			BENEFICJENCI			
	Gospodarka turystyczna	Kultura i edukacja	Integracja europejska	Samorząd terytorialny	Organizacje pozarządowe	Sektor MSP	Osoby prywatne
6.15. Civic Education Project		X			X		
6.16. Cottonwood Foundation		X			X		
6.17. Digital Corporate Contributions Program		X			X		
6.18. Environmental Know How Fund		X			X		
6.20. European Mozart Foundation		X			X		
6.21. Exxon Corporate Giving Program		X			X	X	
6.22. The Felix Meritis Foundation		X		X	X		
6.23. Fondationd De France		X	X	X	X	X	
6.24. Foundation European Dragon		X		X	X		
6.25. Foundation Europalia International		X		X	X		
6.26. Foundation Marcel International		X		X	X		
6.27. Fondation Roi Baudouin		X		X	X		
6.28. The Ford Foundation		X		X	X		
6.29. Fundusz Eurimages Conseil de L'Europe		X		X	X		
6.33. Fundacao Oriente		X			X		
6.34. Fundacion Canovas Del Castillo		X			X		
6.35. Germann Marschal Fund of the United States		X		X	X		
6.37. Heinz - Schwarzkopf - Stiftung Junges Europa		X	X		X		X
6.39. International Foundation for Art. Research		X		X	X		
6.40. International Found for the Promotion of Culture		X		X	X		X
6.41. International Youth Foundation		X	X		X		
6.42. Juliana Welzijn Fonds		X			X		
6.44. Korber - Stiftung		X			X		
6.45. Kultur Kontakt		X			X		
6.48. Met Prins Bernhard Fonds		X			X		
6.49. Międzynarodowa Fundacja im. Fryderyka Chopina		X			X		
6.51. Mobil Foundation		X			X		
6.52. National Forum Foundation (Freedom House)		X		X	X		
6.54. Novib		X			X		
6.55. Otto Kinne Foundation		X			X		
6.56. Pollock-Krasner Foundation INC		X			X		X
6.57. The Andrew W. Mellon Foundation		X			X		
6.58. The Regional Environmental Center For Central		X			X		
6.59. The Reuter Foundation		X			X		X
6.60. Rayne Foundation		X			X		X
6.61. Robert Bosch Stiftung GmBH		X			X		
6.62. Rockefeller Brothers Fund Inc.		X			X		
6.63. Ronald S. Lauer Foundation		X			X		
6.64. Smenwerkende Fondsen Miden-en Oost - Europa		X		X	X		
6.65. Schweisfurth Stiftung		X		X	X		
6.66.Soros Foundation - Open Society Institute		X	X	X	X		
6.67. Stichting Doen					X		
6.68. Volkswagen - Stiftung		X			X		
6.69. Westminster Foundation For Democracy		X		X	X		
Fundusze inwestycyjne wspierające małe i średnie przedsiębiorstwa							
7.1. Polski Prywatny Fundusz Kapitałowy	X	X		X		X	
7.2. CARESBAC-POLSKA S.A.	X	X		X		X	
7.3. Nowy Fundusz Inwestycyjny Europy Wschodniej	X	X		X		X	
7.4. Europejski Kapitał Odrodzenia	X	X		X		X	
7.5. ALLIANCE SCANEAST FUND	X	X		X		X	
7.6. COPERNICUS CAPITAL MANAGEMENT	X	X		X		X	
7.7. EAST EUROPEAN FOOD FUND	X	X		X		X	
7.8. Międzynarodowa Pomoc Polskim Przedsiębiorcom	X	X		X		X	
7.9. Regionalne Fundusze Inwestycyjne	X	X		X		X	

XI. ZAŁĄCZNIKI

ZAŁĄCZNIK 1

1. SZLAKI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ISTNIEJĄCE I PROPONOWANE

Szlaki Dziedzictwa Kulturowego

Województwo małopolskie pokryte jest siecią szlaków kulturowych – jednej z istotniejszych form ochrony dziedzictwa i wykorzystania jego potencjału. Bogactwo zasobów obszaru pozwala na prowadzenie zróżnicowanych tematycznie tras, umożliwiających poznawanie rozmaitych aspektów kultury regionu.

Szlaki dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego to produkt turystyczny łączący kraje, regiony, miejscowości oraz ich mieszkańców. Głównymi zadaniami inicjowanych i istniejących szlaków są: wspieranie społeczności lokalnych (rozwój lokalnej przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, ochrona tradycyjnych zawodów), korzystanie z lokalnych zasobów (walorów przyrodniczych, kulturowych, bazy noclegowej i żywieniowej oraz innych produktów miejscowych), a także wspieranie i ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Trasy szlaków w wielu miejscach przecinają się i pokrywają się ze sobą, pozwalając zarówno na koncentrowanie się na temacie wiodącym, jak i jednocześnie zwiedzanie obiektów o zróżnicowanej tematyce.

Istniejące szlaki kulturowe na obszarze województwa małopolskiego:

- ▶ Szlak Architektury Drewnianej,
- ▶ Szlak Architektury Gotyckiej,
- ▶ Szlak Cystersów,
- ▶ Szlak Orlich Gniazd,
- ▶ Szlak Cerkwi Łemkowskich,
- ▶ Szlak Cmentarzy Wojskowych z I Wojny Światowej,
- ▶ Szlak Młyny Doliny Szreniawy,
- ▶ Szlak Pierścień Jurajski,
- ▶ Małopolskie Szlaki Techniki:
 - Szlak Komunikacyjny,
 - Szlak Kopalniano-Przemysłowy,
 - Szlak Pożarnictwa,
 - Szlak Obiektów Hydrotechnicznych,
 - Szlak Przemysłu Wiejskiego.

Szlak Architektury Drewnianej

Jest to program mający na celu promocję Małopolski. Jego myślą przewodnią jest budownictwo drewniane, występujące zarówno w formie skansenów, jak i w postaci obiektów do dziś użytkowanych w swojej pierwotnej funkcji. Budownictwo drewniane jest na tym terenie silnie zróżnicowane z racji wpływu wielu kultur i stanowi przedmiot zainteresowania wielu turystów.

Na szlaku znajdują się najbardziej wartościowe obiekty budownictwa drewnianego w Małopolsce, w tym 123 kościoły, 39 cerkwi, 25 zespołów zabudowy wiejskiej, małomiasteczkowej, 27 placówek muzealnych w zabytkowych obiektach drewnianych, w tym 9 skansenów i 14 dworów.

Szlak Architektury Gotyckiej

Stanowi kontynuację słowackiego szlaku architektury gotyckiej. Szlak ten prowadzony jest przez miejscowości, w których zachowały się zabytki gotyckie. Są wśród nich ruiny zamków (Czorsztyn, Czchów), kościoły i klasztory (Stary Sącz, Nowy Sącz, Tropie, Czchów, Lipnica Murowana i Dębno), jak również zachowane układy przestrzenne z resztkami murów gotyckich (Nowy Sącz). Szlak ten rozpoczyna się w Czorsztynie, prowadzi przez Grywałd, Stary Sącz, Nowy Sącz, Tropie, Czchów, Lipnicę Murowaną i Dębno, kończąc się w Tarnowie.

Szlak Cystersów

Jest programem zainicjowanym przez Radę Europy w ramach programu „Europejskie Szlaki Kulturowe”. Szlak Cystersów to droga prowadząca przez całą Europę, na której punktami węzłowymi są opactwa cysterskie. Szlak ten wiedzie od Portugalii i Hiszpanii przez Francję i Niemcy do wschodniej części Europy. Jego polski odcinek wiedzie przez niemal wszystkie miejsca trwałego pobytu Cystersów w Polsce. Na terenie Małopolski są nimi opactwa w Mogile i Szczyrzycu. Celem tego programu jest aktywizacja i rozwój lokalnych społeczności oraz pobudzanie i wspieranie lokalnej przedsiębiorczości dzięki projektowi turystycznego rozwoju. Równie ważnym celem jest poszukiwanie historycznych i kulturalnych powiązań pomiędzy narodami Europy, pogłębianie i kultywowanie wiedzy o wspólnych korzeniach naszej tożsamości kulturowej.

Szlak Orlich Gniazd

Jest to najstarszy szlak jurajski. Pierwsze propozycje wytyczenia tego szlaku pojawiły się w latach 20. XX wieku. Szlak Orlich Gniazd jest główną osią turystyczną Jury, prowadzącą z Krakowa do Częstochowy. Jest to dawna małopolska linia obronna, którą tworzyły zamki obronne budowane na wapiennych skałach, jak orle gniazda. Trasa prowadzi przez Zespół Jurajskich Parków Krajobrazowych i Ojcowski Park Narodowy oraz atrakcyjne krajobrazowo tereny, gdzie podziwiać można wzniesienia i skały wapienne o oryginalnych formach, ostańce i liczne jaskinie krasowe. Pod względem krajobrazowym jest on ewenementem wśród polskich szlaków.

Szlak Cerkwi Łemkowskich

Jest to program mający na celu promocję gminy Krynica oraz terenów południowo-wschodniej części województwa małopolskiego. Na szlaku znajduje się 11 cerkwi, stanowiących przedmiot zainteresowania turystów.

Szlak Cmentarzy Wojskowych z I Wojny Światowej

Jest to szlak, który powstał dzięki wsparciu finansowemu Urzędu Marszałkowskiego i wspólnej inicjatywie powiatu tarnowskiego i gorlickiego. Na szlaku położone są 34 cmentarze w powiecie gorlickim oraz cmentarze w powiecie tarnowskim.

Szlak Młynj Doliny Szreniawy

Szlak prowadzi przez Wyżynę Miechowską i Płaskowyż Proszowicki, przez które płynie Szreniawa, łącząc obiekty i założenia młyńskie. Szlak nawiązuje do innych szlaków turystycznych, w tym do Szlaku Architektury Drewnianej i Małopolskich Szlaków Techniki. Jest zbudowany z odcinków okrężnych umożliwiających dowiązanie się do szlaku w dowolnym odcinku.

Szlak Pierścień Jurajski

Okrężna trasa „GREENWAY” biegnąca z Krakowa przez najciekawsze tereny południowej części Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Trasa biegnie przez teren czterech parków krajobrazowych: Bielańsko-Tynieckiego, Dolinek Krakowskich, Rudniańskiego i Tenczyńskiego. Przybliża cenne środowiska przyrodnicze oraz wiele zabytków historycznych i kulturowych. Odkrywa malowniczy krajobraz Jury, którego charakterystycznym elementem są wapienne ostańce oraz skaliste doliny. Na trasie znajduje się 95 atrakcji turystycznych, w tym 36 zabytków, 5 muzeów i galerii, 34 atrakcje przyrodnicze, 7 ścieżek dydaktycznych i dwie ścieżki dla niepełnosprawnych.

Małopolskie Szlaki Techniki

Jest to system szlaków przecinających całe województwo małopolskie mający na celu prezentację zespołów techniczno-przemysłowych. Wszystkie proponowane trasy przeznaczone są dla turystów zmotoryzowanych. Obiekty związane z inżynierią zwiedzać można na szlakach: komunikacyjnym, kopalniano-przemysłowym, przemysłu wiejskiego, obiektów hydrotechnicznych, pożarniczym.

Proponowane Szlaki Kulturowe na obszarze województwa małopolskiego.

Jako dopełnienie sieci istniejących szlaków proponowane są nowe trasy obejmujące obiekty o interesującej problematyce

- ▶ Orawski Szlak Solny na Węgry,
- ▶ Szlak Kopalni Naftowych,
- ▶ Szlak Historii Lotnictwa,
- ▶ Szlak Cerkwi Beskidu Niskiego,
- ▶ Szlak Architektury Spiskiej,
- ▶ Szlak Zabytków Kliszczackich,
- ▶ Szlak Kościołów Pogórza Rożnowskiego,
- ▶ Szlak Papieski,
- ▶ Szlak Warowni Jurajskich,
- ▶ Szlak Budapeszt – Kraków – Gdańsk („Bursztynowy”),
- ▶ Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń („Zielony”),
- ▶ Szlak Owocowy,
- ▶ Szlak Fortyfikacji Nowożytniej i Najnowszej,
- ▶ Szlak Astronomów.

Orawski Szlak Solny na Węgry

Jest to inicjatywa Orawskiego Centrum Kultury na terenie gminy Jabłonka na Orawie. Trasa ma prowadzić z Podhala przez Orawkę i Jabłonkę do Chyżnego. Jest to droga, którą za czasów Kazimierza Wielkiego wożono sól z Wieliczki na Węgry. Przy szlaku handlowym orawianie stawiali przez wieki kamienne figury świętych. Część z nich zachowało się do dzisiaj. Należy uwzględnić przedłużenia szlaku do Wieliczki, Bochni, Krakowa.

Szlak Historii Lotnictwa

Turystyczny szlak samochodowy, z wariantami pieszymi, łączący czynne lotniska i lądowiska o historycznym rodowodzie. Wiąże miejsca, budowle, zespoły architektoniczne oraz memorialne, związane z historią lotnictwa. Są to obiekty o bardzo zróżnicowanym stopniu atrakcyjności: od funkcjonujących i byłych lotnisk z charakterystyczną zabudową po miejsca ważkich wydarzeń historycznych, nie poparte jednak żadnymi specyficznymi śladami materialnymi, oprócz zachowanych form krajobrazu.

Szczególnym aspektem szlaku jest wyeksponowanie międzynarodowego charakteru pokojowych oraz wojennych działań lotniczych, w które zaangażowani byli lotnicy ponad 15 narodowości (także pozaeuropejskich). Szczególnie cennym jest aspekt „żywej historii” – realizowany np. poprzez ideę Lotniczego Parku Kulturowego w Krakowie, reaktywowanych szybowisk w Tęgorborzu czy Czarnej Górze oraz lokalnych mini muzeów lotniczych (np. w Wadowicach, Ochotnicy Dolnej czy Koniówce).

Szlak Cerkwi Beskidu Niskiego

Jest to propozycja szlaku wiodącego przez obszar, w którym zachowało się wiele cennych obiektów obrządku wschodniego. Piękne drewniane cerkwie wpisują się w malowniczy krajobraz Beskidu Niskiego, co dodatkowo podnosi ich wysokie walory. Większość z nich pochodzi z XVI w. Proponowana trasa szlaku prowadzi m.in. przez Hańczową, Skwirtne, Kwiaton, Bartne, Owczary, Bielankę, Brunary i Uście Gorlickie.

Szlak Architektury Spiskiej

Jest to propozycja szlaku łączącego miejscowości z zachowanymi zabytkami architektury Spisza. W miejscowościach tych zobaczyć można zarówno zachowane układy ruralistyczne i zabudowę Frydmana i Kacwina, jak i cenną, niespotykaną nigdzie indziej architekturę sakralną kościołów spiskich. Szlak ten mógłby prowadzić przez: Kacwin, Niedzicę, Łapsze, Trybsz, Krempachy, Frydman.

Szlak Zabytków Kliszczackich

Folklor kliszczaków zamieszkujących gminę Pcim łączy elementy góralskie i krakowskie. Do dziś w wielu przysiółkach można jeszcze usłyszeć gwarę kliszczacką, a święta kościelne stanowią doskonałą okazję do poznania tutejszej tradycji – np. w okresie Bożego Narodzenia po domach chodzą kolędniczy z gwiazdą i turoniem, a w Nowy Rok gospodarzy odwiedzają chłopcy chodzący po podsypce składając życzenia.

Szlak Kościołów Pogórza Rożnowskiego

Jest to propozycja szlaku prowadzącego przez miejscowości, w których zachowały się najcenniejsze obiekty architektury sakralnej obrządku rzymskokatolickiego (Sękowa, Szymbark, Ptaszkowa, Szalowa, Binarowa, Rożnowice).

Szlak Papieski

Trasa łączy miejsca i pamiątki związane z Papieżem Janem Pawłem II. Został zaproponowany wzdłuż istniejących górskich szlaków PTTK. Prowadzi szlakami ulubionymi przez Jana Pawła II ścieżkami, które w większości przemierzył osobiście.

Szlak Warowni Jurajskich

Szlak o dług. ok. 171 km obejmujący m.in. miejscowości Rudawa, Ojców, Wolbrom, Podzamcze, Ogrodzieniec oraz zamek Morska, Górę Bukową i Mstów.

Szlak Budapeszt – Kraków – Gdańsk („Bursztynowy”)

Program szlaku jest polsko-słowacko-węgierską inicjatywą ekoturystyczną realizowaną wzdłuż cennego przyrodniczo i kulturowo historycznego traktu od Budapesztu przez Bańską, Szczawnicę po Kraków, i dalej od Krakowa Doliną Wisły po Morze Bałtyckie. Szlak dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego „GREENWAY” to propozycja pobudzenia współpracy międzyregionalnej, wspierania ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Jego przebieg na terenie Małopolski łączy m.in. miejscowości: Lipnicę Wielką, Zawoję, Suchą Beskidzką, Zembrzyce, Stryszów, Kalwarię Zebrzydowską, Lanckoronę, Skawinę, Kraków, a w przyszłości Kraków z Gdańskiem. Przebieg tego szlaku nie pokrywa się z historycznym Szlakiem Bursztynowym, który biegł znad Adriatyku przez Bramę Morawską do Bałtyku.

Szlak Kraków – Morawy – Wiedeń („Zielony”)

Szlak międzynarodowy „GREENWAY” o przebiegu najbardziej dogodnym dla rowerzystów. Organizowany w Austrii, Republice Czeskiej oraz Polsce (na Śląsku i w Małopolsce). W granicach administracyjnych Małopolski

szlak swój początek ma w miejscowości Harmęże, a potem biegnie m.in. przez: Brzezinkę, Oświęcim, Alwernię, Grojec, Mników, Cholerzyn, Kryspinów aż do Krakowa.

Szlak Owocowy

Obecnie Małopolski Szlak Owocowy obejmuje 7 gmin województwa małopolskiego. Gminy uczestniczące w MSO to: Zawoja, Raciechowice, Laskowa, Trzciana, Łącko, Stary Sącz, Gdów. Na szlaku znajduje się ponad 150 obiektów, przede wszystkim gospodarstwa sadownicze. Owoce MSO to: jabłka, śliwy, truskawki, borówki, gruszki, wiśnie, czereśnie. Istnieje możliwość rozwoju szlaku owocowego o gminy, które wyrażą chęć uczestniczenia w ww. szlaku oraz spełnią określone warunki.

Szlak Fortyfikacji Nowożytnej i Najnowszej

Proponowany szlak dotyczy całokształtu dzieł obronnych powstałych na terenie dzisiejszego Województwa Małopolskiego od wieku XVII po rok zakończenia II wojny światowej. Ideą szlaku jest ukazanie ewolucji fortyfikacji generalnie od czasów masowego rozwoju broni palnej, ze szczególnym uwzględnieniem okresu realizacji na tym terenie największych inwestycji militarnych o wymiarze strategicznym i znaczeniu europejskim – XIX w. twierdza pierścieniowa, ujmująca kilkoma kręgami Kraków i fragmenty okolicznych gmin.

Szlak Astronomów

Szlak obejmujący obiekty do obserwacji astronomicznych oraz szlak pamiątek związanych z astronomią, między innymi: Niepołomice, Góra Ukleina, Kudłacze, park astronomiczny na górze Lubomir.

Poza wymienionymi szlakami (pieszymi, konnymi, rowerowymi, samochodowymi) przewiduje się szereg szlaków łączących elementy dziedzictwa kulturowego ze współczesną przestrzenią turystyczną, szlaki historyczne Kościuszki i Legionów Piłsudskiego, pól bitewnych, miejsc martyrologii i pamięci narodowej, związanych z życiem religijnym oraz szlaki o znaczeniu lokalnym, których ze względu na znaczną ilość nie wymienia się w niniejszym opracowaniu.

Przebiegi większości szlaków, bardzo często przedstawione wariantowo, powinny być w przyszłości zweryfikowane czy starannie zdefiniowane pod względem merytorycznym oraz powiązań komunikacyjnych. Uwaga ta dotyczy również szlaków rowerowych. Rozwój turystyki rowerowej i oferty w tej mierze, będącej atrakcyjną na rynku międzynarodowym, ogranicza silne zróżnicowanie wysokości połączone z uciążliwymi drogami o wielkim natężeniu ruchu przy braku drożnych tras alternatywnych – zbyt trudnych technicznie albo zmuszających do zbyt wielkich, nieatrakcyjnych objazdów, liczne bariery geograficzne (tj. rzeki), brak powiązania z systemem transportu zbiorowego oraz bardzo utrudniony wjazd i przejazd przez miasta.

Proponuje się następujące trasy rowerowe o znaczeniu międzynarodowym:

- a. północ – południe (docelowo jako EuroVelo 11) proponowany przebieg w Małopolsce obejmuje: granicę województwa, Ojcowski Park Narodowy, Kraków, Wieliczkę, Nowy Sącz, Krościenko do granicy państwa.
- b. wschód – zachód (docelowo jako EuroVelo 4) proponowany przebieg w Małopolsce obejmuje: granicę województwa, Oświęcim, Kraków, Niepołomice, Tarnów, granicę województwa.

oraz trasy rowerowe o znaczeniu wojewódzkim:

- ▶ Trasa nad Rabą: Kraków, Dobczyce, Nowy Targ, Zakopane (od Pyzówki wzdłuż linii kolejowej do Zakopanego),
- ▶ Trasa nad Skawą: Kraków, Jordanów, Raba Wyżna (częściowo wzdłuż linii kolejowej),
- ▶ Trasa Tatrzańska: Nowy Targ, Szaflary, Zakopane, Kościelisko,
- ▶ Trasa nad Dunajcem: Zakopane, Chochołów, Nowy Targ, Czorsztyn, Krościenko, Tylmanowa, Łącko, Stary Sącz, Nowy Sącz do Tarnowa,
- ▶ Trasa nad Popradem: Stary Sącz, Piwniczna, Żegiestów, Muszyna, Krynica,
- ▶ Trasa Gorczańska Północna: wzdłuż linii kolejowej z Nowego Sącza do Rabki,
- ▶ Trasa Gorczańska: Nowy Targ, Obidowa, Turbacz, Stary Sącz,
- ▶ Trasa Beskidu Wyspowego: Dobczyce, Wiśniowa, Mszana Dolna, Tylmanowa,
- ▶ Trasa nad Rudawą: Kraków, Krzeszowice i Dolinki Krakowskie,
- ▶ Trasa nad Dłubnią: Kraków, Jura Krakowska.

ZAŁĄCZNIK 2

2. PROPONOWANE PARKI KULTUROWE W MAŁOPOLSCE

Zestawienie proponowanych parków kulturowych na terenie województwa małopolskiego

lp.	miejsowość	przedmiot ochrony
1.	Alwernia, gm. Alwernia powiat chrzanowski	Obszar wzgórza klasztornego wraz z zabudowaniami klasztornymi, kościołem, zespołem gospodarczym, kapliczkami i figurami przydrożnymi oraz układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku
2.	Biecz, gm. Biecz powiat gorlicki	Historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, klasztorem Reformatów, cmentarzami wyznaniowym i wojennym oraz szpitalem św. Jadwigi
3.	Bochnia, gm. Bochnia powiat bocheński	Historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku oraz zabytkową kopalnię soli
4.	Breń - Podborze, gm. Lisia Góra powiat tarnowski	Założenie krajobrazowe obejmujące teren pomiędzy Olesnem, Swarzowem, Podborzem i Dąbrówkami breńskimi; rezerwat powinien obejmować zespoły dworsko-parkowe w Brniu i Oleśnie oraz aleje dębowo-lipowe, stawy, sady, dwie kolonie zabudowy tradycyjnej oraz tzw. „Okopy szwedzkie”
5.	Oświęcim, Brzezinka, gm. Oświęcim powiat oświęcimski	Zespół byłego obozu Auschwitz-Birkenau
6.	Chochółów, gm. Czarny Dunajec powiat nowotarski	Zespół ruralistyczny, obejmujący obiekty budownictwa drewnianego oraz zespół kościelny
7.	Ciężkowice, gm. Ciężkowice powiat tarnowski	Historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową oraz zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzami wyznaniowymi i wojennymi
8.	Czchów, gm. Czchów powiat brzeski	Wzgórze zamkowe oraz historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, z zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farą, cmentarzami wyznaniowymi i wojennymi
9.	Czerna-Krzyszowice, gm. Krzyszowice powiat krakowski	Klasztor Karmelitów Bosych w Czernej wraz z parkowo-krajobrazowym założeniem Wielkiej Klauzury i Doliną Eliaszkówki oraz zabytkowe centrum Krzyszowic z parkiem zdrojowym, zabudową uzdrowską, neogotyckim kościołem i zespołem pałacowo-parkowym.
10.	Dębno, gm. Dębno powiat brzeski	Zamek wraz z obszarem parku oraz cmentarz z kaplicą i kościół parafialny
11.	Dobczyce, gm. Dobczyce powiat myslenicki	Zamek wraz z obszarem starego miasta oraz tradycyjną zabudową nowego miasta
12.	Frydman, gm. Łapsze Niżne powiat nowotarski	Zabudowa wsi wraz z rozłogiem pól, zespół sakralny i zespół renesansowego kasztelu
13.	Grodzisko, gm. Skąta powiat krakowski	Zespół kościoła i pustelni bł. Salomei wraz z otoczeniem leśnym
14.	Grybów, gm. Grybów powiat nowosądecki	Zespół sakralny z plebanią i ogrodem, dwór i kompleks zabudowy przyrynkowej z ratuszem i zabudowy przylegających ulic.
15.	Hebdom, gm. Nowe Brzesko powiat proszowski	Zespół klasztorny Norbertanów, obecnie Pijarów, wraz z częścią gospodarczo-rolniczą oraz obszary przyległe do zabudowy, obejmujące dolinę Wisły, decydujące o ekspozycji krajobrazowej klasztoru
16.	Igołomia, gm. Igołomia-Wawrzeńczyce, powiat krakowski	Zespół kościoła parafialnego, plebanii oraz kompleks pałacowo-parkowy wraz z folwarkiem i otwartym krajobrazem rolniczym doliny Wisły

lp.	miejsowość	przedmiot ochrony
17.	Imbramowice, gm. Trzyciąż, powiat olkuski	Zespół kościoła klasztornego wraz z kompleksem klasztoru Norbertanek oraz kościół parafialny, cmentarz oraz układ ruralistyczny z kapliczkami i powiązaniem widokowymi i funkcjonalnymi z otwartym krajobrazem rolniczym
18.	Kacwin, gm. Łapsze Niżne, powiat nowotarski	Kompleks sakralny, układ ruralistyczny wraz z ciekami wodnymi i usytuowanym nad nimi tartakiem i młynem
19.	Kalwaria Zebrzydowska, gm. Kalwaria Zebrzydowska powiat wadowicki	Kompleks sakralno-krajobrazowy na górze Żar po dolinę Cedronu. (Możliwość utworzenia wspólnego z Lanckoroną „Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego”)
20.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Wzgórze Świętej Bronisławy” – okolice Kopca Kościuszki i Fortu „Kościuszkę”, Aleja Waszyngtona wraz z dziełami obronnymi przy ul. Hofmana/Spadzistej po osiedle na Salwatorze
21.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Lotnisko” – obszar Muzeum Lotnictwa
22.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Krzemionki Podgórskie” – grzbiet Krzemionek z kościółkiem i Fortem św. Benedykta, Park Bednarskiego, Kopiec Krakusa a także kamieniołom Liban, obszar obozu koncentracyjnego Płaszów i lasek Bonarka z przyległym rezerwatem przyrody i prochowniami poaustrijskimi
23.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Rajsko-Kosocice” – najważniejszy fragment miejsca II bitwy o Kraków w 1914 r. – obejmuje Fort Rajsko z przyległymi bateriami, zespół fortów w Kosocicach oraz (poza granicami miasta) lasek „Możdżyny” z zachowanymi umocnieniami polowymi z 1914 r.
24.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Skotniki – Bodzów” – atrakcyjny obszar o wybitnych walorach ekspozycyjnych i przyrodniczych z fortami Sidzina, Skotniki, Winnica, i ruiną Fortu Bodzów
25.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Skała” – obejmuje część Lasku Wolskiego oraz teren na zachód od niego z wybitnymi dziełami architektury obronnej: forty Skała, Krępak i Olszanica oraz bateriami w Lesie Wolskim i przy klasztorze na Bielanych
26.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Mydlniki – Tonie” – atrakcyjny obszar z fortami Mydlniki, Bronowice Małe, Pasternik, ruiną Fortu Podchrucie oraz fort Tonie, wraz z bateriami sprzężonymi i zielenią maskującą
27.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Fort Dłubnia” – obszar od Fortu Krzesławice po Fort Dłubnia wraz z północnym zboczem opadającym ku Zestawicom
28.	Kraków gm. Kraków powiat krakowski	„Tyniec” – teren Opactwa Benedyktynów i doliny Wisły oraz wzgórze na zachód od klasztoru
29.	Krynica, gm. Krynica, powiat nowosądecki	Historyczny zespół zabudowy uzdrowiskowej z deptakiem, Bulwarami Dietla i Parkiem Zdrojowym wraz z zespołem kościelnym i cmentarzem
30.	Książ Wielki, gm. Książ Wielki, powiat miechowski	Historyczny zespół zabudowy
31.	Lanckorona, gm. Lanckorona, powiat wadowicki	Historyczny zespół zabudowy z rynekciem i uliczkami wraz z zespołem kościelnym i cmentarzem. (Możliwość utworzenia wspólnego z Kalwarią Zebrzydowską „Zespołu Przyrodniczo-Krajobrazowego”)
32.	Lipnica Murowana, gm. Lipnica Murowana, powiat bocheński	zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół kościołów i cmentarzem
33.	Miechów, gm. Miechów, powiat miechowski	Zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół kościołów i cmentarzem
34.	Muszyna, gm. Muszyna powiat nowosądecki	Kompleks średniowiecznego układu urbanistycznego miasta wraz z zespołem sakralnym, wzgórze zamkowe raz obiekty i zespoły zabudowy wzdłuż przyległych do centrum ulic, zajazd, zespół dawnego dworu i folwarku starościńskiego oraz dworzec kolejowy z towarzyszącym mu starodrzewem
35.	Niedzica, gm. Łapsze Niżne powiat nowotarski	Zespół wzgórza zamkowego z zamkiem oraz centralny fragment zabudowy z dominującym układem zespołu sakralnego, z kościołem parafialnym jako dominantą
36.	Niepołomice, gm. Niepołomice, powiat wielicki	Zabytkowy zespół miejski skupiony wokół rynku, z obszarami wokół zamku, kościoła parafialnego i cmentarza

Ip.	miejsowość	przedmiot ochrony
37.	Nowy Wiśnicz, gm. Nowy Wiśnicz powiat bocheński	Zamek wraz z okalającymi go terenami i zespół miejski skupiony wokół rynku
38.	Ojców, gm. Skąta powiat krakowski	Dolina Prądnika z zamkiem, dawnym uzdrowiskiem z parkiem, zabudową uzdrowiskową i zabudową tradycyjną oraz gospodarczą
39.	Osiek, gm. Osiek powiat oświęcimski	Kompleks sakralny z cmentarzem oraz zespół pałacowo-parkowy
40.	Pieskowa Skąta, gm. Sułoszowa powiat krakowski	Zespół zamku oraz otaczający go rozległy park – zwierzyńiec, kompleks stawów i zabudowania podzamcza
41.	Rożnów, gm. Gródek nad Dunajcem powiat nowosądecki	Tereny wzgórza zamkowego i twierdzy bastionowej oraz zespołu pałacowego wraz z parkiem, a także kompleks kościoła parafialnego
42.	Rudno, gm. Krzeszowice powiat krakowski	Wzgórze zamkowe wraz z ruinami oraz otaczający je bezpośrednio kompleks lasów i rozłogów pól
43.	Spytkowice, gm. Spytkowice powiat wadowicki	Historyczna zabudowa wiejska z placem centralnym i lokalną dominantą kościoła parafialnego, plebanii i cmentarzem oraz zespół zamku z towarzyszącą mu zielenią
44.	Staniątki, gm. Niepołomice powiat wielicki	Zespół klasztorny z pozostałościami stawów i pobliską zabudową tradycyjną oraz historyczny rozłóg pól w rolniczym krajobrazie otwartym zapewniający ekspozycję klasztoru w kontekście Puszczy Niepołomickiej
45.	Sucha Beskidzka, gm. Sucha Beskidzka powiat suski	Zespół zamkowo-folwarczno-parkowy oraz fragmenty dawnego układu urbanistycznego stanowiący wyraźną jedność
46.	Szalowa, gm. Łużna powiat gorlicki	Zespół sakralny drewnianego kościoła, wraz z kaplicą, dzwonnica i cmentarzem
47.	Szczawnica, gm. Szczawnica powiat nowotarski	Kompleks historycznej zabudowy uzdrowiskowej skoncentrowanej wokół placu Dietla (ulice Jana Wiktora, Zdrojowa, Szalaya), park Górny i Dolny oraz neogotycki kościół parafialny
48.	Szczepanów, gm. Brzesko powiat brzeski	Historyczny układ przestrzenny wsi z placem rynkowym, zabudową tradycyjną oraz flankującymi zabudowę zespołami kościoła parafialnego i kaplicy św. Stanisława oraz cmentarz parafialny
49.	Szczurowa, gm. Szczurowa powiat brzeski	Historyczny układ zabudowy oraz związany z nią łanowy rozłóg pól zapewniający ekspozycję krajobrazową miejscowości
50.	Szczyrzyc, gm. Jodłownik powiat limanowski	Kompleks klasztorny oo. Cystersów z kościołem, klasztorem z ogrodem i kaplicami, otoczony murem, spichlerz folwarczny z bramą, młynem i browarem
51.	Tuchów, gm. Tuchów powiat tarnowski	Historyczny układ urbanistyczny z zespołem klasztoru oo. Redemptorystów, cmentarzami, zabudową tradycyjną i układem komunikacyjnym
52.	Wieliczka, gm. Wieliczka powiat wielicki	Zespół kopalni soli oraz historyczny układ urbanistyczny z zamkiem żupnym, zabudową miejską i przemysłową oraz kościołami i parkami miejskimi
53.	Wojnicz, gm. Wojnicz powiat tarnowski	Historyczny układ urbanistyczny, obejmujący rynek wraz z zabudową oraz kościoły, pałac i cmentarze wojenne
54.	Zakliczyn, gm. Zakliczyn powiat tarnowski	Historyczny układ urbanistyczny z zabytkami sakralnymi, cmentarzem, zabudową tradycyjną i układem przestrzennym
55.	Zubrzyca Górna, gm. Jabłonka powiat nowotarski	Muzeum Orawski Park Etnograficzny
56.	Żabno, gm. Żabno powiat tarnowski	Historyczny układ urbanistyczny miasta z rynkiem i zabudową przyrynkową, z zabudową przy ulicach wychodzących z rynku, wraz z farami, cmentarzem partią krajobrazu nadrzecznego

ZAŁĄCZNIK 3

3. HISTORYCZNE ZESPOŁY ZABYTKOWE KRAKOWA

Szczególne znaczenie historycznych zespołów zabytkowych Krakowa stanowi fakt przetrwania i zachowania układów urbanistyczno-architektonicznych w stanie autentycznym, z oryginalnymi przekształceniami stylistycznymi.

Z zachowanych kompleksów zabytkowych istotne znaczenie mają:

- 10) **Zabudowa Wzgórza Wawelskiego**, wykorzystująca naturalne położenie. Znajdują się tu relikty najstarszego osadnictwa, wczesnoromańska rotunda NP Marii (później św.św. Feliksa i Adaukta), relikty pierwszej Katedry Wawelskiej, zwanej katedrą Chrobrego lub św. Gereona (z X w.), kościołów św. Michała i św. Jerzego z XII-XV w. Gotycki zrąb obecnej katedry okalają, pochodzące z różnych epok, kaplice fundowane przez królów i dostojników kościelnych. Kaplice i ich wnętrza, otwierający się arkadowo-kolumnowym dziedzińcem zamek – budowali m.in. włoscy artyści – Berrecci, Cini, Padovano, a później Gucci, Trevano.
- 11) **Zespół Starego Miasta**, o regularnym kształcie nadanym mocą prawa magdeburskiego, obwarowany XIV-wiecznymi fortyfikacjami, z XV-wiecznym Barbakanem, z ogromnym, kwadratowym założeniem Rynku, przez wieki stanowił centrum życia administracyjnego i religijnego. Budowle mieszczące się przy Rynku Głównym – kościół Mariacki, mały, romańsko-barokowy kościółek św. Wojciecha, Sukiennice, Ratusz oraz pałace magnackie i kamienice z ozdobnymi fasadami, podwórkami, zabudowa ulic Starego Miasta, a zwłaszcza ul. Kanoniczej (z rezydencjami kanoników kapituły krakowskiej) stanowią najcenniejsze zabytki architektury, pochodzące z różnych epok. Nad Starym Miastem dominują potężne korpusy świątyń gotyckich – Dominikanów, Franciszkanów, św. Krzyża, św. Marka oraz barokowych – św.św. Piotra i Pawła, św. Anny, spośród nich wysuwa się 2-wieżowa fasada romańskiego kościoła św. Andrzeja. Od średniowiecza centrum naukowe Krakowa stanowił zespół budowli uniwersyteckich, zgrupowanych wokół gotyckiego założenia Collegium Maius, rozbudowany w ciągu wieków, z neogotyckim gmachem Collegium Novum.
- 12) Specyficzny charakter **Kazimierza** określony został przez wyznania katolickie i żydowskie oraz związaną z nimi kulturę i obyczaje. Świadectwem pierwszego z nich są potężne kościoły gotyckie Bożego Ciała i św. Katarzyny oraz barokowe Trynitarzy, Paulinów na Skalce oraz Bernardynów i Misjonarzy na Stradomiu. Przejawami żydowskiej religii i kultury są synagogi – Stara z XV w., mieszcząca muzeum judaistyczne, Remuh, Izaaka, Wysoka, charakterystyczna zabudowa mieszkalna i cmentarze. Wymianie handlowej służył Plac Wolnica (dawniej Rynek Kazimierski) z własnym ratuszem z XVI w., gdzie obecnie mieści się Muzeum Etnograficzne.
- 13) Założone przez cesarza Józefa II **Podgórze** jest przykładem eklektyczno-historyzującej zabudowy miejskiej, z górującą sylwetką neogotyckiego kościoła św. Józefa. Na wzgórzach zaś znajduje się niewielki kościółek św. Benedykta z XI/XII w., XVI w., fragmenty obwarowań austriackich oraz Kopiec Krakusa.
- 14) **Obszar tzw. II obwodnicy** charakteryzuje się w większości XIX-wieczną zabudową mieszkalną, o cechach stylowych historyzmu, secesji i modernizmu. Dawniejsza architektura reprezentowana jest przez barokowe kościoły, często o średniowiecznej genezie, Kapucynów, Bożego Miłosierdzia, Karmelitów na Piasku, Wizytek, św. Floriana. Na tym obszarze znajdują się oryginalne rozwiązania secesyjne Talowskiego, Odrzywolskiego, Mączyńskiego – kościół Jezuitów przy ul. Kopernika czy gmach dawnej siedziby Izby Przemysłowo-Handlowej przy ul. Długiej 1. Na terenie znajduje się także ogród botaniczny, bogato reprezentujący gatunki flory europejskiej.
- 15) **Tereny rozciągające się poza linią II obwodnicy** zawierają skupiska osad podmiejskich o rodowodzie sięgającym nierzadko wczesnego średniowiecza. Tutaj też znajdują się Błonia, Park Krakowski, Park Jordana. Do najcenniejszych przykładów budownictwa początku XX w. i międzywojennego należą, usytuowane wzdłuż Alei Trzech Wieszczów gmachy dawnej Szkoły Przemysłowej, Muzeum Narodowego, Biblioteki Jagiellońskiej, Seminarium Duchownego, Akademii Górniczo-Hutniczej. W dawnej dzielnicy Zwierzyniec skupiają się jedne z najświetniejszych budowli sakralnych Krakowa – pochodzący z XI w. kościół Najświętszego Salwatora, klasztor Norbertanek z XIII i XVIII w., drewniana kaplica św. Małgorzaty z XVII w., neogotycka kaplica bł. Bronisławy w fortyfikacjach austriackich wokół Kopca Kościuszki.

- 16) Na terenie „wielkiego Krakowa” znajdują się **bezcenne budowle sakralne**, jak XI-wieczne opactwo Benedyktynów w Tyńcu, XIII-wieczne opactwo Cystersów w Mogile, barokowy zespół klasztorny Kamedułów na Bielanach, a także liczne przykłady architektury pałacowo-parkowej, dworsko-parkowej, willowej i wiejskiej. Na Woli Justowskiej wznosi się renesansowa willa Justusa Decjusza, na Prądniku Białym – zespół dworski biskupów krakowskich, w Bronowicach Małych dworki „Rydlówka” i „Tetmajerówka”, w Krzesławicach dworek Jana Matejki.
- 17) Interesującym jest zestaw **zabytków techniki**, pochodzących głównie z 2. poł. XIX i początku XX w. Należą tu najstarsze urządzenia kolejowe z Dworcem Głównym, mosty, wiadukty, zespół zabytkowej zajezdni tramwajowej przy ul. św. Wawrzyńca oraz przyległe do niej kompleksy gazowni i elektrowni miejskiej.
- 18) Odrębną wartość stanowią **zasoby budownictwa ludowego**. Do najlepiej zachowanych zespołów historycznych budownictwa wiejskiego należą Bronowice, Tyniec oraz wsie podkrakowskie włączone w obręb dzielnicy Nowa Huta – Mogiła, Kościelniki, Ruszcza, Wyciąże, Krzesławice.

BOLESLAWSKI